T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİNDE YAPI- BİREY İKİLİĞİNİ AŞMAK: MİCHEL DE CERTEAU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERŞAH YILMAZ

DANIŞMAN
PROF.DR. ŞEREF ULUOCAK

ÇANAKKALE – 2021

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİNDE YAPI- BİREY İKİLİĞİNİ AŞMAK: MİCHEL DE CERTEAU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERŞAH YILMAZ

DANIŞMAN
PROF.DR. ŞEREF ULUOCAK

ÇANAKKALE – 2021

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Erşah YILMAZ
16/09/2021

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Şeref ULUOCAK' a, çalışma süresince her zaman yanımda olup beni destekleyen ve bana yardım eden arkadaşlarım, Nagehan AYDIN, Hazal NURAL, Kardelen AKÇAM ve Erdoğan ARDA ya teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte çalışma süresince her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem ve babam Gülcan ve Şinasi YILMAZ' a her zaman arkamda durdukları ve bana güvendikleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Erşah YILMAZ

Çanakkale, AĞUSTOS 2021

ÖZET

GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİNDEYAPI-BİREY İKİLİĞİNİ AŞMAK: MİCHEL DE CERTAU

Erşah YILMAZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Şeref ULUOCAK
26/08/2021, 125

Bu çalışma sosyoloji geleneği içerisinde sürekli geri planda bırakılmış olan gündelik hayat sosyolojisini ele alıp, gündelik hayatı alan olarak kabul edip ve soyolojinin en eski ikiliklerinden biri olan yapı-birey ikiliğini bu alan Michel de Certeau Certeau'nün aşma gririşimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Gündelik Hayat Sosyolojisi, Yapı Birey Dikotomosi ve Michel de Certeau sosyolojisi temel alınıp incelenmiştir. Gündelik hayat alanında Michel de Certeau' nün yapı ve birey kavramlarını Taktik ve Strateji kavramlarına konumlandırışı ve bu alan da yapı ile bireyin sürekli olarak etkileşimi gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma da özellikle gündelik hayat sosyolojisi bunun kavramsallaşması ve tarihsel gelişimi, sosyoloji içerisindeki yerini konumlandırması ele alınmıştır. Yapı-birey dikotomosinin oluşumu, tarihsel gelişiminde yapısal ve birey merkezli sosyolojilerin etkileri üzerinde durulmuş ve bu ikiliği aşmak için çaba gösterenler açıklanmıştır. Daha sonra Michel de Certeau kuramı içerisindeki kavramsal boyutları ile birey ve yapı açısından ele alınmıştır. Kuramın en temel savunusu Michel de Certeau' nün toplumsal gerçekliği açıklamasında gündelik hayat alanında kendi kuramı çerçevesinde yapı birey ikiliğini aşmaya çalışma girişimini bunu başardığını ve bize anlattığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Hayat, Yapı, Birey, Michel de Certeau, Taktik, Strateji

ABSTRACT

OVERCOMING THE STRUCTURE- INDIVIDUAL DUALITY IN SOCIOLOGY OF EVERYDAY LIFE: MICHEL DE CERTEAU

Erşah YILMAZ
ÇanakkaleOnsekiz Mart University
School of Graduate Studies
Master of Science Thesis in Sociology
Supervisor: Prof. Dr. Şeref ULUOCAK
26/08/2021, 125

This studyaims to deal with the sociology of everyday life, which has always been left in the background in the sociological tradition, accepting everyday life as a field, and overcoming the structure-individual duality, which is one of the oldest dichotomies of sociology, through Michel de Certeau theory in this field. For this purpose, Sociology of Everyday Life, Structure Individual Dichotomy and Michel de Certeau sociology were examined. In the field of daily life, Michel de Certeau's positioning of the concepts of structure and individual to the concepts of Tactics and Strategy and the continuous interaction of the structure and the individual in this area were tried to be shown.

In this study, especially the sociology of daily life, its conceptualization and historical development, its positioning in sociology are discussed. The formation of the structure-individual dichotomy, the effects of structural and individual-centered sociologies in its historical development are emphasized and those who strive to overcome this duality are explained. Then, the conceptual dimensions in Michel de Certeau theory are discussed in terms of individual and structure. The most basic defense of the theory is to show that Michel de Certeau's explanation of social reality in the field of daily life, with in the framework of his theory, has succeeded in this and explained it to us without mentioning overcoming the duality of structure and individual.

Keywords: Everyday Life,Structure, Individual, Michel de Certeau, Tactics, Strategy

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI i

ETİK BEYAN……ii

TEŞEKKÜR……..iii

ÖZET…….iv

ABSTRACT……...v

İÇİNDEKİLER…….vi

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Giriş……1

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ VE YAPI BİREY İKİLİĞİNE YÖNELİK KURAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Gündelik Hayat Sosyolojisi……...8

2.2. Gündelik Hayat Sosylojisi Tarihsel Gelişimi…….....20

2.2.1.Sembolik Etkileşimci Yaklaşım……...21

2.2.2. Fenomenolojik Yaklaşım……23

2.2.3. Etnometodoljik Yaklaşım……...24

2.2.4. Norbert Elias Yaklaşımı……..25

2.2.5. Anthony Giddens Yaklaşımı……...25

2.2.6. Pierre Bourdieu Yaklaşımı…….....26

2.2.7.Henri Lefevbre ve Gündelik Hayat……..26

2.3. Yapı Birey Dikotomosi…….29

2.4.Yapı Birey Dikotomisinin Tarihi Gelişimi…….35

2.4.1. Yapısalcı Sosyoloji…….....35

Karl Marx…….....35

Emile Durkheim……..……..37
Talcot Parsons…….……40
2.4.2. Mikro Sosyoloji……...…….…….....41
Max Weber…….……..41
Sembolik Etkileşimcilik…….……..43
Fenomenoloji…….……...45
Etnometodoloji…….……48
2.5. Yapı Birey İkiliğini Aşma Çabaları……...50
2.5.1. Anthony Gideens ve Yapılaşma Kuramı…….....51
2.5.2. Pierre Bourdieu ve Habitus……...55
2.6. Michel de Certeau ve Gündelik Hayat Sosyolojisi……...60
2.6.1. Taktik ve Strateji……...61
2.6.2. Kent ve Mekan…….....69
2.6.3. Yürümek ve Okumak Eylemleri……...73
2.6.4. Öznel Alan ve Kamusal Alan……...79
2.6.5. Dil ve Söylem……...85
2.7. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Yapı Birey İkiliğini Aşmak ile ilgili Önceki Çalışmalar…….....89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1.Araştırma Konusu…….92

3.2. Araştırma Amacı…….....92

3.3.Yöntem…….93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Certeau' nun Gündelik Hayat Alanında Yapı-Birey Dikotomisine Yönelik Açılımları……97

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

KAYNAKÇA…….109

ÖZGEÇMİŞ ….……..……...I

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Gündelik hayat sosyolojisi sosyoloji içerisinde her zaman var olmuş fakat göz ardı edilmiş bir alandır. Gündelik hayat sosyolojisi toplumsal dünyanın gündelik hayatta olan her şeyini ele almaktadır. Gündelik hayatta sıradan bireyler ve yapılar bulunmaktadır. Sıradan bireyler gündelik hayat içerisinde her gün rutin olarak eylemler gerçekleştirme ve pratiklerini yeniden üretmektedirler. Bu yeniden üretim bireylerin daha önceden yaşadıkları toplum içerisinde aileleri ve çevreleri tarafından edindikleri ve kendi deneyimleri ile geliştirdikleri yatkınlıkları ve alışkanlıkları ile olmaktadır. Yapı ise gündelik hayatta düzeni sağlamaya kurallar koymaya ve sıradan bireyi baskı altında tutmaya uğraşmaktadır. Gündelik hayat sosyolojisi gündelik hayatta yaşayan sıradan bireylerin, faillerin, aktörlerin gündelik olarak eylemlerini, pratiklerini, eylemleri uygulama tarzlarını ve bu eylemlerin şemalarını bünyesinde bulunduran yerdir. Gündelik hayat aslında sıradan görülen eylemler ile dolu olup her şeyin görünür durumda olduğu sanılan ve bu durumdan dolayı üstüne basılıp geçilen araştırılmaya gerek duyulmayan bir alan olarak görülmüştür. Aslında bu görünürlüğün altında görünmez üretici yapı ve mekanizmalar bulunduğunun ve bunun gündelik hayat araştırılır ise ele alınıp ortaya çıkarılacağının bilinmesi gereklidir. Gündelik hayatta her şey bilinir gibi ifade edilmektedir. Fakat bilinmeyen çok şey vardır. Esgin' in deyimi ile *'Aşina Olunanın Bilinmezliği'* (Esgin, 2016) bu alan için açıklayıcı bir sözdür.

Gündelik alanda bireylerin eylemleri sadece onlar için değil aslında yaşadıkları toplumun kendisi içinde büyük anlamlar taşımaktadır. Bireylerin bu eylemleri bir çok düşünür tarafından ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı düşünürler tarafındansa bireylerin eylemi değil bireylerin kendisi bile ele alınmamıştır. Özellikle klasik sosyoloji de ve yapısal sosyolojide bireylerin araştırılmaya gerek duyulmadığı, bireylerin toplumsal gerçekliği açıklama da herhangi bir etkileri bulunmadığı üzerinde durulmuştur. Sosyoloji geleneği içerisinde her zaman dikotomik kavram çiftleri üzerinden yürütülen paradigmatik ayrımlara dayalı çatışmalar bulunmaktadır. Bunlar mikro/makro, özne/nesne gibi dikotomilerdir. Özellikle ilişkisel sosyolojide bu ve bunlar gibi dikotomileri aşma girişimleri bulunmaktadır. Bunların en başından Giddens' ın yapılaşma kuramı ile Bourideu' nün alan ve habitus kavramları gelmektedir. Her ikisi de sosyoloji içerisindeki ikilikleri aşma

girişimlerinde bulunmuştur. Ama bir dikotomi vardır ki sosyolojinin tarihsel sürecinden de eski olmakla birlikte sürekli ele alınmış ve devam ettirilmiş olan bir dikotomidir. Bu yapı/birey dikotomisidir. Sosyoloji içerisinde uzunca bir süre çatışma halinde olan yapısal sosyologlar yapı ile alakalı görüşleri çerçevesinde ve mikro gelenekteki sosyologlar birey ile alakalı görüşleri çerçevesinde kendi kuramlarını geliştirerek sürekli olarak yapı birey ikiliğinin devam etmesine neden olmuşlardır.

Yapıyı ele alanlar toplumsal gerçekliği açıklarken toplumun önceden beri var olduğunu kendinde bir gerçekliği olduğunu ve onun içinde olan yapılar ve kurumların sürekli olarak var olduğunu söylemektedirler. Onlara göre bireylerin toplumsal gerçekliğin oluşumunda herhangi bir etkileri yoktur Bireyler yapısal sosyolojiye göre aşırı sosyalleşmiş durumdadırlar. Bireyler sadece toplumun ve yapının onları atfettiği görevleri ve rolleri üstlenmekte ve bu şekilde hayatlarına devam etmektedirler. Yapısal sosyolojiye göre bireylerin kendi öz bilinçleri ve düşünceleri bulunmamaktadır. Yapı onlara ne derse onları yapmak zorunda ve yapının verdiği rolleri üstlenmektedirler. Yapısal sosyoloji toplumu açıklamak için genel ve makro kuramlar üretmiştir. Onlar bireyi her zaman göz ardı etmişlerdir.

Yapı ve bireyi sürekli olarak böyle ayrı tutup bu şekilde çatışmayı devam ettiren düşünürlere karşı bu ikiliğin aslında çatışan değil ilişki içinde olan bir ikilik olduğunu ortaya koyan ve bu ikiliğin toplumsal gerçekliğin açıklanmasında aşılması gerektiğini söyleyen daha çağdaş düşünürler de ortaya çıkmıştır. Onlara göre yapı ve birey sürekli olarak birbirlerini etkilemektedir. Çünkü onlara göre biri olmazsa toplumsal gerçeklik açıklanamaz. Yapı genellik özelliği bakımından bireylere gündelik hayat içerisinde eylemlerini gerçekleştirebilecek alanlar sunmaktadır. Bireyler de bu alanlarda gündelik olan eylemlerini ve pratiklerini yeniden üretip, değiştirip, gerçekleştirmekte ve sürekli olarak birbirleri ile ve yapı ile etkileşim içinde olmaktadırlar. Bireyler sürekli olarak gündelik eylemlerini üretmekte ve yeniden üretmekte sonuç olarak yapının üretimini de sağlamaktadırlar.

Yapı birey ikiliğini aşmanın en kolay yolu gündelik hayat alanında yatmaktadır. Çünkü gündelik hayatta bir toplumsal gerçeklik vardır ve bunu açıklamak için gündelik hayat bir alan olarak kabul edilip, içerisinde yapı ve bireyi barındırdığı düşünülüp, ele alınmalı, araştırılmalı ve incelenmelidir. Yapı birey ikiliğini aşmaya çalışan düşünürler bunu başarabilmek için gündelik hayat alanına bakılması ve bu alan üzerinden hareket edilesi gerektiği üstünde durmuşlardır.

Araştırmanın asıl konusu da burada başlamaktadır. Bu araştırmanın amacı yapı birey dikotomisini gündelik hayat alanında Certeau kuramı üzerinden ele alıp ikiliği aşmaya çalışmaktır. Araştırmanın konusu günümüze daha yakın bir çağdaş sosyolog olan Michel de Certeau'nün sosyolojisi üzerinden yapı birey düalizmini ele alıp bunu aşmaya çalışmasını ve gündelik hayat alanında bu yapı birey dikotomisi açılımlarını göstermeye çalışmaktır. Michel de Certeau gündelik hayatı onun deyimi ile bir taktik alanı olarak gördüğü için mikro sosyoloji üzerinden ele alınmakta ve düşünülmektedir. Ama kendisi bunu reddettiğini Gündelik Hayatın Keşfi I adlı eserinin ön sözün de açıkladığı gibi, toplumsal gerçekliği açıklamak için ne yapıyı ne de bireyi ele aldığını sadece gündelik hayat içerisinde her gün bireyler tarafından üretilen ve kullanılan eylemlerin, bu eylemlerin kullanılış biçimlerinin ve eylem şemalarını ele aldığını dile getirmiştir. Onun içindir ki kendisi gündelik hayatta yapı ve birey çatışmasını devam ettirmeyi yanlış bulmuş ve bu iki kavramın sürekli bir ilişki içinde olduğunu bize söylemeye çalışmış ve kuramı ile göstermiştir.

Gündelik hayat sosyolojisinde yapı birey ikiliğini Michel de Certeau'nün aşma girişimi çabası üzerinden anlatmaya çalışılan bu tezi ele alış nedenim ise gündelik hayatın sürekli olarak göz ardı edilmesi, bilinen bir şey gibi görülüp araştırılmaması ve sosyolojiyi çıkmaza sürükleyen yapı fail dikotomisinin aşılması için gündelik hayata bakılmasının fayda sağlayacğı düşüncesidir. Bununla birlikte Michel de Certeau'nün bunu yapma çabasını göstermeye çalışmak bu teze başlanmasını sağlayan sebeplerden biridir.

Yine bu araştırmayı ele alış amacım yapı birey düalizmini kendi geliştirdiği kuramla aşmaya çalışan Michel de Certeau'nün bu düalizmi üreten değil aşmaya çalışan bir düşünür olduğunu göstermeye çalışmak ve bu düalizmin gündelik hayat sosyolojisinde Certeau tarafından nasıl okunduğunu anlamaya çalışmaktır.

Bu çalışmanın önemli ve faydalı olacağını düşünülmektedir. Çünkü sosyolojisi dünyasında da olduğu gibi gündelik hayat sosyolojisi ülkemizde de genelde arka planda bırakılmıştır. Onun içindir ki ülkemizde gündelik hayat sosyolojisini ele alan çalışma azdır. Bununla birlikte özellikle gündelik hayat sosyolojisinde yapı birey düalizminin nasıl ele aldığını göstermesi bakımından araştırmamız faydalı olacaktır. Araştırma özellikle yapı birey dikotomisini üreten değil aşmaya çalışan ve bunu gündelik hayat sosyolojisine temelinde yapmaya çalışan düşünür olan Certeau sosyolojisi üzerinden yürüyeceği için bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara Certeau değerlendirmesi için yardımcı olabilecek bir araştırmadır.

Tezimin ikinci bölümünde gündelik hayat sosyolojisini kavramsal tanımı ve ele alınış biçimleri anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle Michel de Certeau ve Henri Lefevbre nin gündelik hayat sosyolojisindeki kuramları ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümün alt başlığı olan Gündelik Hayat Sosyolojisinin tarihsel gelişiminde özellikle Sembolik Etkileşimciliğin, Fenomenolojinin ve Etnometodolojinin bireyi ele alması sonucu ortaya çıkan ve toplum içinde gündelik hayatta bireylerin aktif konumda olduğu ve pasif olmadığı durumu gündelik hayat kavramının açıklanmasında öncü olmuştur. Bundan sonraki süreçte gündelik hayat kavramını konu alan ilk klasik metinlerin, kaleminden çıkmış olan Henri Lefvbre ye (Esgin, 2018: 25) değinilmiş onun kuramı üzerinde gündelik hayat açıklaması yapılmıştır. Henri Lefevbre kendi eserlerinden gündelik hayatı aynı şekilde kullanmıştır(Kırış, 2019: 133). Yine Başka bir Fransız düşünür olan Bourdie'nün da gündelik hayat sosyolojisine gündelik hayat kavramını eserlerinde hiç kullanmadan nasıl ele aldığı ve açıkladığı anlatılmaya çalışılmıştır. Tabi son olarak çalışmada asıl ele alınan düşünür olan Michel de Certeau'nün gündelik hayatı nasıl okuduğu ve bize kuramıyla nasıl açıkladığı anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezimin ikinci bölümünün devamın da yer alan diğer bir kuramsal çerçeve ise yapı birey dikotomisi olmuştur. Yapı birey dikotomosi bölümünde öncelikle genel olarak kavram açıklamaları ve dikotominin neyden bahsettiği anlatılmıştır. Yapısalcıların makro boyutlarda konumlanışı ile bireyi ele alanların mikro boyutlarda konumlanışı gösterilmeye çalışılmıştır. Daha sonrasında diğer farklı bir alt başlık olan yapı birey dikotomosinin tarihi gelişiminde bahsedilmiştir. Öncelikle sosyolojinin klasikleri makro boyutta ele alınmış olup Marx ve Durkheim gibi büyük yapısal kuramcılara değinilmiştir. Çünkü Marx ve Durkheim gibi yapısal kuramcılar bireyi ele almayıp onun sistemin işleyişine sadece ayak uydurduğunu dile getirdikleri için makro kuramcılar olarak görülmektedir. Geliştirdikleri kuramlar yapı ile ilgili kuramlardır. Buna karşı olarak da Weber in bireyi ele alıp bir şeyler açıklamaya çalışıldığı üzerinde durulmuştur. Tabi ki yapı diyince Durkheim'ın geleneğini geliştiren ve buna sistem yaklaşımını getiren yapısal işlevselciğin bir temsilcisi olan Talcot Parsons gösterilmiş ve yapıyı ele alışı açıklanmaya çalışılmıştır.

Daha sonra yapının bu denli bireyi görmeyip ele almayışına karşı çıkan Weber den etkilenen bireyi toplumsalı açıklamada merkeze koyan kuramlar ortaya çıkmıştır. Ve yapı birey çatışmasının devam etmesine neden olmuşlardır. İlk olarak bunlar sembolik etkileşim kuramının öncüleri George Herbert Mead ve daha sonra bunu dramaturji kuramıyla geliştiren Erving Goffmandır(Esgin, 2018: 20-22). Onlar bireyi ele alıp yapı içerisinde

toplumsal gerçekliği oluşturmada etkili olduğunu savunmuşlardır. Daha sonra fenomenoloji kuramını geliştiren ve yapısal sosyolojiye karşı duruş sergileyen Husserl ve Schutz bireyi ele alan sosyoloji geleneğinde kendi konumlarını oturtmuşlardır(Esgin, 2018: 21). Bunlarla birlikte toplumsalı açıklarken bireyi ele alan fakat bireyin eylemlerini ele alan farklı bir yöntem geliştiren Etnometodoloji kuramı ile Herold Garfinkel tarih sahnesinde yapısal sosyolojiye olan karşı duruşta kendini konumlandırmıştır(Esgin, 2018: 22).

Daha sonra bu bölümde farklı bir alt başlık açılmış olup bu yapı birey dikotomoisini aşmaya çalışan düşünürler ele alınmıştır. Anthony Giddens bu alanda öncü isimlerden biridir. Kendinin ortaya attığı yapılaşma teorisi toplumsal hayat içerisinde birey ile yapının sürekli etkileşim halinde olduğunu ve bireyin daha önceden yapı tarafından öğrenmiş olan şeyler ile yapıyı gün be gün tekrar tekrar yeniden ürettiğini anlatmaktadır. O bunu anlatırken gündelik hayat alanın ele almıştır.

Giddens gibi yapı birey ikiliğini aşmaya çalışan bir diğer düşünür ise Pierre Bourdieu'dur. Bourdieu yapıyı ve bireyi kendi kavramları çerçevesinde açıklamıştır. O alan kavramıyla bir çok alanlar bulunduğunu ve bu alanlarda bireylerin oyunlar içinde olduğunu bu oyunlarıda habitussal yatkınlıkları ve sahip oldukları sermayeler ile oynadıklarını dile getirmiştir(Bourdieu ve Wacquant, 2014). Bireylerin önceden gelen toplumsal tarafından onlara eklenen ve alışkanlıkları olan habitus kavramı ile gündelik hayatta hareket ettikleri ve bu habitusları çerçevesinde eylemler oluşturduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte insanların bu habituslarını alanlar içinde yani yapının onlara sunduğu toplumsal alanlar içinde gerçekleştirdiklerinden bahsetmiştir. Ona göre insanlar bir oyundadırlar ve bu oyunun bir alanı ve insanların kendi güçleri bulunmaktadır. O gündelik hayat kavramından eserlerinde hiç bahsetmemesine rağmen gündelik hayat çalışmalarında çok katkısı olmuştur.

Bununla birlikte çalışmada asıl ele alınan konu gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşmaya çalışmaktır ve bu konu için ele alınan Michel de Certeau da yapı birey ikiliğini aşmaya çalışan sosyologlardan biridir. Fakat bir sonraki bölüm olan Michel de Certeau Sosyolojisi ve Gündelik hayat başlığında göstermeye çalışılmıştır. Öncelikle Michel de Certeau'nün kuramını nasıl şekillendirdiği ve nasıl oluşturduğu üzerinde durulmuştur Sonra kuramında kullandığı ve yapı ve bireyi konumlandırdığı strateji ve taktik kavramlarını açıklanmaya çalışılmıştır. Strateji yapının bireyleri baskılayıp ortaya koyduğu kurallardır. Taktik ise yapını stratejilerine karşı sıradan bireyin buna bir başkaldırısı ve bu stratejileri alt üst ettiği sanattır. Certeau (2009) 'e göre taktik zayıfın sanatıdır.

Bununla birlikte Certeau gündelik hayatın toplumdaki her şeyi içinde bulundurduğunu ve o toplumun yaşadığı kenti de kapsadığını ve kentlerin içinde de mekanlar olduğunu dile getirmiştir. O kent oluşumunda ve mekan üretiminde hem stratejinin hem de taktiğin, yani yapının ve bireyin etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Daha sonra kendisi gündelik hayat içerisindeki günlük basit görülen ama arkasında görünmez olan bilgiler barındıran insanların pratiklerini ele almıştır. Özellikle kendi eserinde yürümek ve okumak eylemlerini ele almıştır. Ona göre yürümek gündelik hayatta sürekli olarak gerçekleştirilen ve görünmez gibi gözüken çok etkili bir eylemdir. Bireyler gündelik hayatın mekanında yürürlerken hem gündelik hayatı hem de yaşadıkları toplumu anlarlar. Ona göre bireyler gündelik hayatta yürürken eylemlerini gerçekleştirirler. Hem yapı ile hem de diğer bireyler ile etkileşim halinde olurlar. Okumak eyleminde ise bireyin yapı tarafından ona gösterilen şeyleri okuduğunu söylemiştir. Bu her ne kadar pasif görünse de aktif bir eylemdir. Çünkü bireyler okuyarak çok fazla yorum üretirler. Her bireyden farklı farklı yorumlar çıkmaktadır. Bu da bir çoğul kültür oluşturmaktadır(Yılmaz, 2017). Gündelik hayattaki sıradan birey yazıyı üretmese de her gün okuyarak yazılanı tüketerek yeni üretim biçimi oluşturur. Bu da onun kendi okuma eylemini sürekli olarak yeniden üretmesi demektir(Certeau, 2009: 106). Certeau insanların kapitalist sistemin dayatmasıyla sürekli olarak gündelik hayattaki ürünleri tükettiğini dile getirmektedir. Bu durum oldukça çeşitlilik gösterebilir. Bir ürünü satın almak, kullanmak, yemek ve ya bir eşya olarak kullanmak. Buradan da anlaşılacağı gibi tüketmek demek bir kullanım biçimidir. . Yani kullanış biçimleridir. Bunlarda yeni üretimlerdir. Yani bireyler yapı tarafından onlara tüketmeleri için gönderilen şeylerin kendilerine has farklı kullanış biçimleriyle yeniden üretmektedirler. Bu yeniden üretim onların kullanış biçimleri geliştirmesidir.

Yine Certeau kültür kavramından bahsetmektedir. Yapı tek bir kültür oluşturmaya bireyleri tek düze haline getirmeye uğraşsa da bireyler bir çoğul kültüre sahiptir. Çünkü bireyler gündelik pratikleri, tüketim biçimleri, yeni kullanış biçimleri, eylemleri, bu eylemleri yerine getiriş biçimleri ve şemalar farklılıklar göstermektedir. Bu insanların sosyo-demografik durumlarına göre bile değişmektedir.

Certaeu dil kavramını da ele almaktadır. Çünkü bir toplumsal gerçeklik oluşturma da hem yapını hem de bireyin dili önemlidir. Yapının dili kurumsal ve bilimseldir. Önceden belirlenmiştir. Bireyin dili ise gündelik dildir. Gündelik hayat içerisinde gerçekleşen durumlar da ortaya çıkmakta ve sürekli olarak değişiklik göstermektedir.

Bundan sonraki bölüm olan üçüncü bölümde ise yöntem konusu ele alınıp araştırmada ele alınan ve kullanılan yöntemden bahsedilmiştir. Araştırma bir teori çalışması olduğu için literatür taraması ve metin analizi üzerinden yürütülmüştür. Araştırma teorik bir araştırma olacağından tamamen literatür taraması şeklinde ilerleyecektir. Gündelik hayat sosyolojisini ele almış olan ve gündelik hayatta yapı birey düalizmini aşmaya çalışan Michel de Certeau'nün metinlerinin analizi yapılacaktır. Öncelikli olarak gündelik hayat sosyolojisi ve onun tarihsel gelişiminde etkili olan düşünürler ve sosyoloji geleneklerinin yazdıkları eserler üzerinden neler bize neler anlatmak istediklerini, sonra Yapı ve Birey dikotomisi üzerine olan çatışmanın genel hatalarıyla ele alınışı değerlendirilecektir. Bunun sonucunda gündelik hayatı alan olarak ele alıp yapı ve bireye kavramlar atayıp onun üzerinden sosyolojisini geliştiren Michel de Certeau'nün yapı birey dikotomosini nasıl aşmaya çalıştığı metinleri üzerinden analiz ile değerlendirilecektir.

Bundan sonraki bölüm olan dördüncü bölümde ise araştırmanın asıl konusu olan gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşmaya çalışmak konusu Michel de Certeau kuramı üzerinden, onun yapı birey dikotomisine dair açılımları ile anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde de Certeau nün kuramında kullandığı kavramlar olan strateji, taktik, mekan ve kent, yürümek ve okumak, tüketim, üretim, kültür ve dil kavramları üzerinden de Certeau'nün yapı ve bireyi nasıl konumlandırıp kendisinin bir taraf olmadığına, toplumsal gerçekliği açıklamada her iki kavramında ele alınması gerektiğine dair hususlar gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle Certeau' nün gündelik hayat alanında yapı birey ikiliğini nasıl aşmaya çalıştığı ve bunu bize nasıl anlatmaya çalıştığı anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Son olarak sonuç ve değerlendirme bölümü ele alınmıştır. Bu bölümde de önceden anlattığım konuların sonucunda yapı birey ikiliğinin gündelik hayat alanında nasıl aşılması gerektiğini ve bunu başarmış olan Michel De Certau nün bunu nasıl başardığı anlatılmıştır. Bize bunu dile getirmeden nasıl anlattığı gösterilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
GÜNDELİK HAYAT SOSYOLOJİSİ VE YAPI BİREY İKİLİĞİNE YÖNELİK KURAMSAL ÇERÇEVE VE ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1.Gündelik Hayat Sosyolojisi

Gündelik kelimesi aslında en temel de her gün yapılan rutinleri ve gündelik hayatta spontane gelişen şeyleri anlatmaktadır. Aslında Certeau' nun da bize söylemiş olduğu sıradan bireyin gün içerisinde yaptığı sıradan şeylerdir(Certeau, 2009). Her gün yeniden üretilen pratikleri, genellenmiş olan değişmez olan şeyler gündelik şeylerdir. Çağlar boyunca süregelen insanların günlük yaşantılarında sürekli yaptıkları pratiklerdir. Bunlar yeme, içme, üreme, barınacak yer arama, güvenliğini sağlama, gibi basit gün içerisinde tekrar tekrar üretilen gündelik pratiklerdir. Tüm bu etkinlikler günlük hayat içerisinde bir yığın halde bulunmaktadır. Gündelik hayat, toplumsal yapının kendi dinamikleriyle bireyin pratikleri ve bireylerin kendi aralarındaki karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve zaman içerisinde tekrar edilerek kalıplaşan günlük hayat pratiklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır(Esgin, 2018).

Gündelik hayat denilince aklımıza genelde günlük yaşadığımız üstünde durmadığımız hayatın kendisi gelmektedir. Gündelik deyince aklımıza her gün yaptığımız şeyler gelmektedir(Certeau, 2009). Sabah uyanmak, kahvaltı etmek, işe gitmek için hazırlanmak, işe gitmek, gün boyu çalışmak, belki de gün içerisinde her gün aynı şeyleri yapıyoruz diye yakınmak, belki de zamanın ne kadar hızlı aktığına dair şikayet etmek, arkadaşlarla görüşmek gibi her gün belli rutinleri olan şeylerdir. Gündelik hayatta bunların bulunduğu ve gerçekleştirildiği, bunları gerçekleştirmeye olanak sağlayan yerdir. Aslında gündelik hayat tam anlamıyla bu değildir. Gündelik hayat biz onu sorgulamadan bu şekilde ele aldığımız için böyle gözükmektedir. Aslında gündelik hayatta görünen şeylerin arkasında bilinmeyen şeyler bulunmaktadır.

> *Buradaki her şeyin aynı olduğu ya da günlük yaşamlarımızda çok fazla değişimin olmadığı düşüncesi, bireysel algılarımızın bir sonucudur. Oysa ne gündelik yaşam gerçeğini ne de gündelik yaşamda olup bitenleri belirleyen tek başına bizim bireyselliğimiz değildir. Böyle düşünülmesinin nedeni,*

gündelik yaşamın rutinleri içine dalan insanların, anlamların üretildiği etkileşim ve eylemlerin, yani olup bitenlerin anlamları üzerine pek düşünmemeleridir(Esgin, 2016: 158).

Gündelik hayatı en temel anlatan kavramlardan biri de rutin kavramıdır. Rutin insanların gündelik hayatları içerisinde eylemlerini ve etkileşimlerini günlük olarak sürekli yineleme durumlarını ifade etmektedir(Esgin, 2016: 157-159). Bu yineleme beraberinde gündelik olanın ve toplumun yeniden ve yeniden üretimini getirmektedir. Rutini insanların sevmesinin nedeni düzenli ve sürekli olma durumudur. İnsanlar değişimden korkabilirler ve bu kavram onlara korunma ve koruma duygusu vermektedir. İnsanlar düzeni sağlamak için ellerinde geleni yaparlar. İnsanlar düzen için yaşamaktadırlar. Düzen varsa insanlar için belirsizlik yoktur ve hayatlarına devam edebilirler onun için düzeni yani rutin olanı kaybetmek istemezler(Esgin, 2016: 157-159). Yukarıda da bahsettiğim gibi insanlar gündelik hayatların her şey aynı ve monoton diye şikayet edebilirler fakat aslında insanlar düzeni bozmamak ve rutinden ayrılmamak için monotonluğu ellerinden çıkarmamaktadırlar.

Gündelik hayat bir çok şekilde gözükebilir. Gündelik hayatı sanki zaten bildiğimiz şeyler gibi düşünürüz ve onu araştırılacak bir konu olarak ele almayız. Aslında bu sadece bizim yanlışımız değil sosyoloji geleneklerinin de daha yakın tarihe kadar yaptığı yanlışlardan biridir. Aslında bu geleneklerinde bizimde bu alanı görmezden gelmeyi bırakıp bu alan üzerinde çalışma yapılması gerektiğini görmek gerekir. En temel de sosyolojinin çoğu dikotomisini aşmanın bile bu alanda olabileceğini fark etmek gerekir. Gündelik hayat aslında bize çok fazla imkan sunmaktadır. Ama bu imkanların farkına varmak için buranın başlı başına bir alan olduğunu kabullenmek gerekir. Gündelik hayatın alan olmasının yanından onun da içerisinde farklı alanlar bulunmaktadır. Bu da farklı alanları da içinde barındırdığını göstermektedir. Kendimizi gündelik olanın sanki yapının kalanlarından oluşan bir görüş gibi, yada sadece bireyin oluşturduğu bir alan gibi görmekten kurtarmak gerekmektedir.

Gündelik olanı yaratmak sadece bireylerin kendi öznellikleri ile olabilecek bir şey değildir. Çünkü toplumsal gerçeklik içinde bulunan diğer herkesin varlığının olduğu ve bunların etkileşimleri ile olan bir gerçekliktir. Sosyal dünya doğal dünyadan farklıdır. Doğal dünyada bazı tek yaşayan hayvanlar olabilir. Ama sosyal dünyayı oluşturan bireyler ve onların etkileşimleridir. Bireyler yalnız yaşayamazlar. Bireyler kendi dünyalarını kendileri gibi olan diğer bireyler ile birlikte inşa etmişlerdir. Bu inşa biten bir süreç değildir. Gündelik

eylemler ve etkileşimler ile sürekli olarak devam eden bir süreçtir. Bu süreçte insanlar kendi yaşamlarına bir anlam kazandırmaktadırlar. İnsan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Birlikte yaşam süren bir varlıktır ve insan toplumda tek başına var olamaz. Aslında o yaşadığı toplumdaki diğer insanların zihinlerinde olan bir varlıktır.

Gündelik hayat anlamların üretilmesi ve yeniden üretilmesi bakımından ve bu anlamları bünyesinde tutması bakımından önemli bir kavramdır. Bu anlamlar gündelik hayattaki bireylerin eylemleri ve diğer bireyler ile etkileşimlerinde varlığını sürdürmektedir. Gündelik yaşam insanların sürekli eylemleri ve birbirleri arasında ki ilişkileri devam ettirdikleri organizasyonun alanıdır. Gündelik yaşam sürekli olarak günlük rutin eylemler ve bireyler arası etkileşimler ile üretilmektedir. Bundan farklı olarak bireyler günlük rutin olmayan bir durumla karşılaşsalar bile gündelik hayatın devamlılığını durdurmadan belirli eylemler ile sürekliliği devam ettirirler. Bu sürekliliği sağlayan şey bireylerin daha önceden zihinlerinde olan toplumsal bilgilerdir. Bireyler bu bilgileri toplumsal hayatın düzeninin bozulmaması ve düzgün kalması için eyleme geçirmektedirler."Görünürdeki bu düzenlilik, toplumsal yaşamın yapılacaklar ve yapılmayacakları hakkında söze dökülmeyen ve yazılı olmayan kabulleriyle desteklenmektedir(Layder, 2006: 113)." Certeau, (2009), strateji kavramı ile gündelik hayatta yapının stratejileri ile bireylerin gündelik hayatta yapacakları şeyleri belirlediğini ifade etmektedir. Yine Certeau (2009) bireylerin yapının stratejisine karşı kendi ürettikleri taktikler ile kendi özgürlüklerini oluşturduklarını ifade etmiştir.

Gündelik hayat sosyolojisi sosyoloji dünyasında aslında hep var olmuştur. Sosyolojinin ele aldığı tüm konulardan daha da eskidir gündelik hayat. Aslında insanların bir araya gelip topluluk oluşturması kadar eskidir. Gündelik hayat topluluk gibi sistemsel şeyleri bile içinde barındıran alandır. Yani insanlar topluluğu yada farklı bir sistemi oluştururken kendi pratiklerinden ve birbirleri aralarındaki ilişkilerden faydalanır. Bu pratikler ve ilişkiler süreç içerisinde gündelik hayat alanında oluşan şeylerdir. Gündelik hayat sadece sürekli olarak göz zardı edilmiştir. Fakat aslında hep vardır. Göz ardı edilmesinin sebebi aslında sürekli olan alışılmış sıradan şey olarak görüldüğü için olabilir. Bunun nedeni de sosyolojik perspektiflerin onu sıradan olarak görüp araştırmamasından dolayıdır. Fakat asıl ele alınması gereken durum bu kadar bilinip düşünülmüş olan şeyin aslında bilinmediği ve onu ele almayan sosyolojik perspektiflerin onu geri planda tutmasıdır. Gündelik olan hem en açık hem en kapalı olandır, hem en öznel hem de hem sosyal olandır. Bir yandan gizlenirken bir yandan göz önünde olandır. Düşünürlerin bunu görüp ortaya çıkarması gereklidir. Hala gündelik hayatın önemsenmediği, meta haline indirgendiği

düşünme biçimleri olmakla birlikte, aslında gündelik hayatı bir bütün olarak ele alıp, içerisindeki tüm dinamikleri, çatışmaları, etkileşimleri ele almak onun içerisindeki şeyleri, anlamları, ifadeleri bir nebze de olsa anlamayı sağlayacaktır. Gündelik hayat göz ardı edilmemeli aksine bireylerin pratiklerini görmek, bireyler arası etkileşimleri görmek, düzenin içerisindeki kabul gören şeylerin, insanlar tarafından pratiklerle nasıl değiştirilebildiğini görmek için önemlidir. Hatta gündelik hayatın dar alanda bile incelemek daha geniş alanlara ulaşmak içinde temel hazırlayacaktır. Yani gündelik hayatı ele almak ve derinlemesine incelemek, aşina olduğumuz şeyin bilinmez kalmasını engelleyecek ve ortaya çıkaracaktır. Hegel, "Aşina olan bilinmez" der.Aşinalık, insanları örter ve onlara tanıdığımız bir maske vererek onları bilmemizi güçleştirir (Lefebvre, 2012: 20).

> *Gündelik hayat bizim doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz, iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, normatif kavramları pragmatik bir biçimde formüle uyguladığımız, çok çeşitli arzuları, acıları ve duyguları hissettiğimiz, ve eninde sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir. Kısacası gündelik hem bireysel hem de kolektif anlamda bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünleşip gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır* (Gardiner, 2016: 14-15).

Gündelik hayat insanların, faillerin tüm eylemlerinin içinde bulunduğu bir alandır. Bu eylemlerin farklılaştıkları, aynı oldukları her alandadır. Bireylerin pratiklerinin ve etkileşimlerinin ortak alanıdır. Gündelik hayat bireylerin doğumdan ölüme kadar olan süreçleri içerisinde, karakterleri, ilişkileri, yaşam biçimleri yani onları toplumsal bir birey yapan her şeyin tümüdür. Giddens ın dediği gibi bu gündelik hayat gün içerisinde pratikler ve ilişkiler ile üretilir ve yeniden üretilir(Esgin, 2018). Certeau' nun dediği gibi de gündelik hayat bireylerin rutin sıradan önemsiz görünen tüm pratikleri ile dolu bir alandır(Certeau, 2009: 103-125). Ama bu tüm bu önemsiz görülen pratikler ve ilişkiler bizim gündelik olana merakımızı daha da arttırmakta ve asıl ele alınması gerekenin burası olduğunu göstermektedir.

Gündelik hayat sosyolojinin doğumundan bu yana hep var olmuştur fakat sosyoloji disiplini içerisinde yerini bulamamıştır. Bunun en temel nedeni yapı, kurumlar, toplum gibi olgulardan sonra sonda kalan günlük rutin pratikler, duygular, araştırmaya değmez

etkileşimler olarak görülmesidir. Gündelik hayat hep var olsa da hep göz ardı edilmiştir. Ama neredeyse sosyoloji literatüründe yerini 1970 lerde elde edebilmiştir. '1970'lerden itibaren göç, küreselleşme, kadın çalışmaları, etnik hareketler, eşitsizlikler, adaletsizlikler, çevre ve insan hakları ve cinsiyetçilik üzerine sosyal hareketlerle birlikte artan bilimsel alana ilgi ile beraber, birey ve toplum çalışmalarındaki odağın da makro kuramların büyük söylem ve metinlerinden bireyin sıradan hayatına kaymaya başlamıştır(Yılmaz, 2015: 19) . Genellikle çalışmalar bireylerin gündelik hayat içersindeki pratiklerinden ve bireylerin kendi arasındaki etkileşimler üzerinden ilerlemiştir. Bu durum aslında şuradan kaynaklanmaktadır; gündelik hayat genelde klasik makro kuramların bireyi çok fazla pasif görmesine karşı çıkarılan eleştiriler üzerine sadece bireyin faaliyetlerini ele alan kuramlar ortaya çıkması gündelik hayatın da ortaya çıkışında etkili olmuştur. Gündelik hayat aslında sosyolojide her zaman bulunmuştur sürekli sosyolojiye girip çıkmıştır. Ama özellikle son zamanlarda çok fazla değinilen konu olmuştur. Gündelik hayat kavramını ilk kullanan düşünür Lefevbre'dir.

> *Zira gündelik yaşamı konu alan ilk klasik metinler, Fransız sosyal bilimci HenriLefevbre'nin iki cilt halinde yayınlanan Gündelik Hayatın Eleştirisi (1962) ve yine bu alana ilişkin önemli bir çalışması olan Modern Dünya'da Gündelik Hayat (1971) isimli yapıtlarını içerir*(Esgin, 2018: 25).

Gündelik hayat ise tüm toplumsal etkinliklerin sonunda elde kalan öz ve toplumsal bütünün ürünüdür (Lefebvre, 2007: 41). Gündelik hayat sıradan şeylerin sürekli olarak tekrarlanmasıdır. Çünkü gündelik hayat sürecinin devamlılığı için tekrarlamak, sürdürülebilir kılmak, yeniden üretmek önemlidir. İnsanlar gündelik hayatı kendilerine göre şekillendirirler. Kendi amaçlarına çıkarlarına göre kullanırlar. Çünkü bu sıradan olan şey aslında onların rahat hareket etmelerini sağlamaktadır. Tüm insanlar için ele alındığında, yineleme ve sürdürülebilirlik gündelik hayatın ayrılmaz parçaları olduğundan belli bir mantık, üslup birliği ya da bütünlük yakalanması mümkündür (Lefebvre, 2007: 47). Lefevbre gündelik hayatta görünmeyeni yani gizli olan zenginliği çıkarmak istediğini belirtmektedir. Çünkü gündelik hayat ona göre bir toplumdaki açık kapalı, gizli veya göz önünde olan, güçlü olan ve zayıf olan yani her şeyi içinde barındıran alandır. Ona göre araştırılacak her şey için gündelik hayat bakmak gerekir. Lefevbre ayrıca gündelik hayatın bir manevra alanı olduğunu düşünmektedir. Çünkü ona göre bireyler manevralar ile

hayatlarını devam ettirmektedir. Yine Lefevbre ye göre gündelik hayat gündelik ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi için gerekli olan alanın kendisidir.

> *Gündelik hayat mütevazı ve sağlamdır, doğal olandır, kısımları ve parçaları belirli bir zaman kullanımı içinde, kuşkuya meydan vermeyecek bir biçimde birbirlerine bağlanan şeydir. Gündelik hayat, tarih taşımaz. Görünüşte göstergesizdir; kişiyi meşgul eder ve uğraştırır, yine de söylenmeye gerek duymaz; zaman kullanımında gizli olan etiktir, kullanılan bu zamanın dekorunun estetiğidir. O, modernlik ile birleşen şeydi*(Lefevbre, 2007: 35).

Lefevbre gündelik hayat için çok fazla katkıda bulunmuştur bu tabiî ki göz ardı edilemez fakat bu çalışmada da temel ele alınacak olan düşünür Certeau dur. Çünkü onun gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşma çabası gösterilmeye çalışılmaktadır.

Certeau da gündelik olanı rutin, sıradan gibi alışılmış olan gibi ele almıştır. Gündelik hayatla ilgili çalışmalar genelde bireylerin pratikleri, bireylerin birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde yazılmıştır. İşte Certeau, gündelik hayatı, bireyin faaliyetleri üzerinden giden değil, konuşma, sokakta yürüme, okuma, hareket etme, alış veriş yapma biçimi gibi yaşam pratikleri üzerine eğilmektedir (Tekeli, 2010).

> *Ona göre; gündelik hayat, tahakküm ilişkileri ağı içerisinde var olan 'sıradan insan'ın düzenin baskıcı kurallarıyla, gerçekleştirmiş olduğu operasyonel hamleler sayesinde baş ettiği bir alandır ve Certeau, bu alanı, savaş yönetiminde kullanılan strateji ve taktik kavramları üzerinden okumaktadır*(Kırış, 2019: 137).

Ona göre gündelik hayat, bir iktidar alanıdır ve toplum içinde hakimiyeti elinde bulunduranlar bu iktidara sahip olduklarından bir tahakküm uygulama durumu içerisinde kalırlar. Bununla birlikte stratejiler üretmiş olurlar. Tabi ki bu egemen olanın stratejisine karşılık da zayıfın sanatı olan taktik ortaya çıkmaktadır. Sıradan, hükmedilen bireyin gündelik hayat pratikleri içerisinde gerçekleştirdiği hareketlerde iktidara karşı direniş ve bir başkaldırı ön plana çıkmaktadır. Aslında Gündelik Hayat sosyo-kültürel bir alandır. Certeau bunun farkında olmakla birlikte bu alanı oluşturan asıl şeylerin bireylerin yaşam pratikleri olduğunu bilmekte ve bunları ortaya çıkarmanın uygun olduğunu düşünmektedir. Lefevbre

ve Michel de Certeau Marksist teori çerçevesi içerisinden gündelik hayatı ele almaktadırlar. Lefevbre gündelik yaşamı bir metafor olarak ele almaktadır. Bu metafor üzerinde yaşadığımız ama her gün basıp geçtiğimiz aslında hayatın büyük bir gücünü elinde barındıran topraktır. Lefevbre de gündelik hayatın ele alınması ve göz önüne çıkarılmasını istemektedir. Ona göre görünmez gibi ele alınan aslında var olan gündelik hayat ve içerisindeki tüm şeyler ele alınmalı ve onların gizemli yanları da gün yüzüne çıkarılmalıdır. Çünkü ona göre asıl çalışılması gereken alan burasıdır. Bu çalışmada asıl olarak Certeau'yu ele almamızın sebebi ise yapı birey ikiliğini kabul etmeyip gündelik hayatı açıklarken hem nesnelliği hem de öznelliğe gömülmüş olan tüm yaklaşımları reddetmiş olmasıdır(Certeau, 2009: 43).Ona göre bu alanı anlamak ve çözümlemek için etkileşimciliğe yada yapısalcılığa başvurmaya gerek yoktur. Bu alanı anlamak için önemli olan sıradan insanın günlük pratikleri ve etkileşimlerini görmek onları tekrar etmek ve onları ortaya çıkarmaktır(Certeau, 2009: 44).

Ama sosyoloji geleneği içerisinde önce yapısalcılar sonrada bireyi ele alanlar sürekli gündelik hayatı geri planda tutmuştur. Yapısalcılar gündelik hayata sürekli makro perspektiften yaklaştılar. Özellikle Durkheim geleneğinde olan suigeneris yani kendinde şey ile olgu dünyasının nesnel olarak toplumsal dünyada olduğu bununla birlikte bunları aslında üreten bireylerin hiçbir anlam ifade etmediği hep kabul gördü(Durkheim, 2013). Bundan sonra da öne çıkan bireyi ele alan düşünürlerde aslında bir yapının sadece bireyler tarafından oluşturulup devam ettiğini bireylerin her şeye yön verdiğini iddia ettiler. Özellikle ülkemizde de gündelik hayat sosyolojisi etnometodologlar, sembolik etkileşimciler gibi mikro sosyolojinin anlattıkları olarak ele alınmıştır. Ama sosyoloji geleneğinde asıl ele alınması gereken ise yapı ve bireyin sürekli iç içe olduğu ve birbirlerini etkiledikleri olmalıydı. Ama sosyoloji geleneği uzun yıllar boyunca bu ikiliği hep bir karşıtlık olarak ele alıp sürekli çatışma sürecinde bulunmuştur. Sosyoloji genellikle, içerisinde üretilen iki gelenek üzerinden yani yapıyı ele alanlar ve bireyi ele alanlar üzerinden ilerlemiştir. Yapıyı ele alıp nesnelci bir düşünceyle toplumsalı açıklamaya çalışanlar sürekli tepeden konuya yaklaşıp bireylerin toplumu idare etme ve yönlendirmede hiçbir etkisi bulunmadığını iddia etmişlerdir(Walsh, 2014: 23-59). Uzun bir süre sonra özellikle bu düşüncelere karşı gelip, düşünceyi eleştiren ve bu makro yapının karşısına mikro düşüncelerle çıkan bir birey, fail geleneği oluşmaya başladı. Tabi bu geleneği savunanlar ve geliştirenlerin hatası da şuydu onlarda sadece bireyi ele aldılar ve gündelik hayatı sadece bireye indirgediler(Walsh, 2014: 23-59). Ama tabi ki gündelik hayat ne makro ne mikro boyutta salt olarak ele alınabilecek

bir şey değildi. Bu perspektifler her zaman Gündelik Hayatı tam anlamıyla ele almamızı engelliyordu. Oysa ki Gündelik Hayat hangi perspektiften bakılırsa bakılsın ele alınan tüm süreçlerin, birey veya yapı fark etmez, bir bütün olarak ele alınması gereken ve bireyle yapının birbirine ilişkisi olduğunu gösteren bir alandır. Aslında bu iki perspektif de her şeyin farkındaydı.

Yapı-birey ikiliğinin asıl sorunu makro geleneği savunanların gündelik hayattaki bireylerin yaşam pratiklerini görmezden gelip birey ile aralarına koydukları mesafe ile diğer yandan mikro geleneği savunup yapıyı tamamen kendilerinin oluşturduğunu düşünüp, yapının durağan olduğunu yapıyı ilerletenlerin bireyler olduğunu savunanların yapıya karşı koydukları mesafe ile alakalı idi. Gündelik hayat aslında tüm insanlar ve insan ilişkileriyle ilgilidir. Gündelik hayat insanı günlük rutin ve rutin olmayan pratikleri çerçevesinde her şeyiyle ele alan kavramdır. Toplumsal olan her şey de bulunan insanların pratiklerini genel bir şeymiş gibi ilerleten, insanlarını pratiklerini yapma şekli, nedeni gibi her şeyi bünyesinde barındıran şey gündelik hayatın kendisidir. Gündelik Hayat sosyolojide bu gibi ayrımlar yüzünden yer edinememiştir. Yer edinememenin bir diğer sebebi de somut bilime daha fazla yönlenilmesi de olabilir. Özellikle Gündelik hayat uzunca bir süre göz ardı edildikten sonra 20. Yüzyılda ele alınmaya başlanmış yeni bir alan gibi gelişmiştir. Sosyoloji özellikle bu yapı fail karşıtlığından kurtulup toplumsal alanı daha iyi anlayabilmek için Gündelik Hayat a yönelmiştir. Bu ikiliği aşıp Gündelik Hayatı ele alıp toplumsalı ilişkisel ele almak en doğrusu olacaktır. Dünya sosyoloji geleneğinde bu iki karşıtlık içerisinde sıkışmış kalmış olan gündelik hayat konusu Türkiye'de de farklı bir şekilde ilerleme kaydedememiştir. Türkiye de gündelik hayat denince hep mikro boyutta özellikle sembolik etkileşimcilik üzerinden ele alınmaktadır (Esgin, 2018: 10). Dünyada ki ikilik gibi buda bir sonuca varılamayacağının göstergesidir. Çünkü gündelik hayat ne makro gelenek nede mikro gelenek ile tek boyutlu olarak ele alınabilecek bir şey değildir. Gündelik hayat yapı fail gibi ikiliklerin arkasında, geri planında kalmış gibi gözükse de aslında kendisi başlı başına ayrı bir alandır. Aslında bu ikilik içerisinde bulunan her iki tarafta gündelik hayatı bilmektedirler. Fakat yapısalcıların sorunu onun içersindeki etkileşimleri kendi dinamiklerini görmezden gelmesi hatta bunların olmasının yapı sayesinde olduğunu dile getirmesidir. Mikro kuramların sorunu ise sadece bireyin pratikleri üzerinden konuyu ele alması ve yapının herhangi bir işlevi olmadığını dile getirmeleridir.

Günümüze yakın bazı düşünürler bu ikiliği, karşıtlığı aşmaya çalıştılar. Bunu yapabilecekleri en iyi ortamda senelerdir göz ardı edilen gündelik hayat alanı olmuştur.

Düşünürler bu alanı ele alıp yapı ve bireyin aslında iç içe olduklarını bize göstermek istediler. Artık kutuplaşmalar, birey ve yapı arasındaki gerilimler ortadan kaldırılıp önemli olan ilişkiselliğin üzerinde durulmaya başlanıyordu. Araştırmamızda üstünde duracağımız asıl konu budur.

> *Gizemli ancak bol ve üretken olan gündelik yaşam, soyut bilişsellik ve pratik nesneleştirme dahil, insanın daha yüksek' faaliyetleri denilen etkinliklerinin ister istemez üzerine kurulu olduğu hayati temeldir. Bu açıdan biz onun gizli ve sıklıkla bastırılan potansiyellerini ortaya çıkarmakla ilgilenmek zorundayız* (Gardiner, 2016)

Gardiner'in burada özellikle üzerinde durduğu konu gündelik hayatı hiçbir şeyin gerisinde bırakmamak onu göz ardı etmemek gerektiğidir(Gardiner, 2016). Çünkü gündelik hayat ona göre insanlık yaşamı boyunca bireylerin pratiklerini gerçekleştirdikleri, etkileşim sağladıkları en temel alanlarıdır. Bourdieu'nun da dediği gibi insanların oyunlarını oynadıkları alan burasıdır(Bourdieu ve Wacquant, 2014). İnsanlar bu alan içerisinde var olurlar. Gündelik hayat her zaman ön planda, başlı başına bir gerçeklik olarak ele alınması gerekir. Gündelik hayat sıradan görülerek göz ardı edilmektedir fakat o sıradan olan şeyler çok derin anlamlar taşımaktadır.

Gündelik hayat araştırmasın da karşımıza çıkacak bazı sorunlar olacaktır. Özellikle sosyologların temel sorunu gündelik hayat içerisinde ki sosyal anlamları belirlemek olacaktır. Bunları belirleyebilmek için sorunun alanını ele almak gerekmektedir. Gündelik hayat insanların belirli zamanlarda pratiklerini gerçekleştirdikleri ve bu pratiklerin yarattığı karmaşıklığı içeren ve farklı perspektiflerin ortaya çıkmasını, yaşanılan alanın farklı şekillerde yorumlanmasını sağlayan bir kavram ve alandır.

Çoğu düşünür gündelik hayat kavramını farklı şekillerde ele almakta ve tanımlamaktadır. Lefevbre gündelik kavramının bir programlama nesnesi olarak ele alındığını ve kullanıldığını ifade etmektedir (Lefevbre, 2007: 104-108). Michel Foucault ise gündelik hayatın iktidar tarafından kontrol ve denetim altında olduğunu ifade etmektedir(Foucault, 2016). Certeau ise gündelik hayatı anlatırken strateji ve taktik kavramlarından yararlanmıştır(Certeau, 2009).

Léfebvre gündelik hayatı programlanan ve bireylere bu şekilde verilen ve o program çerçevesinde yaşanılmasını isteyen bir kavram olarak açıklamaktadır. Buna göre gündelik hayat planlanmakta ve bireye dayatılmaktadır. Birey de ona dayatılan bu şeyin aslında kendi ihtiyacı gibi görmeye başlamakta ve bunu tüketmektedir. Özellikle kapitalist sistem bireyin gündelik olan yaşantısını bu şekilde kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta uzmanlaşmıştır. Ona göre, gündelik hayat; örgütlenmiş ve tüketimi önceden planlanmış ve yönlendirilmiş, toplumun sahnesi ve modernliğin, özellikle kapitalizmin temel bir ürünüdür. Foucault ise gündelik hayatın bireylerin elinde bulunmadığını özellikle kapitalist sistemin istediği şekilde kurguladığını ve insanların o kurgu üzerinden tüketim sağlamalarını istediğini ifade etmektedir(Foucault, 2001). Fakat tezimizde asıl üstünde durulacak olan düşünür olan Michel de Certeau yapının bazı stratejiler ile gündelik hayatı düzene sokmaya ve kontrol altına almaya çalıştığını söylese de bun karşılık bireyitaktik kavramı ile özdeşleştirip bireyin bu düzene karşı geldiğini ve o düzeni yıkmaya yönelik hareketlerde bulunduğunu ifade etmektedir. Certeau sistemin bireyleri tek düze haline getirme çabası olduğunu ve bunu toplum içerisine stratejiler sokarak yapmaya çalıştığını ifade etmektedir(Giard, 2009: 22). Bununla birlikte bireylerin bu stratejilere karşı her zaman farklılıklar oluşturduğunu ve bunu taktiklerle yaptığını söylemektedir. Certeau ya göre gündelik hayat sürekli bu taktiklerin stratejiye karşı duruşu ile devam etmektedir.

> *David Chaney'in de saptadığı gibi sistem tarafından dayatılan gündelik yaşam pratikleri, sınıflara farklı stratejilerle dayatılmakta, genellendiğinde üst sınıflarda, alt sınıflardan ayrılma eğilimi ile kendisini göstermekte; alt sınıflarda ise üst sınıflardan farklılıklarını yok etmek gibi bir taktikle tüketilmektedir*(Yiğit, 2012:130).

Gündelik yaşam içersinde tabiî ki mekan ve mekanın kullanımı da çok önemlidir. Çünkü mekan alt sınıf ile üst sınıf arasındaki farklılıkları ortaya koyan alandır. Sınıfların hayata bakış açılarını ve o hayatı nasıl yaşadıklarını gösteren bir öğedir(Yiğit, 2012: 131).

İnsanların taktikleri üretme amaçları gündelik hayatta yaşamlarını devam ettirebilmek amacıyla üretilen şeylerdir. Taktikleri yeniden üreterek devamlılığını sağlıyor olabilir. Yada kaçak avlanarak yapılması gerekli olduğu düşünülen durumlardan kaçınıyor olabilir(Certeau, 2009: 275-290). Belki de tek amacı üstüne baskı olarak kurulan stratejileri içten içe yıkmakta olabilir. Fakat asıl amaçlarından biri de hayatta kalmak için bunları

yapmasının gerekliliğidir. Bu yüzden gündelik olanı anlamak belki de hayati öneme sahip bir durumdur. Eğer gündelik olanı anlamaya çalışırsak gündelik olan içerisindeki egemen olan kültürün dayatmaya çalıştığı strateji gibi kavramları da ortaya çıkarır ve anlamış oluruz. Certeau bu bakımdan önemlidir. Çünkü o, taktik kavramını gündelik hayatta yapı tarafından oluşturulmuş olan stratejilerin, verdiği asgari imkanlar içerisinde, bu asgari ile yetinmek yerine, aşmak için kullanmıştır. Bireylerin de taktiği bunun için kullandığını belirtmektedir(Certeau, 2009).

> *Farklı insanların farklı gündelik hayat biçimleri vardır ve bu gündelik hayatlar bireylerin sosyal statüleriyle ilişkilidir ve belirli kişiler için yaşam biçimlerinin nasıl yapılaştırıldığını kavrayabilmek, öncelikle bireylerin dahil oldukları toplumların nasıl yapılaştığını ve organize edildiğini bilebilmekle mümkündür*(Yılmaz, 2015: 37).

İnsanlar günlük pratiklerinde farklılaştıkları gibi, bu pratikleri nerede nasıl kullandıkları ve hangi konumdan kullandıkları da farklılaşmaktadır. Gündelik hayat aslında bunun içinde sosyoloji için önemlidir. Bir toplumun nasıl yapılaştığını öğrenebilmek için o toplumun, gündelik hayatına inmek gerekmektedir. Bu kadar göz ardı edilen bir alanı da anlayabilmek için onun başlı başına bir alan olduğunu kabul edip, farklı düşünceler yada geleneklerden alıp tek başına kavramak gerekir. Sosyoloji en sıradan olanı gündelik hayatı ele alırken bununla birlikte o toplum içerisindeki yapıya ulaşmanın yolunu bulacaktır. Yani bir tabirle ipin ucunu yakalayınca gerisi çorap söküğü gibi gelecektir. Ama önemli olan o ipin ucunu yakalayabilmek için adımlar atmaktır.

Gündelik hayatın incelemek aslında görünmez olanı açığa çıkarmaktır. Gündelik hayat incelenirse bir çok bilimin de aslında ele alması gereken konuların bu alanda ele alması gerektiği görülecektir. Gündelik hayatı ele almak ve araştırmak yapının, toplumsal ilişkilerin, toplumsal sistemlerin nasıl oluştuklarını ortaya çıkarmaktır. Toplumsal sistemlerin oluşumunu göstermekte sadece sosyoloji için değil her bilim için faydalı olacaktır. Yine gündelik hayat içerisindeki bireylerin/aktörlerin/eyleyenlerin pratiklerini bunları nasıl ürettiklerini ve yeniden ürettiklerini göstermek toplumsal olanında yeniden üretildiğini bize açıklayacaktır.

Gündelik hayatın ele alınabilmesi için öncelikle bazı ilkelere sahip olması gerekir. Öncelikle sosyoloji gündelik hayatı ele alabilmek için makro olan şeylerle ilgilenmemeli,

kişiler arası etkileşimleri, insanların renkli dünyasını sadece yapının belirlediği görüşünü reddetmelidir(Esgin, 2018: 27-32). Mikro sosyolojik yaklaşımlara göre makro düzeyli yaklaşımları bireylere baskı kurarlar ve onların tüm eylemlerini belirlemektedirler. Ama bu anlayış sosyolojinin gündelik hayatın iç içe geçmiş ve zengin özellikleri görmesini engellemiştir. Bundan ayrılan düşünür ilk şunu ele almalıdır gündelik olan gün içersinde her gün yapılan, rutin eylemler, inanç sistemleri, etkileşimler gibi şeyleri bünyesinde barındıran sıradan olarak nitelendirilen dünyadır. Gündelik hayattaki eylemleri yerine getiren failler genelde bu rutin eylemlerin yapılırken üzerinde düşünmezler onu sürekli olarak devam ettirirler. Yine gündelik hayat bağlam bakımından incelenmelidir. Çünkü mikro sosyolojik görüşler insanların biricik eylem ve etkileşimlerinin kendi gündelik hayatlarında incelenmesi gerektiğini öne sürmüşler ve savunmuşlardır. Tüm aktörleri eylemleri düşünceleri, hisleri anlaşılabilmesi için kendi yaşadıkları toplumsal dünyanın gündelik bağlamında ele alınsın ki geçerli olsun. Yine önemli olan başka bir konuda faillik konusudur. Çünkü gündelik hayatı ele alabilmek için onu üreten kişinin yani failin/eyleyenin/aktörün ele alınması gerekmektedir. Mikro sosyolojik yaklaşımlar bireylerin pasif değil aktif olması gerektiğini ve gündelik hayatın bu şekilde ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü bireyler gündelik etkileşimlerinin etkinlik olmasının yanında etkileşimlerin niteliğini de belirleyenlerdir. Sonuç olarak fail, onun eylemi ve etkileşimleri ele alınmalıdır ki toplumsal yapının oluşumu görülsün(Giddens, 2003: 105-107). Çünkü mikro sosyolojik görüşlere göre toplumsal yapıyı oluşturan fail, onun eylemi ve etkileşimleridir. Gündelikliğin içinde ki asıl bir önemli olan şey de yeniden üretim alanı olmasıdır. Çünkü fail yeniden üretim ile gündelik hayatı sürekli kılmakta ve devamlılığını sağlamaktadır.

Yine gündelik hayatın ele alınabilmesi ve araştırılabilmesi için gündelik hayat verisine ulaşmak gerekmektedir. Bunun da en önemli ve kolay yolu gündelik hayatın kendisine inmek olacaktır. Sosyoloji geleneklerinde ki düşünürler kuramlar oluştururken kendi yaşamsal süreçlerinde ve gündelik hayatta öğrendikleri şeylerden de kendilerini soyutlamamalıdır. Yani toplumsal olarak sıradan görülen aşina olunan şeyi açıklamaktan çekinmemelidirler. Asıl olan bu biline şeyin altında yatan anlamları ortaya çıkarmak olacağı için gündelik hayatı önemsiz görmekten kurtulmalıdırlar. Eğer bunları yapmazlar ise bu tezin de amacı olan yapı fail geriliminde ve gündelik hayatın sıradanlığında sıkışıp kalırlar. Çünkü eğer gündelik hayattaki bireyleri onların eylemlerini ve etkileşimlerini ve bunların nereden geldiğini ve bunların ne anlamlar ifade ettiğini öğrenmek istemezlerse sosyoloji bu yapı fail geriliminde yaşamaya ve çatışmaya devam edecektir.

Gündelik hayatı sadece insanların gündelik sıradan eylemlerini el aldıkları bir alan veya süreç olarak ele almamak gerekir. Gündelik hayat aynı zamanda insanların eylemleri ile yarattıkları toplumsal dünyalarının bütün o keşmekeş, iç içe yapısını bünyesinde barındıran bir etkileşimler alanıdır. Bu yüzden bu alanın araştırılması önemlidir. Çünkü bu araştırmalar bize bu karmaşık etkileşimlerin anlamlarını, görünümlerini, nerelerden geldiklerini ve nasıl etkileşim olarak nitelendiklerini gösterecektir. Bu aslında toplumsal gerçekliğin ifşası olacaktır.

Gündelik hayatın bu kadar geç ele alınmasının sebebi biraz da kendi adında yatmaktadır. Çünkü bu isim ona sıradanlık vermektedir. Gündelik hayat denilince aklımıza her gün içinde bulunduğumuz, alışık olduğumuz aşina olduğumuz anlamları gelmektedir. Bu alışkanlık gibi aşinalık gibi kavramlar gündelik hayatı daha da sıradan haline getirmiştir. Çünkü bu kavramları kabul etmek demek bildiğini varsayıp aslında gündelik hayatın büyük bir kısmını bilmemek demektir. Gündelik hayat bunun için önemlidir. Çünkü bilinenin ardındaki bilenmezlik araştırılmalı ve bilinmelidir.

2.2.Gündelik Hayat Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi

Toplumsal hayat her ne kadar sosyoloji geleneği içinde ele alınsa da yada farklı düşünürler tarafından ele alınsa da soyut kavramlar üzerinde hareket edilerek ele alındı ve tam anlamıyla çok incelenmedi. Çoğu üretilen kuramsal perspektifler makro düzeyde pozitivist anlayışla toplumsal olana yaklaştı. Bu da toplumsal hayata tepeden bakış olmasına neden oldu. Gündelik hayat konusu bu şekilde hep göz ardı edildi. Buna karşın olarak mikro kuramları ele alanlar da mikro düzeylerde sadece öznenin bilinci ile ilgilendiler. Yapısalcılar nasıl bireyi ele almadılarsa etkileşimciler de yapıya mesafeli durdular. Ama bazı çağdaş düşünürler de gündelik hayatın vurgusunu sürekli yaptılar ve yapı birey çatışmasını anlamsız olarak görüp ilişkisel bir sosyoloji üzerinde durmaya çalıştılar.

Burada ele alacağımız asıl nokta gündelik hayat sosyolojisinin tarihsel süreçte gelişimi ve nasıl ele alınışı olacaktır. Sosyolojide gündelik hayatta olan şeyler uzun bir süre ele alınmamıştır. Sosyoloji çok uzun bir süre insanların gündelik hayattaki pratiklerine, eylemlerine, öğrenimlerine inememiş ve bunlara uzak kalmıştır. Aslında çoğu düşünür ve gelenek gündelik hayatın varlığından haberdi. Ama asıl sorun olarak görülen konu gündelik hayatın alanına ve onu oluşturan tüm süreçlere mesafeli davranmalarıydı. Klasik kuramcıların çok büyük ölçekli kuramlar ortaya çıkarıp sosyolojiyi bir doğa bilimi gibi ele

alıp bireyi ve gündelik olanı göz ardı etmeleri sonucu gündelik hayat sadece bilinen, günlük gelip geçiştirilen bir konu olarak kalmasına neden olunmuştur. Sosyolojinin klasik gelenekleri ve onları takip eden yapısalcılık, işlevselcilik ve sistem teorisi gibi kuramsal düzenekler sosyolojik analizlerinde yapı merkezli ve nesnelci/pozitivist bir anlayışla hareket ederek genellikle markı ölçekli bir analiz biçimini tercih etti (Esgin, 2018: 14-15). Buna karşın olarak ta sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ve fenomenoloji gibi akımlar toplumsal gerçekliğin oluşumunun merkezine bireyi koyup bu temelden mikro ölçekli, öznel ve yorumsamacı temelde kuramlar gerçekleştirdiler. Bunda da gündelik hayatta yapı yokmuş gibi şeyler düşünülmeye başlandı. Tabi bu iki düşüncenin bu şekil devam etmesi gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşmayı geciktirdi. Ama bireyi ele alan bu düşüncelerin gündelik hayata atıfta bulunması gündelik hayatın sosyolojide araştırma alanı olarak görülmesine yol açtı.

2.2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Gündelik hayata ilk bakış bu klasik ve yapısal sosyolojilere karşı Chicago üniversitesinde George Herbert Mead tarafından gerçekleştirildi. Mead pragmatizmi ve sosyal davranışçılığı ele alıp sembolik etkileşimcilik adında bir kuram geliştirdi. Sembolik etkileşimciler bireylerin çevresi ile olan etkileşimini pragmatik bir eylem biçimi olduğunu ele aldılar. Sembolik etkileşimcilik genelde benlik kavramı üzerinden ilerlemiştir. Özellikle kişisel olan ben ile sosyal olan ben kavramları etkili olmuş ve gündelik hayatta birey üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu karamda eylem ve eylemi gerçekleştiren fail olan ben ile, toplumsal dünyadaki ve diğer bireyler tarafından algılanan sosyal ben ayrıştırılmıştır. Bu yaklaşıma göre eyleyenler sosyal anlamlar üzerinden eylemler üretirler. Bu sosyal anlamlar diğer bireyler ile olan etkileşimlerden oluşmaktadır. Bu anlamlar ve eylemler etkileşime giren bireyler arasında tekrardan yorumlanır ve tekrardan anlamlar üretilir.

Daha sonradan buna Goffman'ın da eserleri ve kuramı eklendi. Goffman dramaturji kuramını ele aldı. Ona göre toplum bir sahneydi bireyler de bu sahnede eyleyen aktörler olarak var oldular. Bu gelişmelerden devam ederken sahneye Goffman çıkmaktadır. Kendisi Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu adlı eseriyle gündeme gelmiş ve gündelik yaşam adını eserinde kullanmıştır(Esgin, 2018). Dramaturjik bir bakış açısı ile gündelik yaşamın izlerini özellikle eyleyenlerin birbirileri arası ilişkilerde olacağını söylemiş ve bu yönde ilerlemiştir. Ona göre faillerin büründüğü roller ve mikro yaşam içerisindeki normlar vardır(Esgin,

2018). Ona göre aktörler gündelik yaşamda ki etkileşimlerde diğer aktörler ile olan etkileşimleri sırasında, diğer aktörlerin eylemlerini izlemektedirler ve buna karşı olarak kendi eylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda uygulamaktadırlar ve etkileşimin devamlılığını sağlamaktadırlar. Goffman'a göre eyleyenlerin gündelik yaşamda farklı aktörler ile karşılaşma durumlarında farklı roller sergilemeleri, bir oyun oynaması, öznel bir toplumsal hayat ile karşı karşıya olunduğudur. Gündelik hayatta rutin olmayan bir durum ile karşılaşıldığında aktörlerin farklı davranışlar sergiledikleri ve oyunu devam ettirdikleri öznel bir toplumsal hayatın olduğunu göstermektedir.

> *Goffman'ın sahne önü ve sahne arkası olarak ayırdığı etkileşimler içerisinde, bireyin kendi benliğine dair en gerçek sunumunu sahne arkasında kendisi olarak gerçekleştirdiği iddia edilmektedir ve bireyin etkileşime açık ve hazır olması da etkileşim içerisinde ortaya konan benliğin farklılaşmasına neden olmaktadır*(Yılmaz 2015: 31).

Bu nedenledir ki dramaturji gündelik hayatın önemini vurgulamakta ve ele alınması gereken bir alan olarak görülmesini sağlamaktadır.

Özellikle bu dönemler ortaya çıkan yorumsamacı geleneğinde bu kuramların gelişiminde çok etkisi olduğu görüldü. Özellikle Mead ve onu destekleyenler, yapısal işlevselcilik yada sistem kuramı gibi geleneklerin makro analizlerinin toplumsal hayatı açıklamak için çok yetersiz olduğunu ve bunun için toplumsal hayatın, gündelik olanın kendisine inilmesini orada yaşayan eyleyenin de incelenmesi gerektiğini savundular. Bunun için bu kolu destekleyenler bireyi, yapının nasıl oluştuğunu, bireyin eylem biçimlerini, bireylerin u eylemleri nasıl yaratıcı şekilde kullandığını yourumsamacı gelenek ile ele alıp gündelik hayatı anlatmaya çalıştılar. Sonuç olarak bu sosyoloji geleneğin gelişimi ile sosyoloji artık gündelik hayat içerisindeki özne olan bireyin bir öznel bir bakış açısı olduğu ve bu şekilde yaşamını sürdürdüğünü geri plana atamayıp kabullenmiş oldu. Bu gelişmeler ışığında pek çok sosyoloji geleneği ilerlemiştir. Blumer kendi etkileşimciliğini ele almış bireylerin öznelliğini kaymıştır ve Mead in perspektifinde olan gönüllü aktörü ve rol alma kavramlarını kendi etkileşimciliği ile birleştirip geliştirmiştir.

2.2.2.Fenomenolojik Yaklaşım

Sembolik etkileşim yaklaşımının yanında Avrupa da Husserl ve Schutz tarafından fenomenolojik sosyoloji geliştirildi. Bu sembolik etkileşimcilik ile fenomenoloji hep ayrı ilerlediler. Fakat ilerleyen dönemler özellikle 1950 ve 1960 civarlarında aralarındaki bu soğukluk azalarak ortak bir kuramsal zemin yaratılmasını sağladı.

Bundan farklı olarak da Schutz bir sonraki bölümde de ele aldığımız bireylerin gündelik hayatta kullandığı sağduyu bilgisini ortaya atmıştır. Schutz makro kuramları eleştirerek sosyolojinin araştırması gereken alanın gündelik hayattaki bireylerin eylemleri olduğunu söylemektedir. Ona göre toplumsal dünya bireylerin eylemlerinde ve düşüncelerinde olan yoruma dayalı olan bir gerçekliktir. Schutz klasiklerden bu düşüncelerinde de görüldüğü gibi Weber den etkilenmiştir. Schutz ve diğer fenomenologlara göre gündelik hayat bilgisi bir pratik bilgidir. Her gün rutin olarak gerçekleştirilen fakat neden gerçekleştirildiği hiç sorgulanmayan bir süre eylem mevcuttur. Ona göre gündelik hayat elde olan bilgi ve bilgi stokları ile eyleme geçtiğimiz alandır. Eylemlerimiz ve diğer bireylerle olan etkileşimlerimizi bu zeminde gerçekleştiririz. Birey kendisinde olan Schutz' un deyimi ile verili olan bilgiden haberdar değildir. Gündelik hayatımızı belirleyen ve devam edebilmemizi sağlayan kurallar ve öğrendiğimiz şeyler sağduyu bilgisi olarak adlandırılmaktadır. Aslında sağduyu, yaşamımızdaki gündelik eylemlerimizi yürütmek için yararlandığımız kapsamlı ancak sistematik olmayan, genelde bağlantıları belirsiz ve söze dökülemeyen bilgidir(Bauman, 1999: 16).Sağduyu bilgisi, gündelik yaşamdaki ilerleyişimize, karşılaştığımız durumlarda uygun davranışlar sergileyerek sıkıntısız ilerlememizi sağlamaktadır. Fenomenolojik sosyolojide vurgulandığı gibi, toplumsal dünya, sağduyu bilgisi, prosedürler ve reçeteler temelinde başkalarıyla paylaştığımız bir dünyadır(Esgin, 2016: 164). Schutz bireylerin bilgi stoklarına sahip olduklarını söylemektedir. Yani bireyler de ortak anlamları barındıran bilgi stokları mevcuttur. Fenomenoloji bireyin eylemleri bu bilgilerin ona geçişi ve o bilgileri kullanıp yorumlayışı ile gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Fenomenoloji burada gündelik hayata dahil olmaktadır çünkü fenomenolojiye göre gündelik hayatta olduğu gibi bireyler benzer eylemler ile her gün tekrar edilen eylemler ile yaşamlarını sürdürmekte ve anlamlandırmaktadırlar. Gündelik hayatta da sürdürülebilir ve tekrarlanabilir olan bilgi bulunmaktadır ve sürekli olarak eyleme geçirilmektedir. Husserl de gündelik olan gerçekliğin araştırılması için bireyin her şeyin normal olduğunu görmekten ayrılması

gerektiğini savunmaktadır(Giddens, 2003: 39-51). Husserl ve Schutz için gereklilik olan bu araştırılma durumu bireylerin ve özellikle sosyologların yapması gereken durumdur. Buna göre araştırmacı gündelik olanın sıradanlaştırıcı, normalleşmiş olan tabusunu yıkmalı ve gündelik hayat araştırmasına buradan başlamalıdır. Fenomenolojiye göre bireyler bu bilgiden mahrumdur ve hayatlarına sıradan ve normal şekilde devam etmektedirler. Ama birey gündelik olanı görmek istiyorsa kendini bu düşünceden arındırmalıdır. Bunun yıkılabilmesi içinde her gün olanın sekteye uğraması ve bozulması gerekmektedir ki birey bu durumun farkına varabilsin.

2.2.3.Etnometodolojik Yaklaşım

Bununla birlikte gündelik hayatı analiz etmeye yarayan farklı bir yol olan etnometodoloji geliştirildi. Öncü ismi Garfinkel etnometodoloji ile gündelik hayatın dokunduğu alanların altında yatan toplumsal ve kültürel gelenekleri ortaya çıkarmak için yeni yollar üretti(Esgin, 2018). O gündelik hayatın sorunsuz olarak devam etmesini sağlayan ve gündelik hayat eyleyenlerinin zihinlerinde olan ortak anlamları ortaya çıkarmak istemiştir. Garfinkel etnometodoloji ile gündelik hayatta olan ve her gün gerçekleştirilen pratik becerileri ele almıştır. Ona göre bir birey net olarak bir bilince sahip olmasa da gün içerisinde birçok eylem gerçekleştirmektedir. Garfinkel bunların üstünde durmuştur. Ona göre bireyler gündelik hayatta karşılaştıkları durumlar ile alakalı bir çok önceden öğrenilmiş bilgilere sahiptirler ve eylemlerini, bu bilgiler ışığında yine etkileşimi geçtiği kişinin de aynı toplumsal kültür içerisinden gelerek bu bilgilere sahip olduğunu düşünerek, gerçekleştirirler(Ritzer, Stepnisky, 2014). Yani bireyler yaşadıkları toplum ile alakalı söylemler de ve eylemler de bulunurlar ve bulundukları sıralarda etkileşimde oldukları bireyler de eğer eksik varsa ortak bilgiye sahip oldukları için eksikleri tamamlarlar. Eyleyenler arasında bilinen ama gün yüzüne çıkarılmayan bu bilgi birikimleri yaşanılan toplumla alakalı bir çok bilgiyi içinde barındırmaktadır. Hatta bu bilgiler yaşanılan toplumun organize oluş biçimine kadar her şeye sahiptirler. Yani aslından gündelik hayatta bu bilgileri kullanan eyleyenler yaşadıkları toplumun değerleri ve normları üzerinden konuşmaktadırlar. Tabi bu açıkça ifade edilmeyen bir durumdur.

2.2.4. Norbert Elias Yaklaşımı

Gündelik hayat sosyolojisinin İngiltere de ki temsilcisi ise Norbert Elias tır. Elias sosyolojide senelerdir hakimiyet süren sosyoloji geleneklerini eleştirmiştir. Ona göre bu gelenekler sosyolojiyi toplumsal gerçekliği anlama da çıkmaza sokmaktadırlar.

> *Elias(2009:10) sosyolojinin, görece daha kısa süreçlerle ya da toplumların belirli bir anda ki durumuna ilişkin sorunlarla ilgilendiğini, dolayısıyla sosyal yapıların ve buna bağlı olarak kişilik yapılarının uzun süreli dönüşümlerinin neredeyse hiç göz önüne alınmadığını belirterek sosyolojideki hakim gelenekleri eleştirmiştir.*(Esgin, 2018: 24)

Norbert yapı fail ikiliği arasındaki ilişkinin hiç değişmeyen, sabit duran bir ilişki gibi ele alındığını bunun yanlış olduğunu, oysa ki hem toplumun hem de bireyin aynı şeylerin iki farklı görünüşü gibi ele alınması gerektiğini ve birbirleri ilişkili olduğunu ifade etmiştir(Esgin, 2018: 24). Ona göre bireylerin kendilerini uygun olacak şekilde uyarladığı eylemler, sosyal yapının kendi karakterine uygun olan eylemlerdir(Esgin, 2018: 24).

2.2.5. Anthony Giddens'ın Yaklaşımı

Bununla birlikte özellikle yapı birey dikotomisini aşmak için çabalayıp ve bunu gündelik hayatta başarmak isteyen düşünürler de bulunmaktadır. Burada ele alacağımız ilk düşünür Anthony Giddens ve onun yapılaşma kuramıdır. Her ne kadar bireylerin üretim ve yeniden üretimleri ile ilgilenen ve sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji gibi kuramlara yakın görülen biri olsa da Giddens kuramları da toplumsal yapıyı göz ardı ettiklerini düşünerek eleştirmiştir(Giddens, 2003). Ona göre yapı makro olarak ele alınan ve gündeliği kontrol eden veya belirleyen bir yapı değildir. Ona göre yapı gündelik hayatta var olan rutinlerin ve kuralların oluşumuyla olur(Giddens, 2003). Ona göre yapı bireyin davranışları belirlemekte fakat birey de yapıyı gündelik hayattaki eylemleri ve etkileşimleri ile yeniden üretmektedir(Giddens, 2003). Bu karşılıklı döngü ile gündelik hayat sürekli olarak üretilmektedir. Bireyler hem yapıdan etkilenirler hem de yapıyı üretmektedirler. Gündelik rutinlerini gerçekleştirirler isterlerse duruma göre değişim ve dönüşüm de sağlayabilirler ama üretime her zaman devam ederler. Giddens eleştirdiği mikro boyuttaki kuramları pratik

bilinç yada sağduyu bilgisi gibi kavramlar yapı içerisinde her gün bireyler tarafından yapının devamlılığı için kullanılmaktadır.

2.2.6. Pierre Bourdieu Yaklaşımı

Yine Giddens gibi gündelik hayatı bir alan olarak ele alıp birey yapı gerilimini gidermek isteyen bir düşünür de Bourdieu dur. Bourdieu nun toplumsal hayatı ele alış biçimi yeniden üretim üzerinedir. Oda yapı fail gerilimine farklı bir boyut getirmiştir. Bourdieu toplumsal hayatın devamlığı için bir akış ve aktarım olması gerektiğini savunmaktadır(Kırış, 2019: 138-142). Bireylerin toplumsal hayatta var olabilmeleri için öncelikle kendi ailelerinden sonrada eğitim ve sosyal çevre ile belli aktarımları alıp kullandıklarını dile getirmiştir O bu aktarımı habitus kavramı ile sağlamaktadır. Ona göre alışkanlıklar, beğeniler, yaşam tarzları aileler ile bireye aktarılmakta ve farklı sınıfların varlığını göstermektedir(Bourdieu ve Wacquant, 2014). Bireylerin bu alışkanlıkları önce aile aktarı yolu ile gelmekte sonra da eğitim ile pekiştirilmektedir. Bu pekiştirilen beğeniler davranışlar, yaşam tarzları, bireylerin farklı sınıflara dahil olabilmelerini sağlayan bir kültürel ve toplumsal kaynaktır. Tabi bu pekiştirilen şeylerin sonucunda oluşan davranışlar da Bourdieu'nun dile getirdiği toplumsal olanın yeniden üretimini sağlamaktadır. Yani hem bu yapılar tarafından aktarılan şeyler bireyi etkilemekte hem de bu aktarılan şeyler sonucunda oluşan bireyin eylemi yapının yeniden üretimini sağlamaktadır. Burada bir karşılıklı ilişki mevcuttur ki bireylerin de aktif özneler olduğu ve yapıyı etkiledikleri görülmüştür. Bu da Bourdie'nun ele aldığı sosyal inşacılık yani bireyden hareketle toplumsal olanı inşa etme durumu ortaya çıkmaktadır(Esgin, 2018: 26).

2.2.7.Henri Lefevbre ve Gündelik Hayat

Buraya kadar birçok gelişme ile ilerleyen Gündelik hayat ve sosyolojisi asıl şanına Fransa sosyolojisinde ulaşmıştır. Gündelik Hayatı konu alan ilk eser Henri Lefevbre nin *Gündelik Hayat Eleştirisi* (2010) kitabıdır. Hatta Gündelik Hayat kavramı ilk kez bu kitapta, bir kitap adı olarak kullanılmıştır. Ve bundan sonraki süreçte yine Lefevbre *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (2007) adlı eseri ile karşımıza çıkmaktadır. Lefevbre ilk kitabı ile sosyolojik çevresinde ek ilgi görmemiştir. Aslında ilgi görmemesi beğenilmemesinden değil anlaşılmamasından dolayıdır. Lefevbre bu eserinde gündelik hayat olarak adlandırdığı ama

çoğu kimse tarafından pek bilinmeyen gündelik hayata belli bir anlam kazandırmaya çalışmış ve bunu güzel bir şekilde anlatmıştır. Gündelik hayat ise tüm toplumsal etkinliklerin sonunda elde kalan öz ve toplumsal bütünün ürünüdür (Lefebvre, 2007: 41). Ona göre gündelik hayat toplumsal temelinin tamamıdır en temelidir. Ona göre bu sosyoloji üzerinde çalışmak yaşanan toplumun kendine has gündelikliğini ortaya çıkaran etmenleri ele almayı gerektirmektedir(Lefevbre, 2007). Onun bu etmenler dediği şeyler gündelikte önemsiz görülse de gündelik olanı anlamlı kılan şeylerdir. Ona göre toplumda yaşayan herhangi bir bireyin kıyafet veya yiyecek dolabında olan en basit şey bile yaşadığı toplumdaki kültür ve sınıf gibi bir çok şey hakkında bilgi vermektedir(Lefevbre, 2007). Ona göre gündelik olan sıradandır ve tekrardan üretilir. Toplumsal hayattaki eyleyenler toplumsal ilişkilerini üretirler ve yeniden üretirler. Bu durumda bunu rutinleşmesi ve sürekli olması önemlidir. Aksi takdirde hayat o kişi için çekilmez bir hal alır ve bu durum hem eyleyen hem de onun çevresi için rahatsız edici bir durumdur. Gündelik hayat eyleyenler için bir konfor alanıdır. Tüm insanlar gündelik hayatlarını çıkarlarına ve arzularına göre hareket ederek biçimlendirirler. İnsanlar gündelik olan eylemlerini üretmekle kalmazlar, arzularını bile yeniden üretirler. Bu sürekli bir döngüdür. Tüm insanlar için ele alındığında, yineleme ve sürdürülebilirlik gündelik hayatın ayrılmaz parçaları olduğundan belli bir mantık, üslup birliği ya da bütünlük yakalanması mümkündür (Lefebvre, 2007: 47).

Lefvebre bir toplumun tüm yüzlerinin yanlarının ortaya çıkarılması için gündelik hayat bakılmasını gündelik olanın bunlara ışık tutacağını söylemektedir(Lefevbre, 2007). Ona göre gündelik olan sürekli devam eden bir tarihsel süreç ile oluşmaktadır. Ona göre gündelik hayatı ve günlük pratikleri gerçekleştiren eyleyenlerin eylemlerini ve etkileşimlerini anlayabilmek için bir mekansal üretim üzerinde durulmak gerekir(Köse, 2018). Çünkü eyleyenlerin mekansal pratikleri, gündelik rutinler ve bu rutinlerin yeniden üretimlerinde oluşmaktadır. Ona göre bu mekanlarda pratiği ve gündelik yaşamdaki belirleyen şey iktidarın kendisidir. Burada birazdan değineceğimiz Michel de Certeau ile benzemektedirler(Köse, 2018). Çünkü Lefevbre gündelik hayatı iktidarın kurduğu tahakküm ilişkilerinde ele alırken Certeau da gündelik hayatı bir iktidar alanı olarak ele almıştır.

> *Lefebvre'nin çalışmaları arasında en önemlilerinden sayılan ve özellikle gündelik hayat çalışmaları arasında temel eserlerden kabul edilen çalışmasında kapitalizmin, XX. Yüzyılın devrimi, savaşları ve ekonomik*

> *krizlerine rağmen hala varlığını sürdürebilmesinin Marksist analizini gündelik hayatla ilişkili olarak incelemektedir*(Yılmaz,2015: 39).

O gündelik olanın tekrarların, yeniden üretimlerin, her gün yaşanan gündelik döngülerin ritmi olarak görmüştür.

> *Her sıradan gün, görece istikrarlı bir zamansal akışa boyun eğer ve rastgele gelişmelerin beklenmedik sonuçlarına karşı rutin bir döngünün aşırı belirleyiciliğiyle biçimlenen olaylar dizisi anlık olanın kontrol edilmiş bir duygusunu üretir. Gündelik olan, işte bu anlık oluşan ve yok olan duygulanımların diyalektik görüntüsüdür*(Köse 2018: 312).

Bununla birlikte gündelik olan sürekli rutin olanın tekrarı iken rutinler değişmeye de uğrayabilir. Hep aynı, tek düze ilerlerken birden dalgalanmalar da yaşayabilir. Yine gündelik olan bir zamanda ve mekanda buluruz. Gündelik olan bulunduğu toplumun hayatında, zamansal süreçler içerisinde ele alınır ve eyleyenler tarafından kullanılır. Lefevbre kuramında kalmıştır. Gündelik hayat içerisinde yaşanan, bireyler ve urumlar arasındaki ilişkiler ile ilgilenmektedir. O daha çok gündelik hayatın oluşumunu sağlayan, tüm değerleri ve her şeyi üslupları, tarzları üreten belirleyen yöneten ve denetleyen bürokratik kurumsal yapıların kullandığı denetimleri incelemektedir(Köse, 2018).

Lefevbre ye göre gündeliklik sadece eleştirel olarak ele alınacak bir şey değildir. Ona göre gündelik kendi dinamikliği içerisinde sürekli değişimin ve dönüşümünde olduğu bir alandır(Lefevbre, 2007). Ona göre gündeliklik bu şekilde okunmalıdır. Ona göre gündelik hayat tek düze sabit yaşayan bir alan değildir. Ona göre gündelik hayat sürekli olarak devam etmekte, kendi pratiklerini ve dinamikliğini korumakta ve sürdürmekte, değişim ve dönüşümü onaylamakta ve bireyin bile yabancılaştığı alan olarak görülse bile bu yabancılaşmayı ortadan kaldıracak düşünme biçimlerini kendi bünyesinde bulundurmaktadır. Bu alan içerisinde yaşayan eyleyenler de her zaman olarak gündelik hayat ayak uydurmakta, bu değişen ve devam eden alan içerisinde sürekli olarak kendi eylemlerini yeniden üretip daha farklı eylem biçimlerini ve bunların değişimlerini kullanmaktadırlar.

Lefevbre ye göre gündelik olanın bilgisine ulaşırsak bilimsel bilgiye de ulaşmış oluruz. Yani gündelik hayatta ki bilgi bize aşina olduğumuzun, bildiğimizin arkasına ulaşmamızı ve temel olanı görmemizi sağlamaktadır.

> *Gündelik hayatın incelenmesi, uzmanlaşmış bilimlere bir karşılaşma zemini, hatta ondan da öte bir şey sunar. Bizim toplumumuzda, bizim çağımızda, akılcı ile akıldışı arasındaki çatışmaların mekânını gösterir. Böylece, geniş anlamda üretimin somut sorunlarının dile getirildiği mekânı belirtir. Bu eleştirel çözümleme, zorlamaların, kısmi belirlenimciliklerin incelenmesi biçimini alır. Bu çözümleme, aklın anlamı ve amacı her zaman belirlenimciliklerin ve zorlamaların akılcı olarak göründüğü bu tersine dünyayı altüst etmeyi hedefler*(Lefevbre, 2007: 30).

Sonuç olarak Gündelik hayat kavramsallaştırması bu şekilde oluşurken bunun yanında ve tarihsel süreç içerisinde sosyoloji literatürün de yerini bu şekilde konumlandırmıştır. Bundan sonraki süreçlerde geri plana atılmaması gerektiği ve her zaman bir bilgi deposu olduğu ve sosyolojiye çok şey kazandıracağı düşünülmüş ve bu şekilde üstünde durulmuştur.

2.3.Yapı Birey Dikotomisi

Sosyoloji var olduğundan beri uğraştığı konu toplumun nasıl bir gerçeklik olduğudur. Bu durum sosyolojik araştırmaların doğasını belirlemektedir.

> *Bu bakımdan sosyoloji büyük oranda toplumun ve onu oluşturan toplumsal ilişkilerin öznel karakterini vurgulayan idealizmden türeyen bir teorik duruş ile, mensuplarının yaşamlarını belirleyen ve sınırlayan (çoğunlukla bir sistem olarak görülen) toplumsal ilişkilerin yapısal ve kurumsal organizasyonu olarak toplumun nesnel yapısını vurgulayan pozitivizm ve materyalizmden türeyen bir teorik duruş arasında büyük ölçüde ikiye ayrılmıştır*(Walsh, 2014: 376).

Sosyolojinin en temel ve en eski dikotomilerinden biri olan yapı ve birey dikotomisi sosyolojinin temel çıkmaz noktalarından biridir. Sürekli olarak yapısal kuramcılar ve mikro kuramcılar arasında toplum ile alakalı teoriler üretilmiştir. Her iki kuramcı grubu sürekli

olarak birbirleri ile ters düşmektedirler. Fakat asıl önemli olan toplumun oluşumunu ve devamlılığını sağlayan bu iki kavramın aslında iç içe olduğu ve sürekli birbiri ile etkileşim içerisinde olduğunu görmektir. Bir de yapı ve faili, mikro ve makro dikotomisinden ayrı tutmak gerekmektedir. Benzerlikleri olmasının yanında farklılıkları da bulunmaktadır. Faili genelde mikro düzeydeki eyleyenler olarak ele alırız ama bir sivil toplum kuruluşu, bir sendika bunlar da fail olabilir. Yapıyı da genelde makro düzey fenomen olarak ele alırız ama mikro içerisinde de yapılar bulunabilmektedir. Faillik ve yapı kuramcıları için ahlak önemlidir. Mikro makro kuramcıları içinse geri planda bırakılmıştır. Faillik ve yapı kuramlarında felsefe ele alınır ve değerlendirilir. Mikro makro kuramcılarda ise sosyoloji çok daha fazla ön planda tutulmuştur.

Yapı kavramı sosyolojinin temelidir. Genellikle tekrar tekrar meydana gelen toplumsal davranış örüntülerini ifade etmek için kullanılır. Yaygın ve düzenli olması nedeniyle bu tür davranış diğer insanlar üzerinde kısıtlayıcıdır ve herkes toplumsal yapıların ürettiği baskılara göre hareket etme eğilimi sergilemektedir(Walsh, 2014: 58).

Yapı kurulu düzendir. Yapısalcılara göre her şey yapının kendisidir. Yapısalcılara göre toplum kendi içinde yaşayan bireylerin eylemlerini belirleyen ve sınırlayan bir sistemdir(Walsh, 2014: 57). Toplumsal ilişkiler bireyler arasında değil toplumsal örgütlenmeler ve kurumlar arasında olur. Bu kurumlar aracılığı ile de bünyesindeki üyelerin eylemlerini, dürtülerini ve hatta bilinçlerini belirleyen şeydir. Bu çok nesnelci bir bakıştır. Bireyler sadece kendilerine yapının verdiği rolleri üstlenirler.

Faillik kavramı ise, toplumsal eylemlerinde birey tarafından uygulanan özgür irade ölçüsünü ifade etmek için kullanılır. Failliğimizi yapı nedeniyle yaşadığımız kısıtlama ölçüsüne göre ifade ederiz(Walsh, 2014: 59). Fail aslında eyleyen kişidir. Kendine özgü aklı düşüncesi tavrı olandır. Hatta her gün davranış örüntüleri içerisinde yapıyı tekrardan üretir. Mikro geleneğe göre yapıyı oluşturan bireyin kendisidir. Mikro geleneğe göre toplum, kendi bünyesi içindeki öznelerin, bireylerin, kendi bilinçleri olduğunu ve kendi çıkarları ve amaçları bünyesinde kendi dürtülerine uygun olarak eyleme geçtikleri öznel bir olgudur. Bunun içindir ki toplumun gerçeklinin oluşabilmesi için, bünyesindeki bireylerin amaçları ve çıkarları çerçevesinde eyleme geçmeleri ve birbirleri arasında bir etkileşim süreci oluşturmaları gerekmektedir. Yani toplum oluşabilmesi için özneler arası etkileşimler gereklidir. Bu görüşü savunanlar için toplumun ve yapının tek başına nesnel bir anlamı yoktur.

Toplum, üyeleri arasında ortaya çıkan ve gelişen çeşitli toplumsal ilişki örüntülerinden oluşur ve toplumsal yapı bu örüntülerin örgütlenişini ve aldığı biçimleri ele almak ve betimlemek için sosyolojinin kullandığı terimdir(Walsh, 2014: 23). Bireyi ele alan kuramcılar toplumun, bireyin/aktörün/failin yaptıkları günlük patrikleri, birbirleriyle olan ilişkileri ile oluştuğunu savunurken, yapısalcılar toplumun bir ilişkiler ağı olduğunu, faillere ne yapmaları gerektiğini söyleyen, düzeni kurulu bir sistem ile oluştuğunu savunurlar. Yapısalcılara göre insanlar, toplum tarafından düzen içerisinde oluşturulan sosyal varlıklardır. Onlar düzenin kurallarını yerini getirir ve düzenin onlara atfettiği rolü üstlenip sürdürürler. Yapısalcılara göre insanların eylemleri dahi yapının getirdiği düzenle belirlenmiştir(Walsh, 2014). Onların çıkar amacı güderek yaptığı eylemler de yine yaşadıkları toplumsal dünya tarafından onlara öğretilmiştir. Karakterleri dahi yapı tarafından belirlenmiş olup düzen içerisinde şekillenmiştir. Gündelik yaşam bizi sarıp sarmalayan temel gerçeklik olmasına rağmen yapısalcı sosyoloji, araştırma alanı olarak toplumu, yapıyı ele alması, bireyin gündelik yaşamındaki pratiklerini ve birbirleri arasında ilişkilerini dışarıdan belirlediğini iddia etmesi onu bireyden uzak kalmasını sağlamıştır(Walsh, 2014). Bu sebeple de özellikle insanlığın çoğunluğunu etkileyen makro olayları analiz etmek için çabalamış, gündelik yaşamın içerisindeki bireyi, bireyin pratiklerini, bireyler arası ilişkileri, genellikle bilerek görmek istememiş onu öteki haline getirmek için çabalamıştır. Buna karşı olan mikro kuramlar ise tam tersini yapmışlardır. Onlarda yapıyı bilerek göz ardı edip her şeyin bireyin pratiklerinden ve etkileşimlerden sonuç olduğunu dile getirmişlerdir.

Yapısalcı sosyoloji toplumu yapı ve kurumlardan oluştuğunu, bireylerin sadece bu kurumlarda çalışan, ilişkiler içinde yaşayan, kendi öznel görüşleri olmayan nesnelliği devam ettiren olarak görmüştür(Walsh, 2014). Yapı her zaman bireyler üzerinde baskı kuraktadır. Onların eylemlerini dahi kendi dikte ettiği şekilde yapmalarını sağlamaktadır. Toplum üyeleri kendi varlıklarını ve diğer üyelerle olan ilişkilerini belirleyen kişiler değildir. Yapı, ürettiği ekonomik, kültür gibi kavramlar ile bireylerin hem eylemlerini, hem düşüncelerini hem de değerlerini üretmektedir. Yapısal sosyolojiye göre toplumun, bireylerin eylemleri ve etkileşimleri sayesinde anlamlı bir şekilde ortaya çıkma görüşünü reddetmektedir(Walsh, 2014). Çünkü onlara göre toplum, kendi başına var olan bir gerçekliktir. Tarihsel ve sosyal olarak koşullanmış durumdadır. Kendi bünyesindeki bireylerin eylemlerini etkileşim biçimlerini ve yaşam biçimlerini düzenleyen ve sınırlandıran şeydir. Yapılar ve kurumlar kendi başlarına bir gerçeklik durumundadır. Onların varlıkları bireyler üzerinde belirleyici ve sınırlandırıcı olan özellikleri ile görülmektedir. Yapılar bireylerin ve yaşadıkları hayatın,

davranışlarını ve bireyler arası tüm ilişkilerin düzenlemesini sağlamaktadır. Hatta bazılarına göre bireylerin bilinçlerini bile belirler durumdadır. Bundan dolayı bir toplumun kültürü de yine toplum tarafından aktif olarak üretilmektedir. Bu durumda toplum geniş anlamda kökeni ve işleyişinin maddi, tarihsel ve politik koşullarında, iç oluşumu açısından yapısal, kurumsal ve kültürel olarak organize edilmiş bir toplumsal ilişkiler sitemi olarak kavramsallaştırılabilir(Walsh, 2014: 378). Yapısalcılara göre sosyolojinin amacı toplumsal konularla ilgilenmektir. Bunu ele alırken toplumsal konuları bireyi ele almadan biricik duruma indirgemeden, makro boyutta konuları değerlendirmektir.

Bunlara karşın olarak birey kuramcıları ise faili aktörü temele alıp toplumu onların oluşturduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre toplumun tüm yapı taşları bireyin kendi hareketleri, biriktirmiş olduğu gündelik pratikleri, diğer bireyler ile olan etkileşimleri sayesinde oluşmaktadır(Walsh, 2014). Bireyler kendi hayatlarını idame ettirebilirler. Bunu yapmaları için yapıya gerek yoktur. Zaten yapıyı oluşturan da bireyin kendisidir. Bireyin eylemi, birey için esas ve öznel olarak anlamlıdır; çünkü bu eylem kendi ihtiyaçları ışığında bir özne olarak bireyin çıkarları, amaçları, değerleri ve dürtüleri bakımından yönlendirilir ve gerçekleştirilir(Walsh, 2014: 28). Mikro geleneğe göre toplum bir ilişkiler ağı olarak bireyler arasındaki ilişkilerden meydana gelmektedir. Bireyler kendi çıkarları çerçevesinde kendileri gibi konumlanmış bireyler ile toplumsal etkileşim içerisine girmektedir ve bu şekilde toplumu ve yapıyı oluşturmaktadır. Mikro geleneğe göre toplum bireylerin kendi aralarında ki ilişkilerinden meydana gelen bir derece nesnel bir kavramdır. Fakat bu nesnellik hiçbir şekilde bireyler ve bireylerin kendi arasındaki ilişkileri olmadan devam edemez bir nesnelliktir. Yapısalcılar yapının tek başına devam eden varlığı kendi has olan bir şey olduğunu savunurken, mikro kuramcılar yapıyı oluşturanın birey olduğunu o nesnelliğinin devam edebilmesi için yine bireylerin ve etkileşimlerin gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Bireyler kendi eylemlerini ve birbirleri arasındaki ilişkileri yine kendileri belirler ve gündelik olan durumlar da bunu durumların dayatmasına değil kendi eylemlerine bırakırlar. Mikro geleneğe göre toplum bir nesne değildir, çünkü toplumu oluşturan, toplumsal ilişkilerdir, bu ilişkiler bireyler arasında olan karşılıklı bir anlayış ile ilerleyen örüntülerdir(Walsh, 2014). Fakat toplum birey dışı bir olgudur. Bir nesnel varoluşu bulunmaktadır ama bu bireyler sayesinde oluşturulmuştur. Toplum aslında bireylerin kendi eylemleri ve etkileşimleri ile meydan getirilmiş bir bireyler topluluğudur.

İnsanlar sadece bir makinenin dişlisi yada ipteki kuklalar değildir; çünkü insanlar kendi toplumsal çevrelerine anlam verebilir ya da anlamlı hale getirir, onunla ilişkili seçimler yapar ve onu çok çeşitli biçimlerde değiştirir. Bu da insanları toplumsal hayatta fail/aktör ve toplumsal yapının yaratıcıları haline getirir. Tekrar edilecek olursa toplumsal yapılar, insanların ortaklaşa olarak birbirleriyle yaptıkları şeylerdir. Öte yandan insanlar bunu sadece , ihtiyaçlarına ve çıkarlarına dayanmayan, örgütsel temeli olan, kişi üstü yapılar olan, insanların iradeleri ile dönüştürülemeyen, sosyalleşmenin temeli olmaları nedeniyle, toplumdaki insan davranışları üzerinde düzenleyici ve yönlendirici etkileri bulunan yapılar ve kurumlar biçiminde gerçekleştirmektedir(Walsh, 2014: 32-33).

Mikro geleneğe göre bilinç ve anlam, bireyle arası olan toplumsal tüm ilişkilerin merkezi konumundadır. Çünkü toplumsal ilişkiler, toplumun üyelerinin, amaçları, çıkarları, düşünceleri, eyleme geçişleri çerçevesinde şekillenmektedir. Bireyler bu şeyler sayesinde diğerleri ile iletişime geçmekte ve eyleme dökmektedirler. Tabi bu durumlara uygun olan davranışlar sergilemektedirler. Mikro geleneğe göre toplum, yapısalcıların karşı durduğu, sosyal eylem ve etkileşimler ile bunların süreçleri sonucunda oluşmaktadır(Walsh, 2014). Yani onlara göre toplumu oluşturan ona o nesnelliği veren bireylerin özneler arası etkileşimleri ve bu etkileşimlerin geçtiği süreçtir. Tek başına maddi ve fiziksel olarak toplumun bir nesnelliği mümkün değildir. Onlara göre sosyoloji doğa bilimleri gibi değil, daha çok sosyal hayatı ve birey davranışlarını bireyler arası etkileşimi anlamaya çalışan bir bilim olmalıdır. Daha mikro boyutlarda, toplumun eyleyenler üzerinde araştırma yapmalıdır. Yani mikro gelenektekiler toplumu önceden var olan bir varlık yada gerçeklik olarak ele almayı göz ardı edip, toplumu daha çok bireysel eylem ve etkileşim süreçleri tarafından oluşan bir konuma oturtmuşlardır(Walsh, 2014).

Yapı ve fail dikotomisi bu şekilde ele alındığı sürece hiçbir zaman çözülecek bir ikilik değil sorunu sürekli devam eden bir ikilik olarak kalacaktır. Yapısalcıları göre toplum yapı tarafından şekillendirilmiş, düzeni kuralları olan kendine has bir nesne olarak var iken, etkileşimcilere göre toplum bireyler ve bireyler arası ilişkilerden üretilmiş bir nesnel varlık olarak kalacaktır(Walsh, 2014). Fakat bu çıkmaz bir sonuçtur. Ne sadece toplum yapı tarafından üretilmiştir ne de sadece bireyler tarafından şekillendirilmiştir. Aslında bunu aşmak gerekir. İkisinin de birbirinin eklemleyicisi ve devam ettiricisi olduğunu görmek

gerekir. Farklı ekoller, toplumların dönüşümünde, yapısalcılar yapıya veya mikro gelenektekiler faile/aktöre öncelik verse de, asıl önemli olan soruna ortak bir yaklaşımın hem yapıyı hem de aktörü kuşatması beklenir ve ortalama sosyolojik çalışmalar, özellikle ilişkisel çalışmalar yavaş yavaş ilerleyerek her ikisini de dengeli bir biçimde sürekli etkileşim içinde olan şeyler olarak ele almaya çalışmaktadır.

Her iki geleneği de çalışan bazı düşünürler bireyler arası sosyal ilişkilerin sosyal oluşumlarına ilişkin gerçeklikleri görmüşlerdir. Onlara göre toplum sadece maddi koşullar ve kendi başına bir gerçeklik değildir. Toplum bununla birlikte kendi içindeki kendi hayatının faili olan bireylerin bilinçli olarak anlamlı hale getirilmesi ve nesnel hale koyulmasıdır. Toplum sadece dışsal ve ayrı bir gerçeklik değildir, çünkü toplumsal örgütlenmeler ve ilişkiler bireyler tarafından etkileşimler ile oluşturulmaktadır. Çünkü bu oluşturmayı yapabilmek için toplum üyelerinin bu toplumsal örgütlenme ve ilişkilerle alakalı bir anlamalara sahip olmaları ve bu sahip oldukları anlamları kendi çıkarları, dürtüleri, amaçları çerçevesinde bunlara yönelik olan gerçekleştirecekleri eylemlerin kapasitelerine ilişkin olarak yapmaları gerekecektir. Dolayısıyla özne ve nesne birbirleriyle karşılıklı olarak ilişkilidir; çünkü toplumun toplumsal yapıları eylemle gerçekleştirilir ve eylem toplumsal yapılar içerisinde gerçekleşir(Walsh, 2014: 379).

Sonuç olarak toplumu açıklamak için yapı ve birey ayrımı yapmaya gerek yoktur. Yapı ve bireyin, özne ve nesnenin ilişkiselliğini ele alıp sürekli birbirlerini etkileyen ve birbirleri sayesinde var olan ve devam eden bir ikilik olduklarını kabul etmek yeterli olacaktır. Toplum hem yapıyı hem de bireyi ve bunlar arasındaki ilişkiselliği bünyesinde barındıran bir gerçekliktir. Ne tek başına bir gerçekliktir ne de sadece bireyin öz bilinci ile salt olarak kalacaktır. O hem oluşmak için bireysel eylem ve etkileşimlere ihtiyaç uyar hem de o etkileşimleri kapsayan olarak bireylere o etkileşimleri sağlayacak alandır.

2.4.Yapı Birey Dikotomisinin Tarihi Gelişimi

Yapı birey ikiliği adından da anlaşılacağı üzere tarafları bulunan belli düşünceler üzerine kurulmuş teorileri bulunan ve bu düşüncelerin çatışması sonucu ortaya çıkmış bir ikiliktir. Sosyoloji içerisinde eski bir ikiliktir. Tabi ikilik olmaya başlaması bir tarafın özellikle birey kısmının çok fazla geri planda bırakılmasıyla olmuştur.

2.4.1. Yapısalcı Sosyoloji

> *Yapısalcılık, bu bir dizi bilim dalını içine alan karmaşık bir toplumsal kuramdır. Bu kuram temel zihin düzeyinde tüm insanların aynı özellikleri paylaştığına ilişkin bir inanca dayanmaktadır. Dolayısıyla dillerde, akrabalık örüntülerinde, mitlerde ve ananelerde mekan ve zaman içinde farklılıklar üretilmiş olsa da bunlar sadece yüzeysel farklılıklardır. Derin yapısal bir düzeyde tüm davranışlar neden dizilerine indirgenebilir*(Walsh, 2014: 59).

Klasik sosyoloji dediğimiz zamanlarda önde gelen Marx ve Emile Durkheim gibi düşünürler yapısalcı perspektifte saf tutmuşlardır. Marx ve Durkheim ın yanında yapısalcılığı işlevselcilik kuramları da destekte bulunmaktadır.

Karl Marx

Aslında Marx ın görüşü eylem üzerine kurulu bir kuramdır. O genelde toplumların kendi tarihlerini, kendi düzenlerini kendileri oluşturduğunu söylemektedir. Ancak şunu da yanına eklemektedir, yine Marx a göre insanlar bu kendi gerçekleştirdikleri dünyayı kendi ellerinde olmayan, kendilerinin seçmediği koşullarda gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir.

> *O bu koşulları sadece hammaddeleri değil, onları ürüne dönüştürüp işlemede kullanılan teknolojiyi de içeren; faydalanılan üretimin belli maddi güçleriyle meydana getirilen toplumsal ilişkileri yapılandıran ve belirleyen üretimin maddi koşulları olarak ele alarak bu koşullar tarafından eylemin nasıl örgütlendiğine ilişkin bir çözümleme geliştirmektedir*(Walsh, 2014: 33).

Bu sebeple görülmektedir ki tarihsel süreç boyunca toplumlar maddi üretim gücünü elinde bulunduranlar la bu üretim güçlerini sadece işletenler olarak sürekli bölünmüşlerdir. Toplumun alt tabakasında olanların üretim tarzları üretimde fazla ürünle birlikte üretim aracını elinde bulundurana bir refah ortamı sağlamaktadır(Walsh, 2014). Bununla birlikte kutuplaşma daha da artmaktadır. Bu kutuplaşma üretim araçlarını elinde bulunduran güçlü ve egemen sınıf, diğerleri üretim araçlarını kullanıp kendi emeğini satan emek sahibi işçi sınıfıdır. Yada bu emek satılmakta değildir, bir farklı bakışa göre bu emek egemen sınıf tarafından kontrol altına alınmıştır. Yine toplum içerisindeki bu gruplaşma sınıfların çatışmasını ve ters çıkarları doğrultusu ile daha da ikilik haline gelmektedir. Tabi ki en başta da dediğimiz gibi kitleler özelikle alt tabakadakiler kendi tarihlerini kendileri belirlese de

yönetim de güç sahibi olan ve üretim araçlarını elinde bulunduranlar o toplumun fikirsel düşünsel ve kurumsal her şeyin üretimini de elinde bulundurmaktadırlar(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 43-72). Onun için alt yapı her zaman başka koşullar içerisinde kendisi seçmeden devrimleri yapmaktadır. Bu üretim tarzlarının en vahşi olanı kapitalizmdir. Kapitalizm kar amaçlı bir üretim yapılmasını ve üretimin satışa yönelik olmasını, alışveriş üzerine kurulu bir ekonomik sistemdir. Burada üretim araçlarını elinde bulunduranlar daha fazla üretim için işçilerin emeğini maaş karşılığı satın almaktadır. Egemen olanlar bu üretimden bir işçi üzerinden elde ettiği maksimum verim ile, işçiye erdiği maaş arasındaki farktan kendilerine artı değer üretmektedirler ve bunu satıp çok daha fazla zengin olmak düşüncesindedirler(Walsh, 2014: 35). Yani Marx işçinin emeğinin maaş karşılığı denilerek bir meta haline getirilip sömürüldüğünü ifade etmektedir. Birey olarak ele alacak olursak da işçi kendi hayatına yabancılaştırılmıştır. Hatta emeğine bile yabancı hale gelmiş durumdadır. En nihayetinde kapitalist sitemde oluşan bu sınıf yapısı Marx a göre işçiler yani emeğine satanlar yani proleterya ve emeği satın alan yada onu yöneten üretim araçlarını elinde bulunduran bir diğer deyişle burjuva sınıfıdır.

İşçi sınıfı Marx a göre yabancılaştırılmış ve emeği sömürülen bir sınıf haline getirilmiştir. Buda onun birey olarak düşünmesini etkilemektedir. Yapı bireyler üzerinde hakim olmuştur. Yapı bireylerin hayatı yaşayış tarzını, eylemlerini hareketlerini şekillendirmektedir. Marx a göre her ne kadar birey kendi hayatını kendisinin belirlediğini ifade etse de yanında bu yaşayış tarzını ve her şeyini kapitalist rejimin ona dayattığını söylemektedir(Ritzer ve Stepnisky, 2014). Tabi ki bu durumda üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfla emeğini satan sınıf arasında büyük bir çatışma ortamı oluşturmaktadır. Marx a göre insan faaliyetlerini maddi koşullar belirlemektedir. İnsan düşüncesi burada geri plandadır. Tabi kapitalist sitemde işçi kadar olmasa da işvereni de etkilemektedir. Çünkü patron sadece bir kişi değildir. Pazar içerisinde birçok patron vardır. Patronlar da pazar içerisindeki yerlerini koruyabilmek daha fazla kazanabilmek, gibi dürtülerden ötürü kendi işvereninden daha fazla verim almayı ve onun emeğine karşılık daha az ücret ödeme yapmak gibi vahşi yollara başvurmaktadırlar(Walsh, 2014). Buradan da anlaşılacağı üzere işçinin de işverenin eylemlerini yine maddi koşullar belirlemektedir. Ürerim aracını elinde bulunduran hakim sınıf dahi olsan Pazar daki yerini maddi koşullar belirlemektedir.

Tabi bu sistem bu şekilde devam etmemelidir Marx a göre. Çünkü Marx kendi düşüncesi ve görüşleri ile devrimci bir yapıya sahiptir. Onun içindir ki bu sınıfsal farklılık

yaratan maddi koşulları yine alt tabaka yıkacaktır. Bunun içen de Marx kendi kuramına bireyi eklemek durumundadır. Marx bunu tarihsel süreç ile açıklamaktadır. Ona göre bu üretim tarzı doğal değildir bireyler tarafından fark edilip değiştirilmesi için adım atılacaktır(Walsh, 2014). Tabi bunun olması için özellikle işçi sınıfı sınıf halinde hareket etmelidir. Bireysel eylem hiçbir etkiye sahip değildir. Yani Marx a göre eğer eyleyenler, failler, aktörler kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir sınıf haline gelmek istiyorlarsa, kendi hayatlarının faili, aktörü eyleyeni olacakları bir üretim tarzına geçmeleri gerekmektedir. Marx hiçbir zaman failin kendi eylemini kendisi gerçekleştiren olduğunu savunmamıştır. Marx her zaman bunun olabileceğine dair, bir üretim yapısının olacağını ve bunu gerçekleştirebileceklerini söylemiştir. Marx a göre kapitalist sistemde ki öznellik gerçek anlamda bir öznellik değildir. Nesnelliğin dayattığı şeyleri yapan ve yerine getiren öznellik, tanımlanamaz bir şeydir. Ona göre gerçek anlamda ki öznellik özellikle işçi sınıfının kendi eylemini denetleyebilecek güçte olduğunda olan öznelliktir(Ritzer ve Stepnisky, 2014). Kısaca bireyselliği yaratan toplumsal sistem içerisindeki üretim ilişkileridir. Bireyin herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bireyin düşüncesini dahi toplumsal sistemde ki üretim ilişkileri belirlemektedir.

Emile Durkheim

Marx tan sonra Durkheim da yapısalcı tarafın güçlü isimlerindendir. Hatta o daha da katıdır. Toplumdan direkt olarak bireyi ayırmıştır. Durkheim toplumu tamamen kendine has bir gerçeklik olduğunu söylemiştir. Ona göre bu gerçeklik insan eylemlerinde ortaya çıkmış toplumsal olgulardan oluşmaktadır fakat bu eyleri yaratan insan değildir ona bu eylemleri yapmasını söyleyen onun üstünde bir güç olan ve onu kısıtlayan toplumun kendisidir(Durkheim, 2013). Ona göre toplumun kökeni kolektif düşünceden gelmektedir. Yani ortak bir bilinç vardır. Ona göre bireyler bağlı toplum içinde bağlı oldukları topluluklara kolektif bilinç sayesinde gelmektedir. Çünkü bu eylemi dahi gerçekleştirmek toplumun bireye baskıladığı bilinç ile olur. Birey kendi başına bir şey yapabilecek durumda değildir.

> *O kolektif bilinç kavramını şu şekilde açıklar: 'Aynı toplumun ortalama yurttaşlarının ortak inançları ve duyguları kendine ait bir hayata sahip belirli*

bir sistem oluşturur; bu sistem kolektif veya ortak bilinç/vicdan olarak terimleştirilebilir (Durkheim'dan aktaran Turner vd. 2013: 355).

İnsanlar bir toplumun kültürü ve kolektif bilinç içinde dünyaya gelirler ve bu kültür onların duygularını, algılarını ve davranışlarını etkiler ve düzenler. Durkheim kolektif bilinç kavramının bireylerin düşüncelerini sınırladığını söyler.

Durkheim toplumsal tipolojiler oluşturmuştur. Mekanik ve organik diye terimleştirilen bu tipolojiler birbirinden farklı morfolojilerdir sembolleri, yarattıkları değerler, inanç sistemleri farklıdır(Durkheim, 2013). Aslında bu sınıflandırma geleneksel ve modern toplumların bir betimlemesidir. Önce mekanik toplumu ele alalım. Mekanik dayanışma benzer yapısal birimler içinde yer alan bireylerin düşünceleri ve eylerini düzenleyen kolektif bilinci güçlü olan bir dayanışma türüdür. Bu kolektif bilinç baskın bir konsensüstür. Mekanik dayanışmada tutumlar normlar değerler üzerinde güçlü bir anlaşma yani konsensüs vardır ve tüm hayat tamamıyla açık bir şekilde açıklanmış olan roller ve statüler tarafından idare ettirilir. Ona göre basit toplumların mekanik olduğu ve içlerinde ki dayanışma türünün mekanik dayanışmayı ifade ettiğidir. Bu dayanışma da toplum üyelerinin eylemleri, rolleri bellidir ve bunlar kurumsal hale gelmiş durumdadır. Genellikle bu toplumlarda ortaya çıkan kurumsallaşma cezaya dayalın baskıcı kurallar ve din çevresinde oluşmaktadır. Bu tür bir toplumda bireysellik yoktur, dolayısıyla üyelerin eylemleri bakımından faillik mümkün değildir: Eylem tamamen toplumsal bir konudur(Walsh, 2014: 38).İnsanlar kolektif bilincin buyruğu altındadır ve duygularını eylemlerini bu bilince göre düzenlerler. Düşünce ve eylemlerde akrabalık kısıtlamaları bu toplumlarda çok etkilidir.

Tabi dünya ve hayat sürekli olarak değişmektedir. Yeni teknolojiler gelmekte, nüfus artmakta toplum modernleşmektedir. Geleneksel yapıdan kopmak gerekmektedir. Buda toplum içinde işbölümüne neden olmaktadır. Bu işbölümü bireysel işlere insanları yönlendirmektedir. Burada diğer dayanışma şekli olan organik dayanışma devreye girmektedir. Burada birleşip bir işi topluca yapmak yoktur. Karşılıklı ilişkiye bağlı olacak şekilde bir alışveriş sitemi mevcuttur. Bu toplumlar daha kalabalık, ilişkilerin daha geniş olduğu toplumlardır. Uzmanlaşmış rollerin çok farklı birimlere dağılmış olduğu bu toplumlarda bireysel özgürlük seçme hakkı daha serbest ve yüksektir. Organik toplumların karakteristik özelliği bireyler ilişkilerini ve bağımlılıklarını hukuki sözleşmelerde ve normlar temelinde kurar. Tabi haliyle durum bu olunca bireylerin az da olsa kendi özgürlükleri bulunmakta ve kolektif bilincin ağırlığı kırılmaktadır. Tabi yine birey etkili

değildir. Birey modern toplumdaki karşılıklı anlaşmanın olduğunu kabul etmekte ve bu yeni sistemin ona getirdiği rolleri üstlenip ona göre hareket etmektedir. Birey yine pasif konuma çekilmiştir. Fail olabilecek bir konumda değildir. Rolleri önceden belirlenmiştir. Aktörün failliği bulunduğu bağla içerisindeki ona atfedilen rolleri gerçekleştirmesi kadardır. Tabi kolektif bilinç bu yeni dayanışma biçimiyle zayıflayacağı için yerine bireysel bilinç çıkma durumu olabilir. Fakat bireycilik bu şekilde ele alınsa bile Durkheim bireyciliğin bu toplumsal işbölümü sayesinde yapısal yollarla meydana getirilmiş bir toplumsal olgu olduğunu dile getirmiştir(Durkheim, 2013). Ona göre bireyler toplumlar da çok ayrı, biricik hale gelecek gibi bir durumda olmamalıdır. Bu tip durumlar toplum içerisinde kötü durumlar ortaya çıkartabilir. Dolayısıyla toplumun korunması ve devamlılığı bireyciliğin engellenmesi ile olmalıdır. Bireylerin pratikleri ve ilişkileri toplumsal ve kurumsal tarafından belirlenir ve onların izni çerçevesinde gerçekleşir(Durkheim, 2013). Yani fail toplumda var olabilmek için kendinden ödün vermeli ve kendi içinde yapıya yer açmalıdır.

İşlevselcilik ise Durkheim ın tezini daha da yapı lehine ileriye taşımıştır. İşlevselciliğe göre toplumsal yapılar çevre koşullarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun düzeni, kaynakların idare edilmesi, ortak kültürün devam ettirilmesi gibi durumlardan toplumsal yapılar ve kurumlar ortaya çıkmakta ve bu alanlarda özellikle işlevsel olmaktadır(Durkheim, 2013). Buda yine yapı birey ikiliğini devam ettiren bir durumdur. Çünkü toplumsal yapıların çevresel koşullara bağlı olarak ortaya çıkması demek bireyin bir failliğinin yada aktörlüğünün etkisi olmadığını göstermektedir. Bu nedenle yapıların kurumların devamlılığını, çalışma şeklini, değişim süreçlerini yöneten, bu yapıların işlevselliğidir. Bireyin de buradaki tek faaliyeti yapının ona verdiği rolleri üstlenip yerine getirmek ve toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlamaktır.

> *Dolayısıyla yapı ve kurumlar; faaliyetin nasıl düzenleneceğini yöneten, kendine özgü işlevsel bir mantığa sahip olan, daha geniş bir sistemin parçalarıdır ve bireylerin faillikleri, yapı ve kurumlar içerisinde eylemin uyumluluğunu ödül ve ceza temelinde örgütsel ve normatif düzenleme ile kısıtlamaktadır*(Walsh, 2014: 41).

TalcotParsons

Bundan sonra da yine yapısal kanatta duruyor gözüken ve yapısal işlevselciliğin Durkheim dan sonraki en büyük temsilcisi Talcot Parsons bulunmaktadır. Parsons toplumsal hayatta bireyin eylemleri olduğunu ve bu eylemlerin fail için öznel anlamları bulunduğunu kabul eder(Walsh, 2014). Bu eylemlerin yönlendirildiğini ve seçildiğini Weber gibi kabul etmektedir. Özellikle çıkarları, değerleri çerçevesinde bu eylemlerin amaçlarını ve araçlarını seçmesi bireyin eylemi olduğunu göstermektedir. En nihayetinde eylem Parsonsa göre rasyonel olarak örgütlenir. Ancak birey izole edilmiş durumda değildir. Bu kabul edilemez bir durumdur. Çünkü insan toplum içinde yaşamaktadır ve başlı başına bir birey olamaz. Yani faillerin/aktörlerin eylemi tek başına değil diğer bireylerin eylemleri yani, yani toplumsal bir bağlam içerisinde kabul edilebilir ve geçerli durumdadır. Aktörler kendi amaçları çerçevesinde ilerlerken farklı aktörlerinde belirli amaçları olduğunu bilmektedir. Sonuç olarak aktörler kendileri arasında bir etkileşim ve ilişki içerisindedirler. Sürekli olarak bu yönelim ve etkileşimin bir yolunu bulmak zorundadırlar. Parsons'a göre aktörler birbirleri ile ne kadar etkileşim halinde olurlarsa, istekleri amaçları o denli tekrarlanmakta ve kurumsal bir düzene dönüşmektedir(Walsh, 2014). Aktörler bu etkileşimlerde hem diğer aktörlere bağlı kendi beklentilerini hem de diğer bireylerin onlar üzerindeki beklentilerine bakarlar.

> *Dolayısıyla bu bakımdan faillerin/aktörlerin eylemlerini örgütledikleri normatif yönelme kurumsal bir karşılıklı beklentiler dizisi biçiminde toplumsal bir hale gelmekte aktörlerin eylemleri bununla düzenlenmekte ve aktörler buna göre eylemde bulunarak sosyalleşmektedir: bu toplumsal eylemin sosyal temelinin, örneğin toplumun temelinin doğasıdır*(Walsh, 2014: 46).

Parsons toplumsal eylemi açıkladıktan ve toplumun nasıl oluştuğunu anlattıktan sonra bunun nasıl çalıştığını ele almak ister ve bu konuda işlevselciliğe başvurmuştur(Walsh, 2014: 47). Parsons a göre toplumda kıt kaynaklar, sosyalleşmemiş bireyler vardır. Parsons bu elde olan veriler ile toplum oluşabilmesi ve devam edebilmesi için gereken problemlerin ve bunları çözmeye yönelik kurallar ve koşulların bir arada olduğunu söylemektedir(Walsh, 2014). Toplum bunu yani çözülmesi gereken o problemleri yerine getirmek için elinde olan kültürü, ekonomi politikalarını, dini, eğitim sitemini, aile kavramını, siyasal sistemleri oluşturarak problemleri çözmektedir. Bu kurumların hepsi bir araya gelip kenetlenip toplumun işlevsel sürekli bir sitem haline getirilmesini sağlamaktadır. Ancak sonuç olarak

aktör ile yapı uyumlu hale gelmemektedir. Çünkü sorun Parsons un toplumun özerk ve kendi başına işleyen sürekli devam eden bir sistem olarak ele almasıdır. Bu da aktörün/failin eylemlerinin etkisiz olduğunu göstermektedir. Çünkü Parsons'a göre eylem toplumsal işleyiş ve sistem tarafından belirlenmektedir. Yani kurama başladığı gibi kendi eylemini elinde bulunduran bir aktör yoktur. Artık aktör tamamen kurumlar ve yapı tarafından normatif şekilde belirlenmiş, tamamen kurum içerisindeki statüsünde üstlendiği rolü eyleme geçirmekle yükümlü olan kişidir. Eylem ona artık yapı tarafından verilmiştir ve kendisi sadece o rolü üstlenmekle görevlidir. Tabiki bir yandan sistemin devamlılığını bu rol ile sağlamak zorundadır.

2.4.2. Mikro Sosyoloji

MaxWeber

Bu kadar yapısalcılığa karşı olarak tabiî ki bazı kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri Marx ve Durkheim gibi klasiklerden olan Weber'dir. Weber'e göre toplumun kendisi birbirleriyle etkileşim halinde olan bireylerin oluşturduğu bir şeydir(Walsh, 20149. Çünkü ona göre bir eylem kuramı vardır. Ve bu eylem bireye atfedilmiş öznel bir şeydir. Ona göre bu eylemlerin aktörün günlük hata içerisindeki çıkarları ve amaçları ile belirlenmektedir. Tabi bu çıkar veya amaçlar için yapılan eylemler diğer bireylere yönelikse veya diğer bireyler ile ortak yapılıyorsa toplumsal etkileşimlere yol açmaktadır. En nihayetinde bu etkileşimler ve toplumsal ilişkiler karşılıklı etkileşim halinde olan, bireylerin amaçları, değerleri ve çıkarları için yapmış oldukları eylemler üzerinden şekillenmektedir(Walsh, 2014). Bu etkileşim ve ilişkiler sosyal bir örgütlenme ile topluluk oluşturmaktadır. Bunun için toplumsal yapılar ve kurumlar bireylerin bir araya gelip aralarındaki ilişkileri ve birey olarak kendi davranış biçimlerini ifade etmek için oluşturulmuş şeylerdir. Kendinde şeyler değildir. Özerk bir oluşumları toktur bireylerin eylemleri ve etkileşimleri üzerinden oluşturulmuştur. Kurumlar ve yapılar Weber e göre aktörlerin faillerin birbirleri arasındaki ilişkilerin etkileşimlerin bir temele oturtulmasını sağlayan araçlardır sadece(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 112-153). Kurumlar burada sadece aktörlerin faillerin birbirleri arasındaki etkileşimlerini oluşturdukları, sürdürdükleri ve temele oturttukları yollardır. Sonuç olarak aktörler de toplum içerisindeki statülerini korumak amacıyla ortak çıkarlar ve amaçlar için yapılan eylemlerin oluşturduğu ve toplumsal fikir de meşrulaşan bu kurumlardan faydalanarak belli tiplerde hareket eder hale gelirler. Kurumsalı veya yapıyı oluşturan bu

tipik eylemler yada bireyler arasındaki etkileşim değildir. Kurumsalı bireyin ortak çıkarlara, amaçlara, bağlı bulunduğu kültüre olan bağlılığıdır.

> *Sonuç olarak Weber, aktörler açısından paylaşılan çıkarlar ve değerler yoluyla eylem ve etkileşimin araçlar/amaçlar temeli üzerinde organize edildiği çeşitli yollarla ilgili bu tartışmadan yapılar, kurumlar, toplumlar ve uygarlıklar ile ilgili daha geniş kapsamlı tartışmaya geçmeyi başarmıştır*(Walsh, 2014:42).

Fakat Weber kurumların özerkliği yok demesine rağmen bu amaçlı eylem dediği şeyin sonucunda ortaya çıkan faaliyetlerin olabilitesini hesaplayan, failler tarafından amaçlanmayan eylemlerin örgütlenmesini ve örgütlendikten sonra bu süreç içerisindeki tarihsel biçimlerini yine eylemlere dayatılmış olmasını beğenmemektedir(Walsh, 2014). Çünkü bu kurumların özerkliği olduğunun göstergesidir. Mesele örnek olarak buna Protestanların çalışma ahlakını vermektedir. Bu çalışma ahlakı günümüz kapitalist toplumlarda yaşayan aktörlere dayatılmaktadır. İnsanlar toplumsal yapı ve kurumları tarihsel süreç içerisinde oluştururken kendi faili oldukları hayata da devam etmektedirler. Sonuç olarak insanlar yapı ve kurumları oluşturduktan sonra bu yapı ve kurumlar kendi kapsamlarında oluşacak kendi faaliyetlerine ve eylemlerine ilişkin koşulları da kendileri üretmeye başlarlar. Sonrasında da aktörler tarafından oluşturulmuş olan yapı aktörlere bazı eylemeleri dayatmak durumunda kalır. Ve bu eylemler aktörlerin/faillerin tek başlarına ya da birleşerek kolayca değiştirebilecekleri eylemler değildir.

Tabi bu kadar yapısalcılığa karşı çıkan, sosyoloji içerisinde kendisini var etmiş birey kuramları da bulunmaktadır. Bunlar sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji, etnometodoloji gibi sadece bireyi ele bazı post yapısalcı kuramlardır. Özellikle bu yaklaşımlar çalışmanın asıl konusu olan gündelik hayatın incelenmesinde öncü olmuşlardır. Tabi yukarı da yapısalcıların takındıkları tutum gibi onlarda bu tutumu sadece bireyi ele alıp yapmışlardır ve yapı birey dikotomisini devam ettirmiş olmuşlardır.

Sembolik Etkileşimcilik

İlk olarak sembolik etkileşimciliği ele alalım. Sembolik etkileşimcilik denilince akla ilk gelen yapısal sosyolojiye karşı bir gelenek olduğudur. Sembolik etkileşimcilik pragmatizm felsefesi ve davranışsal psikoloji üzerinde geliştirilmiş bir kuramdır. Tabi Simmel sosyolojisi de bu gelenek üzerinde etkilidir.

Sembolik etkileşimcilik, davranışsal psikolojinin indirgenimciliğine ve makro yönelimi olan her şeyin yapı tarafından belirlendiğini savunan sosyoloji geleneklerine tam zıt bir düşüncedir. Sembolik etkileşimciliğin özgün yaklaşımı, eyleyenlerin zihinsel kapasitelerini ve eylem ve etkileşim ile ilişkilerini dikkate almaktır(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 379).

Sembolik etkileşimcilik denilince akla ilk gelen George Herbet Mead tir. Mead kuram oluştururken toplumsal dünyaya bir öncelik tanımıştır. Mead e göre daha önceden toplumsal bir gruba bağlı olmayan bir düşünen kendi öz bilincine sahip bir birey olması mümkün değildir(Walsh, 2014). Temelde toplumsal olan vardır bundan sonra öz bilince sahip bir birey oluşur. Onun kuramında kullandığı bazı kavramlar vardır. Bunlar edim, bilinç, zihin ve benlik gibi kavramlardır. Mead'e göre edim onun kuramının temel taşıdır. Mead'e göre eyleyenin bir uyarıcıya karşı tepkisi düşünmeden olacak bir durum değildir(Esgin, 2018). İnsanlarda hayvanlar gibi uyarıcılara karşı eylem gerçekleştirirler. Fakat insanlar bir eylemi yaparken düşünerek, bu eylemin nasıl olacağını ve ne sonuçlar doğuracağını düşünerek gerçekleştirirler. Edimler insanlarındır biriciktir. İnsanlar bu edimler sayesinde eylemlerini geliştirir ve kullanırlar.

Fakat bir de toplumsal edimler vardır. Buda jestleri getirir. Jestler toplumsal edimler içindedir. Jestler düşünülmeden yapılan hareketlerdir. Karşılıklı olarak yapılırlar. Bir bireyin yaptığı bir hareket diğer bir bireye uyarıcı olarak gelebilir oda ona karşılık olarak bir jest yapmaktadır. Bu şekilde karşılıklı olarak devam etmektedir. Fakat bu tip jestler Mead'e göre anlamlı olamayan jestlerdir. Mead insanların farkının düşünerek hareket ederek anlamlı jestler oluşturması gerektiğini söylemektedir(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 379). Çünkü ona göre anlamlı jest insanın yeteneğidir. Ona göre anlamlı semboller bulunmaktadır. Jestler, karşıda kullanılan kişilerce alınıp karşısında bu jeste karşı yapılan aynı veya farklı tür tepki haline getiren kişiler sayesinde anlamlı semboller olmaktadır.

Mead'e göre sadece anlamlı semboller ile insanlar arasında iletişim olabilmektedir(. En önemli ve kuvvetli anlamlı semboller sesler yani dil yoluyla olan sembollerdir. Mead kuramında zihni ele almaktadır. Zihin ona göre bilincin içinde değildir. Ona göre bilinç, zihin toplumsal fenomenlerdir(Ritzer ve Stepnisky, 2014). Zihin bir bireyde toplumsal süreçler içerisinde oluşur. İnsanın var oluşunu tamamlayıcı parçasıdır. Toplumsal süreç Mead teorisinde her zaman zihinde önce tutulmuştur. Zihin Mead'e göre bireyin öznel bir hareketinin değil toplumsal süreç içersin de geliştirdiği eylemler devreye sokan

mekanizmadır(Ritzer ve Stepnisky, 2014). Eğer bir birey bir uyarıcıya karşı tepki verebiliyorsa bu düzenli bir zihne sahip olduğunu göstermektedir. Mead bu kavramdan sonra benlik kavramını ele almaktadır. Benlik aslında insana özgü olan hem öznel olabilme hem de nesnel olabilme yeteneğini gösteren kavramdır. Tabi ki benlik kavramı oluşumunda da yine toplumsal süreçler başta tutulmuştur.

Benlik Mead'e göre insanların kendilerini diğer insanlarını yerine koyma, diğer eyleyenlerin hareketleri gibi kendi hareketlerini yapma,ve kendine diğer bireylerin gözünden bakabilme yeteneğidir(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 361). Benlik bir insanın zihni yerine oturduğu ve düşünmeye başladığı sonra ki süreçte de diğer insanlarla iletişime geçtiği zaman da oluşmaktadır. Hayvanlar da yada yeni doğan bebekler de benlik durumu söz konusu değildir. Benlik toplumsal deneyimlerle şekillenir. Fakat Mead'e göre benlik bir kere olmuşsa devam etmesi için toplumsal bir grubun olmasın gerek yoktur (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 361). Benlik ile zihin kavramları bir diyalektik içindedirler. Mead'e göre beden benlik değildir eğer zihin gelişirse benlik durumuna sahip olur. Aynı şekilde benlik zihnin gelişimi için düşünce gücünü kullanmaktadır. Bundan dolayı zihin ile benlik ayrı kabul edilemez çünkü benlik zihinsel sürecin gelişimiyle oluşur. Benlik zihinsel bir süreçle oluşsa da ol süreç toplumsal süreçle oluşacağı için aslında benlikte toplumsal süreçle oluşmaktadır. Benlik insan iletişimi içinde önemli konumdadır. Benlik sahibi bir birey başka bireylerle iletişim halindeyken onların ne söylediklerini anlar ve daha sonra neler söyleyeceklerini tahmin edebilir. Mead e göre toplum da hem benlikten hem de zihinden önce gelen toplumsal süreci kastetmek için kullandığı kavramdır.

Sembolik etkileşimciliğe göre insanlar hayvanlardan farklı olarak bir düşünme kapasitesine sahiptirler. Bu kapasite insanlar da Mead in de ele aldığı gibi toplumsal süreçler ve etkileşimler ile gelişmektedir. İnsanlar bu süreçler içinde yaşadıkları etkileşimlerde deneyimlerini onlara sağlayan anlamlı sembolleri öğrenmiş olurlar. Anlamlı semboller sembolik etkileşimin temel taşıdır. İnsan düşüncesini de olanaklı kılan şeylerdir. Bu anlamlı semboller insanların etkileşimlerini devam ettirme de rol oynarlar. İnsanlar farklı durumlarda da daha önceden öğrenmiş oldukları sembolleri o durumlara uygun olacak şekilde değiştirebilmektedirler. Bu süreçte de grupları toplumları bu etkileşimler oluşturmaktadır.

Fenomenoloji

Bir diğer bireyi ele alan kuram olan fenomenolojiyi ele alalım. Fenomenolojik yaklaşım denince akla ilk gelen ilk gelen isim fenomenolojik sosyolojinin en büyük temsilcisi Alfred Schutz dur. Schutz sosyolojiyi eylem düzeyinde gündelik hayat bağlamında aktörlerin yaşantısında temele indirger(Walsh, 2014). Daha önce ki bölümde ele aldığımız Durkheim ve Parsons gibi sistem kuramcıları bireyi pasif duruma sokarlar, bireyin eylem ve düşünce yapısını incelemenin gereksiz olduğunu düşünmektedirler fakat Schutz'a göre toplumsal dünya aktörelerin yorumlama biçimlerindedir. Schutz bu nedenle Weber den etkilenmiştir. Fenomenolojik sosyolojiye göre gündelik hayatın bilgisi pratik bilgidir.

> *Etkileşimcilik, toplum yapısını dikkate almayıp bunu yerine insanların gündelik etkileşimleri yoluyla anlamları ve gerçekliği yarattığına ve bu tür anlamların etkileşimdeki mutabakata dayalı olduğuna inanan toplumsal kuramdır*(Walsh, 2014:59).

Fenomenolojik görüş eylemin öznel şekil anlamlandırılmasını, anlamlandırılma yollarını, toplumun özneler arası ve bu anlamların paylaşımı ile nasıl örgütlendiği ele alan mikro boyutta bir görüştür. İnsan eyleminin nitelikli olması onu eyleyen kişinin bilincinde olmasından kaynaklanır. Eylem insana özgü bir projedir. Onun kendisini anlattığı andır. Buda eylemin öznel olduğunu göstermektedir. Fakat aktör/fail toplumsal bir dünyada yaşadığını bilmektedir. Yine aktör bu toplumsal dünyanın toplumsal süreçler içerisinde yaşanan olaylardan ve kendinden hariç diğer aktörlerinde eylemlerinde oluştuğunun bilincindedir(Walsh, 2014). Buna bağlı olarak da aktörün eylemi doğal ve olgusal olarak normal karşılanmaktadır. Tabi ki aktörün de eylemi bu durumlara uygun olmalıdır.

> *Ancak aktörler tarafından olağan karşılansa ve olgularla olayların gerçek dünyası şeklinde kabul edilse de, toplumun olgusal doğası gerçekte, faillerin/aktörlerin bunları nasıl anlamlandırdığı ve toplumsal ilişkileri bu temelde nasıl yürüttüklerine göre yaratılmaktadır*(Walsh, 2014:48).

Aktörlere göre bunu devamlı kılan şey, aktörlerin toplumsal dünyayı anlamak, bunların gerçekleşmesini sağlayan yolları betimlemek ve anlamlı kılmak için kullandıkları dildir. Dili kullanarak aktörler dünyada ki deneyimlerini simgesel hale getirebilmekte ve bu deneyimlerini aktarabilmektedirler. Ancak aktörler bunu geliştirip biriciklikten çıkarıp, birbirleriyle etkileşime girebilmek için olayları ve durumları başka bireylerinde simgeleyip

anlamlı kılabilmesini sağlayan ortak bir anlaşma haline getirmeleri gerekmektedir. Burada devreye Schutz un sağduyu kavramı girmektedir.

> *Schutz"un gündelik hayat olarak tanımladığı kavram, tüm eylem ve etkileşimlerimizin gerçekleştiği bir zemindir ve bu zeminde, verili olan (takenforgranted) bilgi ile bilgi stokları çerçevesinde birey gündelik hayatını devam ettirir. Bu noktaya kadar birey kendisine verili olan bilginin farkında değildir. Herhangi bir farkındalık olmadığından ötürü, herhangi bir şüphe de söz konusu değildir. Toplumsal hayat orada bir yerde mevut haldedir ancak, bireyde sağduyu bilgisi olarak tanımlanan bilgi düzeyi ortaya çıkmadan, toplumsal hayata ilişkin bir eleştiri geliştirmek mümkün değildir*(Yılmaz, 2015: 27).

Schutz'a göre Sağduyu bilgisi aktörlerin, yaşadıkları toplumsal dünya ile ilgili, sıradan, gündelik hayatta yaşamaları ve o dünyanın bir parçaları olması sebebiyle sahip oldukları bilgilerin tamamıdır. Sağduyu toplumsalın devamlılığı için gerekli olan ortak bilinçtir(Giddens, 2003: 39-51). Aktörün bilincinin özel olmasını sağduyu önlemektedir. Sağduyu dil topluluğuna mensup olan üyelerin aynı şekilde toplumsal dünyadaki olayları anlayıp yorumlamalarına ve yine bu dünyanın olgularını simgesel hale getirip bir yapı içerisine sokmalarına dil yoluyla sağlamaktadır. Dil kullanımıyla üretilen bu ortak bilinç gerçekliğin toplumsal olarak bir yapıya büründürülmesini sağlamaktadır. Toplum üyeleri bu sağduyu bilgisini toplumsal olaylarda kullanmakta ve bu olayları aşina olma durumu anonim olma durumu gibi kategorileştirmektedirler. Toplum üyeleri birbirleri ile olan ilişki örgütlerini kendi amaçları doğrultusunda başkalarının amaçlarına göre güdüleyerek oluştururlar. Bir aktör kendi amacına ulaşmak için olan erişme güdüsü, diğer aktörleri de kendi amaçlarına ulaşmak için buna göre hareket etmeyi güdülemektedir (Walsh, 2014: 48). Sonuç olarak bu sağduyu bilgisi faillerin eylemlerine ilişkin, bunları neden kullanıp nasıl anlamlandırdığına ilişkin ortak bir sözcük topluluğu oluşturmaktadır. Schutz'a göre aktörler bu sağduyu bilgisine sahip olmaları için bir bilgi stokuna sahip olmaları gerekir. Bu bilgi stoku Schutz'a göre bireylerin ortak bir bilgi stokundan aldıkları kabullerdir. Yani onların dünyayı ve dünyanın nelerden oluştuğunu anlamalarını sağlayacak uygun davranışlar ile ilgili olan şeylerdir. Schutz bireylerin bu yolla dünyayı, onlara toplumsal gruplar tarafından verilen tipleştirmeler ile oluşturduklarını ifade etmektedir(Giddens, 2003).

Fenomenolojiye göre birey eylemlerini, hem ona aktarılmış olan bilgileri hem de daha önce kendi deneyimleri ile elde ettiği bilgileri kullanarak belirler. Birey durumlara göre önceden getirmiş olduğu bilgileri kullanabilmektedir. Yada gelecekle ilgili bir durum varsa önceden getirmiş olduğu bu bilgileri gelecekte ki bir beklenti gerçekleşsin diye uygun eylemleri planlayıp kullanabilir.

Her ne kadar toplumsal hayat, bir sağduyu simgeleriyle oluşan alan olsa da,her ne kadar toplumsal etkileşimin örgütlenmesi ile oluşsa da, yine her ne kadar içinde bulunan üyeleri tarafından olayların, olguların ve eylemlerin olduğu bir nesne çevre olarak ele alınsa da, hiçbir zaman kendi kendine gerçeklik olamaz. İçerisinde barındırdığı etkileşimler ve bu etkileşimlerin oluşturduğu yapısallaştırma olmadan toplumsal hayat var olamaz.

> *Çünkü toplumsal olayların doğası her zaman toplum üyeleri birbirleriyle etkileşim içinde olduklarında üyeler tarafından gerçekliğinin tartışıldığı bir konudur ve etkileşim içindeki kişiler her ne kadar karşılıklı güdülenme temelinde eylemlerini örgütlese de bu kişiler uygulama amaçları nedeniyle birbirleriyle birlikte olma ve birbirlerini bilme noktasının ötesinde birbirlerinin eylemlerini hiçbir zaman kavrayamamaktadır(Walsh, 2014: 49-50).*

Yani toplumsal hayatın devamlılığı için etkileşim gereklidir. Burada eyleyenler bulundukları durumlarda ve bu durumlarda meydana gelen eylemlerin anlamlarını öğrenirler bir diğer deyişle edinirler. Tabi bu durum etkileşim halinde olduğu için eyleyenler kendi toplumsal gruplarını oluşturmaları için yeterlidir. Ama bu yine tabi ki eyleyenden gelmektedir. Yani burada eyleyenin eylemleri üzerinden etkileşim sonucu oluşan bir yapısallaşma vardır. Buda eyleyenlerin birbirlerine güdülendiği olgusunun olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sağduyu bilgisini oluşturan aktörlerin, kendi öznel çıkarları ve amaçları için hareket eden aktörlerden farkı yoktur. Aktörler bu grupları sadece toplumsal olanın gerçekliğine ilişkin ortak bir anlam üretirken kullanmış olduğu bu sağduyu bilgisi ile elde eder. Onun içindir ki Schutz'a göre toplum nesneldir. Ortak bir dünyadır. Ama bu dünya sağduyu bilgisi gibi dil yoluyla sürekli olarak içindeki üyeleri tarafından yapılandırılmaktadır. Toplumun üyeleri etkileşimi sağlarken dili kullanmakta, gündelik olarak yaşadıkları olayları durumları birbirleri ile paylaşmakta ve gündeme getirmektedir.

Bu, toplum üyelerinin içinde yaşadıkları ancak üyelerin faaliyetleri ile üretilen gerçek ve nesnel dünyadır(Walsh, 2014: 50).

Etnomedoloji

Bir diğer bahsetmek istediğimiz bireyi ele alan kuramsal çerçeve ise etnometodolojidir. Etnometodoloji, toplumlara mensup sıradan üyelerin gündelik hayat içerisinde kaldıkları durumları anlamlandırmalarına, bu durumların üstesinden gelebilecek çözümler üretmelerine ve bu durumlara uygun eylemleri gerçekleştirmelerini sağlayan sağduyuya dayalı olan bilgilerinin tümünün araştırılmasıdır(Giddens, 2003: 51-65). Etnometodoloji topumun sıradan üyelerinin gündelik hayatlarını devam ettirebilmek için eyleme geçirdikleri her gün gündelik olarak ürettikleri pratikleri ele almakta ve araştırmaktadır. Etnometodolojiye göre insanlar gündelik yaşamlarını çeşitli ustalıklı pratikler aracılığıyla yürütmektedirler. Etnometodoloji bu sebeple konuşmaları yada tartışmaları ele almaktadır. Dil önemli bir araştırılması gereken alandır. Etnometodolijinin kurusu ve en önemli temsilcisi Herold Garfinkeldir. Garfinkel Durkheim dan etkilenmiş, onun toplumsal olgularını, soyolojik fenomenler olarak ele almış ve kuramında kullanmıştır(Walsh, 2014). Tabi kendisi mikro sosyolojik bir perspektiften baktığı için Durkheim ın toplumsal olguları dışsal ve bireyi zorlayıcı şekilde ele almasına karşı durmuştur. Ona göre toplumsal olguları bu şekilde ele alanlar, topulm içerisindeki failleri/aktörleri/eyleyenleri pasif görmüşlerdir. Onlara göre failler toplumsal yapılar tarafından kısıtlanmış durumdadır. Etnometodologların keskin terimleriyle bu tür sosyologlar, eyleyenler, ‘ yargı yeteneği uyuşmuş’ olarak ele almaya eğilim gösterirler(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 381).

Durkheim’ın toplumsal olguları ele alışına karşı olan Garfinkel toplumsal olguların nesnelliğini, eyleyenlerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Çünkü toplumsal olguların nesnelliği, üyelerin eylemsel etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır.

> *Etnometodolji için toplumsal olguların nesnel gerçekliği; bu gerçekliğin, hiçbir zaman aşımı olmadan ve hiçbir kaçma, saklanma, geçme, gecikme veya peşinen toptan halletme olmadan her yerde, he zaman, sadece, kesinlikle ve tümüyle üyelerin çalışmaları olarak, nasıl yalnızca, her toplumun yerel olarak, içeriden üretilen, doğal olarak örgütlenmiş, düşünümsel bir şekilde*

açıklanabilir, süregiden, uygulanabilir yerine getirişiyse aynı şekilde sosyolojinin teme fenomenidir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 382-383).

Yani etnometodoloji gündelik hayatın örgütlenişini ele almaktadır. Etnometodoloji makro sosyolojiye karşı çıksa da kendini bir mikro sosyoloji olarak tanımlamamaktadır. Çünkü etnometodologlar nasıl bireyin etkisiz olduğunu söyleyen makro sosyolojiye karşı çıksa da bireyi tek başına ele almazlar. Çünkü onlara göre her şeyi tek başına yapan, sürekli düşünebilen, salt bir öz bilince sahip olan bir birey olamaz. Etnometodoljinin ilgisi her iki yapı tipini üreten koşullar ve bireylerdir. Garfinkel etnometotların düşünümsel olarak bireyler tarafından açıklanabildiğini söylemektedir(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 381-404). Çünkü eyleyenlerin özel durumları izah edebilme yeteneği olduğunu düşünmektedirler. Etnometodolaglar bu açıklamaların nasıl olduğunu bunların açıklanan bireyler tarafından nasıl algılandığını ele almaktadırlar. Bununla birlikte bu açıklamaları çözümlemekle ilgilenirler. Tabi etnometodologlar bu açıklamaların çözümlenmesini yaparken kendilerini öznel olarak bu çözümlemeye katmazlar. Onlar için sadece bu açıklamaların pratik eylem içinde nasıl kullanıldığı önemlidir. Onlara göre sosyologların yaptıkları açıklamalar da bu alana girmektedir. Onlara göre sosyolojik olarak araştırılan ve rapor haline gelen çalışmalar da birer açıklamadır. Bu yüzden onlar gündelik olan içine sosyologların da açıklamalarını eklemekte ve bunları çözümlemektedirler. Açıklamalar düşünümseldir(Giddens, 2003). Çünkü açıklamalar gözlemlenen ve ele alınan durumların oluşumunda ve çözümünde katkıda bulunurlar(Giddens, 2003).

Etnometodologlar özellikle yapısalcılığı ele pozitivist sosyolojiyi eleştirmektedirler. Çünkü onlara göre gündelik olanı araştırmak istatistiğe indirgenecek kadar basit değildir. İnsanların gündelik olan eylemlerini araştırmalar kodlamak yanlıştır. Onlara göre klasik sosyoloji geleneğinden gelen sosyologlar gündelik yaşamın gerçekliğinden soyut kavramlar ile uzaklaşmaktadırlar.

Etnometodolojinin bazı etnometodologlara göre mikro makro yapıyı aşan bir sosyoloji olduğu düşünülmektedir.

Yani genel olarak etnometodologlara göre mikro makro arasında ayrım yoktur onlar ikisi de eş zamanlı oluşan şeylerdir. Ama etnometodologlar da mikro makro ayrımını aşmaya kesin bir sonuç getirememişlerdir.

Sonuç olarak yapı birey konuları, ikiliği ve çatışması çağdaş sosyolojide de devam etmektedir. Toplumsal yapılara ilişkin kavramlar insanların gündelik hayatlarına

indirgenmeli ve incelenmelidir. Ama bunun yanında da toplumun da oluşumunun bu eylemler ve etkileşimler ile olduğu da unutulmamalıdır. Burada önemli olan nokta bir toplumsal gerçekliğin açıklanması için yapının da bireyin de etkisi olmadan olmayacağıdır. Toplumsal yapıyı hem toplumsal eylemle oluşturmak hem de toplumsal eylemin temeli olduğunu görmek önemlidir. Onun içindir ki bu ikiliğin aşılması gerekmeketdir.

2.5.Yapı Birey İkiliğini Aşma Çabaları

Buraya kadar genelde makro sosyolojiyi ve mikro sosyolojiyi ele alan düşünürleri inceledik. Bundan sonra bu her iki sosyoloji içerisindeki yapı ve birey dikotomisini çatışma olarak değil de ikilik olarak ele alıp oların ayrılmaz olduğunu sürekli olarak birbirleri arasında ilişkisel olduğunu ele alan ve bunu göstermeye çalışan düşünürleri ele alacağız.

Yapısalcılar ile etkileşimciler arasında çok fazla çekişme ve sosyolojiyi ayırma çabası varken bazı düşünürler özellikle yapı birey ikiliğini aşmak için kendi teorilerini üreterek çabalamışlardır. Bunların önde gelenleri Pierre Bourdieu, Anthnoy Giddens gibi isimlerdir. Bunların yanında aslında daha çok mikro bir teori olarak görülse de da hem yapının düzenini hem de bireyin yaşamını ele alıp ona aşmaya çalışan Michel de Certeau bulunmaktadır.

Faillik genelde mikro düzeylerde insana, eyleyen kişiye verilen isimdir. Ama faillik in eyleme geçtiğini düşünecek olursak bu makro yapıya da değineceğini bize gösterebilir. İnsanı nasıl fail olarak ele alıyorsak grupları da örgütleri de eyleme geçtikleri için fail olarak ele alabiliriz. Yani toplum içerisinde de grup olup eyleme geçen eyleyen örgütler olabilir. Bununla birlikte yapıyı genel de makro düzey de ele alırız. Fakat yapı bireylerin etkileşimleri içerisindeki mikro yapılara da dahi olabilir. Giddens a göre sistemler mikro ve makro yapıları ele alır(Giddens, 2003). Çünkü hem eyleyenlerin hem de toplum gibi örgütler gibi bütünlüklerin arasındaki etkileşim sonucu yeniden üretilerek sistemler oluşmakta ve devamlılığı sağlanmaktadır. Yani ne failliği sadece mikro boyutta ne de yapıyı sadece makro boyutta aramak yanlış olacaktır.. Onun için mikro ve makro ile yapı ve fail ikilikerinin farklılıkları olduğu bilinmektedir.

2.5.1. Anthony Giddens ve Yapılaşma Kuramı

Anthony Giddens bu yapı fail ikiliğini yapılaşma alanı olarak gördüğü gündelik hayatta yapılaşma teorisi ile aşmaya çalışmaktadır. Yapı fail ilişkiselliğini ortaya koyan bildiğimiz en fazla ifade edilen kuramlardan biri budur. Giddens uzun yıllar yaptığı araştırmalar sonucu sosyolojideki asıl sorunun toplumsal dünyayı anlamayı sınırlandıran düalizmler olarak görmüştür. Ondan asıl işin buradan başlanması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre sosyoloji kendini bu düalizmlerden kurtarmalıdır(Giddens, 2003). En önemli aşılması gerekende yapı fail düalizmidir. Yapısalcılar her şeyin yapıdan geldiğini iddia ederek faili geri plana itmişleridir. Faili ele alanlar ise bireyin dünyasını benliği bireyler arası etkileşimleri ele almış ve yapıyı geri plana itmişlerdir.

> *Bu şekilde ortaya çıkan yapı fail düalizmi problemi, örneğin; toplumsal aktörlerle ve bireysel etkileşimlerle doğrudan ilişkili olan gündelik hayat konusunun ya tamamen ihmal edilmesine yada gündelik hayattaki etkileşimlerin açıklanmasında yapısal kısıtların göz ardı edilerek yalnızca etkileşimler üzerine odaklanılmasına neden olmuştur*(Esgin 2018: 375).

Giddens göre ise ne yapının eylemi belirlemesi ve eyleyenleri yönlendirmesi, ne de eyleyenlerin yada eylemin yapıyı belirlemesi çok anlamsızdır(Esgin, 2018). Giddens işe öncelikle bu yapı fail ikiliğini yaratan düşünceleri ifşa etmekle başlar oradan da kendisi bir teori geliştirmeye gider(Esgin, 2018). O yapı faili ele alan, sembolik etkileşimcilik yada feneomenoloji gibi kuramları ve bunların yanında yapısal işlevselcilik gibi kuramları ele alır ve her ikisini de reddeder. Onun bu çabaları da gündelik hayat alanının sosyolojiye zorunlu olarak bir çalışma alanı olmasını sağlamıştır(Esgin, 2018). Ona göre Fail odaklı teoriler gündelik hayatta faillerin yaptığı eylemleri sosyolojinin tarafından yorumlandığını dile getirmiştir(Esgin, 2018). Ona göre fail e dayalı teoriler failin eylemini ele almak bakımından güçlüdürler. Fakat eksik kaldıkları noktada yapıyı ele almamaları ve yapı hakkında çok bahsetmemeleridir. Ona göre bu düalizm sosyolojinin bilimselliği konusunda da bir karşıtlıktır ki sosyoloji bilimine çıkmaza götüren bir karşıtlıktır. Giddens kuramına tekrarlayan ve yeniden tekrarlayan sosyal pratikleri dahil etmiştir.

> *Yapılaşma kuramına göre, toplum bilimlerinin araştırma alanı, birey eyleyeninin deneyimi yada herhangi bir toplumsal totallik biçiminin varoluşu*

değil, zaman ve mekan içinde bulunan düzenlenmiş toplumsal pratiklerdir(Giddens, 2003).

Yine Giddens a göre hermeneutik fail odaklı teorilerin metodolojisi haline gelmiş olup yapının metodolojisinde olan pozitivizm gibi hatta belki de ondan daha da radikal bir şekilde kendini sadece bireye ve onun pratiklerini aramaya yönlendirmiştir(Giddens, 2003). Bir nevi kendini tek bir alanda hapsetmiş durumundadır. Giddens da bu ikiliği hem teorik hem de metodolojik seviyede aşmaya çalışmış bir düşünürdür. Giddens yapı odaklı teorilerin kendi içinde bireyi ele almadan ilerlemesi gibi fail odaklı teorilerinde kendi içinde yapıyı ele alamadan ilerlemek istediğini fark etmiştir(Esgin, 2018). Fakat bu mümkün değildir. Giddens yapılaşma teorisi ile bu ikiliği aşmak istemiştir.

Yapılaşma teorisi esasında (Giddens, 2003) 'her toplumsal aktör, üyesi olduğu toplumun yeniden üretilmesinin koşulları hakkında büyük ölçüde bilgi sahibidir' öncülünden hareket eder. Giddens'a göre buradaki can alıcı nokta bilgili eyleyenler olarak aktörlerin, sosyal pratikler aracılığıyla, toplumun üretilmesine ve yeniden üretilmesine doğrudan katılmalarıdır. (Esgin, 2018: 381).

Onun teorisi yapı ve failliği birbirinden ayırmaz onu bir ikilik olarak görmektedir. Yani ona göre bu ikisi birbirinden ayrılamaz durumdadır. Çünkü ona göre yapı, failliği içermektedir ve faillikte yapının yapılaşmasında etkilidir(Giddens, 2003: 157-165). Yani her toplumsal eylem yapıyı içerdiği gibi her yapı da toplumsal eylemi içermektedir. Faillik ve yapı sürekli olarak devam eden insan etkileşimleri ve eylemler içerisinde ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlantılı olarak devam etmektedir. Etkinlikler ne bilinç tarafından ne de gerçekliğin toplumsal inşası sayesinde nede soysal yapılar tarafından üretilmez. Etkinlikler bireylerin, kendini eyleyenler olarak görürken pratiğe geçerler ve hem bilinci hem de yapıyı bu pratikler aracılığıyla üretirler.

Yapılaşma Teorisini geliştirirken temelde iki amacım vardı. İlk olarak, eylem kavramının sosyal bilimlerde temel önemde olduğunu, bunun sonucu olarak sosyal bilimlerin yet(iş)kin ve bilgili insani faile ilişkin doyurucu bir görüş geliştirmesi gerektiğini açıklamak. İkincisi, bu görüşü, öznelciliğe saplanmadan, ve doğup ölen bizlerden daha uzun yaşayan toplumsal kurumların yapısal bileşenlerini kavrayamama durumuna düşmeden, formüle etmek(Giddens 2000: 15).

Giddens bir yandan bilinç ve düşünümsellikle ilgilenmiştir. Ama onun düşünümselliği olan insanlar salt öz bilinci ile eyleyen kişiler değildir(Esgin, 2018). Onun eyleyenleri bu düşünümselliğe gündelik hayat içerisindeki etkinlikleri, etkileşimler eklerler ve bunların sürekli olarak devam eden akışını da ele almaktadırlar. Giddens sürekli olarak yapı ve bilincin birbiri ile olan ilişkiselliğini ele almıştır. Giddens faillik ve yapı konusunu kendi kuramı içerisinde sürekli devam eden stabil olmayan belli tarihsel süreçler de gelişen bir şekilde ele almaktadır(Giddens, 2003). Faillik Giddens açısından çok önemlidir. Çünkü toplumsal etkileşimleri yapan ve devamlılığını sağlayan faillerdir. Giddens faillikte pratik bilinç olduğunu ifade etmektedir. Giddens niyeti faillikten ayırmak ister çünkü niyetli eylemler niyetlenilmemiş sonuçlar doğurmaktadır. Onun bu niyetlenilmemiş sonuçlar düşüncesi kendi kuramı içersinde faillikten toplumsal sistem düzeyine geçmesini sağlamıştır(Giddens, 2003). Ona göre failler elinde büyük bir güç bulunmaktadır. Bu güç ki toplumsal hayat içerisinde farklılıklar yaratacak kadar yetkileri vardır. Giddens eyleyenler üzerinde her zaman kısıtlamalar olduğunu kabul etmiştir fakat bu eyleyenlerin hiçbir etkisi olmadığını seçim yapmadıklarını kendi düşünceleri olmadığını göstermez. Giddens' a göre güç veya iktidar öznellikten öncedir, çünkü failin gerçekleştirdiği eylem gücü, iktidarı değiştirecek olan koşulları kendi içinde bulmaktadır(Giddens, 2003: 147-151). Bu nedenle Giddens kuramında failin ve eylemin kendisinin bir gücü yada iktidarı bulunmaktadır. Bununla birlikte yapının da sürekli olarak benzer pratikler sayesinde zaman ve mekan bağlamı içerisinde üretilen ve bu pratiklerin biçimsel bir özellik kazanmasını sağlayan şey olduğu Giddens'ın kuramında görülmektedir.

Kurallar ve kaynaklar bir yapı oluşumunu mümkün kılmaktadırlar(Giddens, 2003). Yapılar tek başına bir gerçeklik olarak zaman ve mekan bağlamında bulunmazlar. Çünkü yapılar sadece insan faillerin eylemleri ve etkileşimleri sayesinde oluşurlar. Ona göre yapı eylemin ve eyleyenlerin dışında bir şey değildir(Esgin, 2018). Bilakis içinde ve sürekli etkileşim halinde olan bir şeydir. Ona göre yapı sadece şekil veren şeydir ama onun şekillendirme özelliği yoktur bunu gerçekleştiren insan faillerdir(Esgin, 2018). Ona göre yapının elbette kısıtlayıcı bir hali vardır. Fakat bu yapı sadece kısıtlayıcı değildir yanında olanak ve imkan sunan sağlayan şeydir(Giddens, 2003). Yapılar faillerin gerçekleştiremeyecekleri şeyleri sağlamaktadırlar. Ona göre toplumsal sistemler üretilen ve yeniden üretilen pratikler yoluyla yeniden üretilen ilişkiler ile oluşmaktadır(Giddens, 2003). Bu nedenle yapılar toplumsal istemler içerisinde var olurlar. Bununla birlikte yapılar bilinçli

insan faillerin davranışlarında da ve bu davranışları sergileyecekleri durumlarda da ortaya çıkmaktadır(Esgin, 2018). Yani yapı hem toplumsal istemler gibi makro boyutlarda hem de eyleyenlerin bilincinde yani sürekli konumlanan mikro boyutlarda da oluşmaktadır.

Giddens'a göre sosyologların asıl araştırması gereken şey, sadece yapıları ele almak yada eyleyenin gündelik hayatta ne yaptığı değil, bireylerin gündelik hayatlarını devam ettirirken, toplumdaki yerleşmiş olan düzeni nasıl ürettikleri ve yeniden üretirken kullandıkları yöntemleri incelemek olmalıdır(Giddens, 2003).

> *Giddens'a göre gündelik hayat alanı üyesi olduğu toplumun koşulları hakkında büyük ölçüde bilgi sahibi olan aktörün kendisini kısıtlayan yapısal koşullar altında bilinçli eylemlerde bulunarak toplumun yeniden üretilmesine yada yapılaşmasına olanak sağlayan alandır*(Esgin, 2018: 382).

Son olarak Giddens'ın yapılaşma kavramı yapı failin bir ikicilik değil ikilik olduğunu dile getirmektedir(Esgin, 2018). Bu bir karşıtlık durumu değildir bu bir ilişkiselliktir. Ne yapı fail olmadan ne de faile yapı olmadan var olabilir. Toplumsal istemlerin yapısal özellikleri bireylerin eylem ve etkileşimlerinde oluşur. Bu yapısal özellikler tekrar tekrar üretilip yapılaştırıldığı için gündelik pratiklerin hem araçları hem de sonuçlarıdır. Kısacası iç içe geçmiş durumdadır.

2.5.2. Pierre Bourdieu ve Habitus

Giddens gibi Bourdieu da bu düalizmi aşmak için uğraşmış bir sosyologdur. Ona göre bu birey ve yapı arasındaki ikilik sosyolojiyi çıkmaza sokan bir ikiliktir. Bu saçmalık onun teorisinin gelişimini sağlamıştır. Kendi ifadesiyle '*benim çalışmama kılavuzluk eden en kararlı (ve benim gözümde en önemli) niyet, nesnellik ve öznellik arasındaki karşıtlığın üstesinden gelmek olmuştur'*(Bourdieu, 2015). Bourdieu nun amacı yapısalcılık tarafından göz ardı edilmiş pasif hale getirilmiş ve unutulmuş olan eyleyenleri geri getirmektir(Bourdieu, . Bourdieu yapısalcı bir konumu desteklediğini fakat bu failin unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Kendisi yapısalcıların bireyi göz ardı ettiğini düşünürken, mikro gelenekteki sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji ve etnometodolojinin de yapıyı göz ardı ettiğini ve arka planda tuttuğunu ifade ederek eleştirmektedir. Bourdieu, Giddens gibi diyalektik bir sosyoloji ele almıştır. Ona göre üstünde durulması gerekilen konu nesnel yapıların ve öznel fenomenlerin diyalektik oluşudur(Bourdieu, 2006). Burada önemli

olan bu ikisinin sentezinden ortaya çıkan ilişkiselliktir. Bourdieu pratik üzerinde yoğunlaşmaktadır. O önceki sosyoloji geleneklerinin hatasına düşmemiş, yapı ve faillik arasındaki çatışmadan kaçınmıştır. Onun pratik olarak adlandırdığı şeyler ne nesnel olarak belirlenmiştir ne de bireylerin kendi öz bilinçleri sonucu yaptıkları şeylerdir(Bourdieu, 2006). Pratikler toplumsal uzamlar da yani alanlarda bulunan farklı sermaye türlerine sahip sınıflar içerisinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır(Bourdieu, 2006). Pratikler Bourdieu'nün kavramsallaştırmasına göre farklılık gösterebilir. Bu farklılık toplumsal konumlar, yatkınlıklar ve tavır almalar ile oluşmaktadır(Bourdieu, 2006).

O kendi sosyolojisine yapısalcı inşacılık ya da inşacı yapısalcılık nitelendirmesinde bulunmuştur(Wacquant ve Bourdieu, 2014). Çünkü ona göre yapı ve failler arasındaki diyalektik ilişki toplumsal gerçekliğin oluşumunu sağlamaktadır. O yapısalcılığa yakın olduğunu ileri sürerken aslında bahsettiği şey toplumsal dünyanın kendisinde de yapıların var olduğunu ileri sürmüştür(Wacquant ve Bourdieu, 2014). Bourdieu'ya göre nesnel yapılar faillerin hareketlerini, düşüncelerini belirleyen ve kısıtlayan şeylerdir ve faillerin bilincinden bağımsız şeylerdir. Ama o yapıların varlığını böyle ele alırken bunun yanında da toplumsal yapıların olduğu kadar, bireylerin de bir bilinci olduğunu ve eyleme geçtiklerini ifade etmektedir(Bourdieu, 2006). Ona göre bireylerin bilinçli bir şekilde düşünce ve eylem üretmeleri inşacı bir davranıştır(Bourdieu, 2006). Bourdieu yapısalcılık ve sosyal inşacılık arasında köprü kurmaya ve bu yapı fail ikiliğini aşmaya çalışsa da yapısalcılık yanının hep ağır bastığı görülmüştür. Ürettiği kuramı ve bu kuram üzerine yazdığı şeyler de bağlantı genelde yapı ile kurulur. Onun faili ele alışı öznel olarak değil, toplumsal sistem içerisindeki faillerin, toplumsal zaman ve mekan içinde bulundukları konumlarda ki toplumsal dünyayı algılama ve onu inşa etmeleri kadardır. Yani salt bir öznel bilinç yoktur. En temelde onun sosyolojisi toplumsal yapılar ile faillerin bilişsel yapıları arasındaki ilişkidir.

O da Giddens gibi öncelikle yeni kavramlarla tanımlamalar yapmıştır. Mikro alanı sermaye ve yatkınlık türleri kavramları ile, makro yapıları ise alan kavramı ile açıklama girişiminde bulunmuştur(Çeğin, 2018: 413). Alan ona göre yapılar içerisindeki nesnel konumlar arasındaki ilişkilerin bir örüntüsüdür. Alan hem bireyleri hem de bireyler arasındaki ilişkiyi sınırlandıran şeydir. Bu nesnellik ve öznellik arasındaki ilişkiyi de habitus kavramıyla aşmak ve birbirini etkileyen şeyler olduklarını göstermek istemiştir(Çeğin, 2018: 413). Habitus inanların doğumundan itibaren yaşadıkları toplumsal dünyayı ele almak için aracı olan, bireylerin içselleştirdikleri bilişsel yapıdır(Çeğin, 2018). İnsanlar toplumsal dünyayı algılamak ve anlamlandırmak için ona ilişkin bir sürü şema geliştirirler(Çeğin,

2018). Bu şemalar ile de hem kendi pratiklerini üretirler hem de ürettikleri pratiklerin anlamını ortaya çıkarırlar. Habitus özellikle eyleyenler tarafından içselleştirilmiş konumdadır. Onun içindir ki bireyler tarafından bir yapı haline getirilmiştir.

> *Habituslar, sınıf yapısı içinde yaş grupları, toplumsal cinsiyetler ve toplumsal sınıflar gibi nesnel bölünmeleri yansıtırlar. Bir habitus, toplumsal dünya içinde uzun süre bir konumda bulunmanın sonucu olarak elde edilir. Bu nedenle habitus, bir kimsenin dünya içindeki konumunun doğasına bağlı olarak değişir: herkesin aynı habitusu yoktur. Bununla birlikte, toplumsal dünya içinde aynı konumda bulunanların benzer habituslara sahip olma eğilimleri vardır*(Ritzer ve Stepnisky, 2014: 527).

Ona göre habitus hem toplum tarafından üretilir bireye etki eder hem de bireyle ile toplumu üreten şeydir(Bourdieu, 2006). Habitus eyleyenlerin toplumsal dünyayı algılamalarını ve anlamlandırmalarını sağlamaktadır(Çeğin, 2018). Burada ki önemli nokta bir tane habitus değil birçok habitusun bulunduğudur. Buradan çıkarılacak sonuçta; toplumsal dünyanın ve bu dünya içindeki yapıların bireylere kendilerini tek biçimli olarak göstermediklerini ve dayatmadıklarını göstermektedir(Çeğin, 2018). Habitus bireylere yaşadıkları toplumun tarihsel süreci içerisinde gelmektedir. Habitus yaşadığı ortamda oluştuğu için dayanıklıdır ve sürekli olarak devam etmekte ve aktarılmaktadır(Wacquant ve Bourdieu, 2014). Bourdieu'ya göre habitus toplumsal dünya tarafından üretilirken hem de toplumsal dünyayı üreten şeydir(Bourdieu, 2006). Hem yapılaştırıcı hem de yapılaşmıştır. Habitus toplumsal dünya için bir pratiktir. Habitus hem pratik aracılığı ile üretilir, hem de toplumsal dünya pratik sonucunda üretilmektedir. Pratik, gündelik hayat içerisinde ve tarihsel süreçlerde habitusu şekillendirirken, habitus ise bu mekan ve zaman içinde pratiğin birleşim ve oluşum işlemlerini devam ettirmektedir. Habitus değişken ve sabit olmayan bir yapıdır(Wacquant ve Bourdieu, 2014).

Habitustan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Habitus, toplumsallaşmış bir öznelliktir(Wacquant, Bourdieu, 2014: 116).

Habitus kısaca insanların gündelik hayatta karşılaştıkları durumlar, olaylar karşısında ne düşünmeleri gerektiğini ve bu durumlara göre nasıl eyleme geçmeleri gerektiğini göstermektedir. Burada insanların habituslarının getirdiği seçenekleri ele alıp hangisini

seçeceklerini düşünmesi onların belli bir bilincinin olduğunun göstergesidir(Çeğin, 2018). Habitus bu seçimleri ve bunları nasıl kullanacaklarını gösteren aradaki aracı olan ilkeleri sağlayan şeydir.

Bourdieu alan ve habitus arasındaki ilişki ile sürekli olarak ilgilenmiştir. Onun sosyolojisinin temeli budur. Alan, habitusu koşullandırır ve habitus, alanı oluşturur (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 225). Bourdieu gündelik hayat kavramını daha çok toplumsal uzam olarak ele almıştır. Onun toplum kavramı birbirinden bağımsız özerk mikro-kozmoslardan oluşmuştur. Hatta bunlar katmanlaşmış halde bulunmaktadır.

Bourdieu alan kavramını ortaya koymuştur. Ona göre alan içinde bulundurduğu nesnel konumların arasındaki ilişkilerin olduğu bağlamdır. Yani alan bireylerin değil kurumlarındır. Nesnel olanındır. Bu ilişkiler bireylerin bilincinin dışındadır. Bu ilişkiler bireyler arası etkileşimlerden yada eyleyenlerin eylemlerinden hariç var olmaktadır. Alanlar için konumlar bulunmaktadır. Bu konumları dolduranlar ya eyleyenlerdir yada toplumsal kurumlardır ve her ikisi de alan tarafından kısıtlanmaktadır(Çeğin, 2018). Alan Bourdieu ya göre çatışma alanıdır(Bourdieu, 2006). Yani mücadele edilen yerdir. Alanın yapısı bireyleri desteklemektedir. Bireyler alan içerisindeki konumlarını ve rollerini devam ettirirler, konumlarını korumaya çalışırlar. Alan aşağıda bahsedeceğimiz Bourdieu nun sermaye türlerinin kullanıldığı ve eyleme döküldüğü bir rekabet ortamıdır(Çeğin, 2018). Alan en nihayetinde politik olanın yani iktidarı elinde bulunduranın alanıdır. Ve bu politik alan toplumsal hayat içerisindeki tüm alanların oluşmasına hizmet eder roldedir.

Bourdieu ele aldığı bireylerin toplumda yaşarlarken birçok rolü olduğunu söyler. Bourdieu kuramının en başından itibaren, açıklamaya çalıştığı toplumsal gerçekliğin mikro-düzeyinde etkili olan dinamikleri açıklayacak analitik bir kavram olarak 'yatkınlık' terimini oluşturmuştur(Çeğin, 2018: 413). Mesela bir bireyin toplumda öngörülen bir konumu vardır. Bununla birlikte yatkın olduğu bir başka durum vardır ki Bourdieu bunu yatkınlıklar olarak ele alır. Bir de etkileşimlere durumlara karşı aldığı tavırlar vardır.

Bourdieu bireylerin belli başlı sermayelere sahip olduklarını söyler ve bireyin alan içinde var olabilmesi elinde sermayelere bağlıdır. Bu sermayeler ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermayedir(Bourdieu, 2015).

Ekonomik sermaye en bilinen anlamıyla üretim ve tüketim için gerekli olan para ve maddi mallardır(Çeğin, 2018: 415). Kültürel sermaye bireyin hayat boyu edindiği kültürel sembolik birikimdir(Bourdieu, 2015: 127-135). Sosyal sermaye ise bireylerin toplumsal

etkileşimlere girdikleri ve kazandıkları sermaye türüdür. Sembolik sermayeler ise bireylerin ilk 3 sermaye biçiminin farklı düzeylerine ve sahip olduğunu göstermek ve bunu meşru kılmak amacı ile sembollerin devreye sokulması sonucu oluşur(Bourdieu, 2015: 358-381). Özellikle onur ve saygınlık kazanımı yoluyla gelen sermeye biçimidir.

> *Bu sermeyeler çoğulluğu, kişinin/grubun herhangi bir alandaki(daha genel bir ifade ile 'toplumsal uzam'da ki), konumunu, dahası rağbet edilen bir sermaye biçimi üzerinde kurulacak tekeli, toplumsal eyleyiciler arasındaki egemenlik ilişkilerini ve sınıfsal farklılıkları belirler*(Çeğin, 2018: 417).

Toplum içindeki failler bu alanlar içerisinde kendi konumlarını korumak ve canlı tutabilmek amacı ile çeşitli sermayelerinin onlara getirdiği ve kazandırdığı eylemleri kullanmak durumundadırlar. Bu kullanılan ve yapılan eylemlere Bourdieu stratejik eylemler demektedir. Faillerin stratejileri önceden belirenmiş değildir fakat alan sınırları içerisinde uygun olan eylemler olarak gerçekleştirilir(Bourdieu, 2015).

Bourdieu mikro yapılar ile makro yapılar arasında bağlantı kurduğu aracı görev üstlenen kavram olan habitusu da en genel olarak toplumsal eyleyicilerin toplumsal dünya ile olan etkileşimlerinde başvurdukları bilişsel yapıları birikimleri olarak açıklar(Bourdieu, 2006). Aslında habitus bir anlamda içselleştirilmiş bedenselleştirilmiş toplumsal yapılardır. Bourdieu bireylerin yatkınlıklarını ve habituslarını yürürlüğe geçirdikleri yere makro yapılara ise alan kavramıyla ele alır. Alan ona göre kurumlardan üsttedir. Çünkü alanlarda sosyal hayatın çatışmalı karakteri olduğunu kurumlarda ise uzlaşma olduğunu söyler. Farklı olmasının bir nedeni daha ise o toplumsal dünyaları keşfedecek bir kavram aramaktadır.

Bourdieu nesnelciliğin topluma olan karşı ve tepeden bakışını ve öznelciliğin de yapıya karşı aldığı tavrı eleştirip bunları aşmaya çalışmanın sosyolojide hem teoriyi hem de metodolojiyi rahatlatacağını düşünmüş ve bunları aşmanın en rahat olacağı alanın Gündelik hayat olacağını göstermiştir.

> *Bu bağlamda sosyolojinin bir „akıl reel-politik" olarak inşasını öngören Bourdieu, karşıt kuramların ilişkiye sokulması suretiyle sosyal bilimlerin ileriye götürüleceğini, görünür uzlaşmazlıkların temeline radikal bir soruşturma ile yaklaşarak ciddi sentezlere gidileceğini ve ancak bu yolla bilim adamları arasında „pratik bir uzlaşım" sağlanabileceğini yazar*(Çeğin, 2010: 236).

Bourdieu'a göre failin Gündelik Hayat ta kullandığı sosyal pratikler her ne kadar yapı tarafından belirlense de, yapı da o sosyal pratikler tarafından inşa edilir(Bourdieu, 2015). Önemli olan asıl nokta budur. Çünkü ne yapı failsiz, ne de fail yapısız ele alınır. İkisi de birbirine ilişkiseldir ve bu sürekli bu şekilde ilerler. Buordieu özellikle bu kısımda habitus u ele alır. Çünkü o fail odaklı kısmı habitus ile açıklamaktadır. Yapı kısmına ise alan kavramını koymaktadır. Ona göre yapıya odaklı teoriler belli kurallar üzerinde yoğunlaşmış olup bireyin belirleyiciliğine göz ardı etmişlerdir. Bourdieu yapısalcılığı meşru kılmaya ve nesnelleştirmeye çalışan teorileri ve yaklaşımları kabul etmez.

Bourdieu hem alanı hem de habitusu ele aldı. O makro ve mikro, yapı ve fail yada pozitivist ve yorumsamacı gibi çatışma içerisinde olan ikili düşünceleri reddetti Bourdieu bunları aşmayı hedefledi ve büyük ölçüde başardı. Bourdieu ya göre etkileşimcilerin kuramları ve yöntemi ile, yapısalcıların kuramları ve yöntemi ayrışmacı ve toplumsal gerçekliği anlatma da sınırlı ve yetersizdir(Çeğin, 2018). Onun içindir ki Bourdieu bir ilişkisel kuram ortaya atmıştır. Yani o yapı ve birey arasındaki ilişkiselliği, habitus ve alan arasındaki ilişkisellik üzerinden ele almıştır. Alan habitusu koşullandırırken, diğer yandan habitus alanı anlamlı kılan, mücadeleye değer yer olarak ele almıştır.

Çalışmanın asıl konusu olan gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşma konusu üzerine tez de asıl ele alınan düşünür olan Michel de Certeau nun da bazı fikirleri bulunmaktadır. Fakat bu konu ve onun fikirleri bir sonraki bölüm de dile getirilecektir. Özellikle Michel de Certeau' nun her ne kadar birey üzerinde çok durduğu için mikro ölçekli kuram ürettiğini ve mikro gelenekte gelişim sağladığı söylense de bunun bu şekilde olmadığı onun yapı ile birey çatışmasının dışında kalmaya çalışıp, onun kuramı anlamaya ve anlatılmaya çalışılacaktır. Onun bu dikotomiyi aşmaya çalıştığı ve yapı ile failin iç içe olduğunu ve birbirini etkilediğini, onun açılımları ile gösterilmeye çalışılacaktır.

2.6.Michel de Certeau ve Gündelik Hayat Sosyolojisi

Michel de Certeau Fransız sosyolojisi içerisinde bulunan ve gündelik hayat sosyolojini ele alan ve açıklamaya çalışan bir düşünürdür. O gündelik hayatı bir alan olarak ele almış ve onun içinde yaşayan sıradan bireyin gündelik yapıp etmelerini, pratiklerini, eylemlerini ve bu eylemlerin şemalarını araştırmıştır. O gündelik hayatın içerisinde bir sürü eylem bulunduğunu bu eylemlerin gündelik olarak bireyler tarafından sürekli ele alıp rutin

olarak gerçekleştirildiklerini söylemiştir. Fakat gündelik hayattaki birey dahi bu gerçekleştirdiği eylemleri rutin olarak gerçekleştirdiği için bir anlam ifade etmediğini düşünmekte ve yapmaktadır. Aslında o eylemler toplumsal gerçekliği açıklama da ve gündelik hayatı ele almada çok önemli pratiklerdir. Çünkü o görünür, sıradan, ele alınacak değeri olmayan gibi gözüken eylemlerin aslında altında binlerce bilgi yatmakta ve bu bilgiler bizim toplumsal gerçekliği açıklamamızı ve anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

Bu yüzden Michel de Certeau gündelik hayat alanı üzerinde kendi kuramını gerçekleştirmiş bu alanda bulunan yapıyı ve bireyi ele almıştır. O bireye taktik kavramını vermiş ve gücünün bu olduğunu söylemiştir(Certeau, 2009). Birey ise bu kavramı yapının stratejilerine karşı kullanmaktadır. De Certeau 'ya göre bireyler pasif ve sadece yapının dediklerini yapan bireyler değildir. Ona göre bireyler gündelik hayatta pratiklerini aktif olarak gerçekleştiren ve yapının stratejilerini alt üst eden aktör/fail/eyleyendirler.

2.6.1.Taktik ve Strateji

Certeau, gündelik hayat sosyolojisinin en önemli düşünürlerinden biridir. O, modern toplumun ve yine modern kentin üretiminden daha çok tüketimiyle ilgilenmiştir. Certeau kendi sosyolojini ve gündelik hayatı strateji ve taktik kavramları üzerinden ele almıştır.

> *Michel de Certeau gündelik hayatı, Max Weber ya da Georg Simmel gibi klasik sosyolojinin ötesinde çok yönlü interdisipliner bir alana taşımış, çağdaşı Michel Foucault'ya benzer şekilde gündelik hayatta iktidarın mevcudiyetini tartışmış ve Henri Lefbevre'e benzer bir şekilde gündelik hayatın potansiyelini, direnişini konuşturmuştur.* (Deniz, Kentel, 2016: 748).

Ancak, Lefevbre den farklı olarak, Marksizmi temele oturtup gündelik hayatı sürekli ve tamamı ile ele geçirmiş olan kapitalizmin, devrimle yıkılacağını değil, bu devrimi kullanmadan onun gündelik hayat içerisinde ele alınışını ve daha çok direniş boyutlarını göstermektedir.

> *Certeau çalışmasında istatistiksel soruşturmalara mesafeli durdu; sayıları küçümsüyor değildi, bu yöntemle onu asıl ilgilendiren "bireysel operasyonlar ve adetler, bunların birbiriyle eklemlenme biçimi, bu uygulamaları sergileyenlerin değişken izlekleri" gibi özelliklerin kaybolup gideceğini düşünüyordu*(Deniz, Kentel, 2016).

Certeau eserini şu şekilde tanıtmaktadır:

> *Bu eseri oluşturan anlatılar, sıradan insanın sıradan alışkanlık, tutum ve uygulamalarının öyküsünü anlatma iddiasındadır. Bu uygulamaları, bu anlatıların kendilerine bir yol açtıkları uzamı oluşturan genel alışkanlıklar, dayanışmalar, mücadeleler ve özel deneyimlerle birlikte harmanlayarak incelemeyi belirli bir alan içine almış oluyoruz aslında. Buradan yola çıkarsak, 'belli bir yolda ilerleme tarzı' da ortaya konulmuş olmaktadır ve bu tarzın, bu eserin konusunu oluşturan 'eylem, uygulama, üretim tarzlarının' içinde yer aldığını da söylemeliyiz. Sıradan insanların kültürünü okumak ve yazmak için, sıradan insanların paylaştığı ortak operasyonları yeniden ezber etmek ve incelemeyi ele aldığı konunun bir değişkeni haline getirmek gerekmektedir.* (Certeau, 2009: 41-42)

Üzerinde çokta durulmayan bir olgu olan gündelik hayatı hakkıyla ele alarak anlatmış ve bize göstermiş olan Certeau özellikle neden gündelik hayatın üzerinde durulmadığını merak etmiş ve bize göstermiştir. Gündelik hayatta olan her şey genelde sıradan görünmez şeyler olarak düşünülmüştür. Bu yüzden üzerinde çok durulmamıştır. Certeau buna karşı gelmiş ve bu konuyu derinlemesine ele almıştır. Ve bize gündelik hayatta sürekli gördüğümüz, sıradan olarak nitelendirdiğimiz şeylerin aslında altında yatan bir çok anlam bulunduğunu ifade etmiştir.

Certeau, sıradan insanı ele alır ve onun kullanımlarına, günlük gerçekleştirdiği eylemlere, bu eylemleri uygulayış biçimlerine ve üretme tarzlarına yoğunlaşır; gündelik hayattaki alışkanlıklarını, durumlara karşı tutumlarını ve yine bu tutumların uygulamalarını inceler. Eylem, uygulama ve üretim tarzları, kullanıcıların, sosyokültürel üretim teknikleriyle düzenlenen uzamı kendilerine uydurmalarını sağlayan binlerce alışkanlık, tutum ve uygulamayı oluşturanlardır (Certeau 2009: 48). Bu eylemler kullanım ve mekanları yapma sanatlarıyla tekrardan sahiplenilmekte, stratejilere karşı uygulanan ince düşüncelerden çıkan kurnazlıklar ve taktikler ile dağıtıp değiştirip gündelik yaşam tekrardan üretilir ve keşfedilir. Certeau Foucault ve Lefevbre ye de referans göstererek belirlenmiş olan yapılar içinde gündelik hayatın tüm noktasına eklemlenmiş çok sayıda taktik olduğunu ve bu taktiklerin yapının işleyiş yönünü saptırdığını belirtmiştir. Gözetim ne kadar olursa olsun taktiklerin, hilelerin, tuzakların yapı içerisinde her zaman kullanıldığını ve bunların bir ağının olduğunu belirtmiştir.

Gündelik hayatta her yerde ve zamanda tahakküm ilişkileri bulunmaktadır. Hatta gündelik hayat bu ilişkiler üzerine kuruludur. Bununla birlikte gündelik hayat tümüyle kabullenilmemiştir. İnsanlar gündelik hayatta yaşamak için basit şekilde taktikler oluştururlar. Certeau'nun kuramında oluşturduğu strateji ve taktik kavramlarıyla kurduğu ilişki, ilk olarak dokunduğu, sosyolojinin en eski dikotomilerinden biri olan, yapı-birey, arasındaki ilişkiye işaret eder. Bu kavramları daha ayrıntılı bir biçimde inceleyecek olursak; onun taktik adını verdiği eylem türü, sıradan insanın gündelik hayatı içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ve her gün tekrarladığı harekete geçmiş olan eylemlerin tümünü kapsamaktadır(Certeau, 2009). Taktik egemen olana karşı güçsüz olanın zayıf olanın eyleme biçimleridir. Strateji ise üst yapıda bulunanın egemen olduğu alandaki koyduğu tüm düzen sağlayıcı kurallardır(Certeau, 2009). Taktik aslında bir üretim şeklidir. Bireyler gün içerisinde yaptığı her taktikle aslında gündelik olanı üretmeye devam etmektedirler. Aslında birey bunu yeniden üretmekle hakim olanın kurallarını içselleştirdiğini ve bunun üzerinden bu taktikleri üretebildiğini göstermektedir. Bu içselleştirme kesinlikle hakim olanın kurallarını kabul ettiğini göstermemektedir. Burada ki asıl olan şey kuralları kabul ettiğini gösterip aslında onları deldiğini fark ettirmeden yapmaktır. Taktik hakim olanın düzenini yıkmaya yönelik bir davranıştır. O taktiği şöyle açıklar;

> *Gündelik yaşamamızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak vb.) taktik türündendir. Ve 'eylem, uygulama, üretim tarzlarının' büyük bir bölümü de taktiktir: " Zayıf olanın" "güçlü olana" (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı "avcılara" özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir* (Certeau, 2009: 55).

O sosyolojisinde sıradan bireyin günlük yapma etmelerini ele almaktadır. Bu yapma etmeler egemen olanın stratejileri karşı bir çok manevra ile gerçekleşmektedir. Sıradan birey strateji sahibi olanın egemenliğine karşı çabukluk ve atiklik ile bir sürü oyun sergilemekte ve yaratıcı bir şekilde erk sahibine karşı direniş biçimleri gerçekleştirmektedir(Certeau, 2009). Bu yapıp etmeler her gün yeniden ve yeniden üretilmekte ve sınırsız şekilde ilerlemektedirler. Stratejinin tüm düzenlemelerine karşı duran bireylerin bu karşı duruşu

görünmez bir haldedir. Aslında bu yeniden üretim biçimleri sürekli vardır. Yürümek konuşmak gibi şeylerdir bunlar ama biz her ne kadar görünür kılmak istesek te bunlar gündelik hayatta görünmeyen şeylerdir.

Sıradan birey bu eylemlerini gerçekleştirirken egemen olanın dayatmalarını ve kurallarını kabul ediyormuş gibi görünür. Bu eylemler her zaman aynı tarzda ve şekilde gerçekleştirmez. Sürekli aynı dönüşümleri de ya da karşı duruş biçimlerini de uygulamaz. Öncelikle bu taktikleri gerçekleştirebilmek için egemen olanın alanında onun stratejilerini kabul ettiğini göstermesi gerekir. Bunları fark ettirmeden değiştirebilir bunlarla oynayabilir. Önemli olan şey ise bunları bazen endi çıkarları doğrultusunda gerçekten kabul edip kendine göre uyarlayabilir.

Zayıf olan her zaman ötekinin yani sistemi oluşturanın mekanını kullanır kendine ait bir mekanı yoktur(Certeau, 2009). Düzeni kuranın mekanında kurduğu düzene ters olacak hareketler üretir. Bunlar da taktiklerdir. Certeau ya göre okumak nasıl bir taktikse kaçak avlanma da onun gibi bir taktiktir(Certeau, 2009). Bilinmeyen etkinlikler pazara gitmek gibi insanların gündelik hayatta rutin uyguladığı şeyler alışkanlıklar, tutumlar ve uygulamalardır. Bu uygulamalar sürekli ötekinin alanına sızmaktadır. Bu sızma sürekli olarak oyunu, oyun içine kalmayı, meydana gelen durumları fırsata çevirmek için çabaları ve bunlarla gelişen durumları beraberinde değerlendirip bir karar alma durumuyla devam eder(Certeau, 2009). Certeau aslında burada yemek yemek, içmek, okumak gibi eylemleri ele alırken insanların bulundukları yapıya karşı o yapının getirdiği baskıları, yasakları alıp evirip çevirip, istediği biçime sokmasını bize göstermeye çalışmıştır.

Gündelik olanın en uzak ve en taşra yerinden, modern kentin sokaklarına kadar gelen taktikler, bir devamlılığa ve kalıcılığa sahiptirler. Gündelik hayat içerisinde olan bu taktiklerin sürekli olması ve kalıcı olması, Certeau'ya göre tekrarlarla ve yeniden tekrarlarla sağlanır ve bu stratejiye karşı olan duruşun en temel şeyidir(Certeau, 2009: 55-57). Yani tekrar taktiğin en kuvvetli yanıdır. Taktikler bir toplum içerisinde çok eski zamanlardan beri gelmektedirler. Bunları gerçekleştirme amaçları ve değerleri doğrultusunda insanlar bunları yeniden üretmekte ve yapıya yani stratejiye karşı olan inançlarını korumaktadırlar. Bu inanç sayesinde eskilerden gelen bu taktikler gelecekteki nesillere ve bireylerin birbirlerine olan aktarımlarını temelleştirir ve korur.

Certeau' nun özellikle taktikleri ele alması ve onları araştırması tehlikeli olmadıkları ve göz ardı edildikleri içindir. Ona göre bu taktikleri incelemek altındaki bu taktikleri ortaya çıkaran stratejileri de görmek ve incelemek olacaktır. Bunları ele almak ve ortaya çıkarmak

kesinlikle sisteme karşı bir direnişin olduğunu gösterecektir. Ayrıca bunları gün yüzüne çıkarmak ileriki nesillere de siteme nasıl karşı koyacaklarının yolunu göstermek olacaktır.

> *İktidarın ve eyleyenin kendisini iki farklı alanda konumlandırdığı görünür eylem biçimleridir. De Certeau bu direniş biçimlerini strateji olarak adlandırır. Buna karşıt taktikler ise görünür biçimde iktidarın alanından ayrılmadan, sınırsal anlamda ötekinin sınırları dahilinde gerçekleştirilen görünmeyen eylem biçimleridir. Bu taktikler dağınık, sessiz, fark edilmez ve sonuçları biriktirilemez olması yoluyla stratejilerden ayrılır(Bekiroğlu 2016: 207).*

Taktiklerin bir diğer özelliği ise tarihten bugüne farklı mekanları birleştiren bir süreklilik ve kalıcılığa sahip olmalarıdır(Certeau 2009: 55). Taktiklerin karşısında bulunan bir toplumsal erk vardır. Bu erk nedeniyle zayıf olanlar ona karşı ve onun stratejilerine karşı taktikler üretmektedirler(Certeau, 2009). Bunlar hile, dümen, el çabukluğu ile insanları kandırma gibi şeyler olabilir. Zayıflar mücadeleci oldukları kadar bunları yaparken de ne kadar sevinçle bir sanatçıymış gibi yaptıklarını bize göstermektedirler. Onlar tarafından sayısız yeni kullanım biçimleri ve farklı taktiksel şekiller türemektedir.

Gündelik yaşam, özünde insana düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için binlerce yol yordam sunar(Certeau, 2009: 44). Certeau bunları anlatırken özellikle bireyi ele almaz. Bireyin bir eylemi gerçekleştirme biçimine, bu eylemin şemalarını ele alır. Certeau bize güçsüzün, zayıf olanın güçlü karşısındaki kullandığı zekasına, taktiğine, yaratıcılığına bakmamız gerektiğini söyler. Önemli olan şeylerden biri de güçlünün karşısında zayıf olanın hareket serbestliğidir. Peki taktik bu kadar önemli iken ve güçsüzün sanatı iken bu sanatın oluşmasını sağlayan şey yani güçlünün elindeki güç nedir? Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu stratejidir. Peki strateji nedir? Şimdi bunu ele almamız gerekmektedir. Strateji ise;

> *Strateji'den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir 'çevre'yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan*

bakılabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık bu stratejik model üzerine kurulur (Certeau, 2009: 54).

Gündelik hayatta stratejiyi üreten egemen olan kimse genelde görünür halde kurallar koyar ve bunların devamlılığı için uygulamaktadır. O mekana ve kente inmez sadece kuşbakışı bu kuralları koyar ve uygular. Buna karşılık olarak da gündelik hayattaki sıradan birey onlar görmeden bu kuralları yıkmaktadır. Gündelik hayatta bu kuralları yıkarken uyguladığı taktikleri de gün ve gün yeniden üretmektedir.

Certeau kuramını geliştirirken özellikle bu eylem uygulama ve üretim tarzları konusunda Foucault ve Bourdieu dan fazlasıyla etkilenmiştir. Onun strateji ve taktikleri ele alışı ve sıradan insanın gündelik direnişlerini göstermesi bu iki düşünürün de görüşleriyle ilişkilidir. Onun bu kuramı ve kavramları her iki düşünüründe toplumsal alandaki eylemler ve iktidar hakkında çözümlemelerinden izler taşımaktadır.

Bir söylem içindeki taktikler, daha önce gördüğümüz gibi, söylemsiz taktiklerin açık göstergesi olabilirler. Böylece eylem, uygulama ve üretim tarzlarına yerleşmiş bu düşünme tarzları, ilginç bir durum oluştururlar. Çünkü bu durum, uygulamaların kuramlarla kurdukları ilişkiler açısından garip ve "kitlesel" bir durumdur.(Certeau, 2009: 127)

Certeau kendi kuramında iktidar kavramın özellikle Foucault'dan esinlenerek gerçekleştirmiştir. Foucault eski cezalandırıcı gelenek ve görenekler yerine modern devletlerin kurduğu yeni kuralların olduğu ve bir çok mekanizmanın bulunduğu bireylerin bu şekilde baskı altında tutulduklarına dair bir görüş geliştirmiştir.

İşte Foucault, bir dizi klinik betim sayesinde (bunlar da mükemmel bir biçimde "panoptiktirler'' kendi açısından, "erkin mikrofiziğini" oluşturan "genel kuralları", "işleyiş koşullarını", "teknikleri" ve "işlemleri", birbirinden ayrı "operasyonları", "mekanizmaları", "ilkeleri", "ögeleri" adlandırmaya ve sınıflandırmaya çalışmıştır. (Certeau, 2009: 129)'

Foucault toplumun denetim mekanizmaları tarafından sürekli olarak panoptik yani kuşbakışı olarak izlendiğini ve bireylerin sürekli gözetim altında tutulduklarını dile getirmektedir(Certeau, 2009: 129). Foucault yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu denetim mekanizmalarını iktidarın mikro fiziği olarak açıklamaktadır. Çünkü Foucault iktidarın, kendi buyruklarına ve emirlerine uyacak, kendi isteklerini sorgusuz sualsiz yetiştirecek bireyler yetiştirdiğini ve bunları da kontrol ve denetim mekanizmaları ile yaptığını söylemektedir(Certeau, 2009). Foucault modern toplumlarda olan disiplin ve gücün insanları birbirinden ayırdığını, dışladığını, farklılaştıklarını toplumsal trolleri gereği sürekli bir hiyerarşik düzene soktuğu söylemiştir. Foucault'a göre bilgi bir güçtür ve yönetimde olanlar bunu kullanmaktadırlar(Certeau, 2009). Çünkü ona göre tarihsel süreçteki tüm toplumlar kendi gündelik hayatlarındaki dilin konuştukları bilgilere sahiptirler ve onunla tarihsel varlıklarını devam ettirmektedirler(Certeau, 2009: 131). Foucault'a göre modern toplumlar bilimsel söylemler ve bu söylemlerin uygulamaları çerçevesinde yer alan toplumsal kontrollerin olduğunu hapishane toplumlarıdır(Certeau, 2009). Ona göre iktidarın biçimi gözlem izleme makinesi gibidir. Bu yaklaşım disipline edilmiş bir toplum ve üyelerini kapsamakta ve oluşturmaktadır. Onun bu toplumsal çevresi herkesin uyumlu olmasını sağlamak amacıyla görünen ve görünmeyen bir çok prosedür ve gözetim aracılığı ile insanların yaşamlarının her bir noktasını tek tek gözlemleyip iktidarın isteğine uygun olmasını sağlamaktadır(Certeau, 2009). Foucault'a göre çağdaş toplumların yönetim biçimi bilgi ve iktidarı birleştirip kendi istekleri doğrultusunda bir toplum düzeni oluşturmak ve tek düze şekilde bireyler yetiştirmektir(Certeau, 2009). Asıl önemli kısım ise bu çağdaş toplumun gözetim sistemi ve disiplinli örgütlenme biçimi toplumdaki bir grubun elinde değildir toplumdaki herkesi etkilemektedir.

Sonuç olarak Foucault'a göre bilgi güçtür. Bireyleri disiplin ve yönetimle oluşturmaktadır. Bireylerde bu bilginin normal olduğunu kabul edip hayatlarına devam etmektedirler. Yani toplumda öznenin tek etkisi söylemsel uygulamalarıdır. Bireylerin bilinçli ve amaçlı eylemleri ile birlikte toplumu yaratış fikri Foucault'a göre bir hatadır.

Foucault un denetim ve kontrol mekanizmaları sürekli kontrol durumunda oldukları için bireylerin ve aralarındaki etkileşimlerin bile içerisinde bulunmaktadırlar(Certeau, 2009). Bu da iktidar kavramının gündelik hayatının her alanında bulunduğunu ve gündelik hayattan ayrı ele alınabilecek bir kavram olmadığını göstermektedir. İktidar ile iktidar sahibi olmayanlar yani Certeau ya göre stratejiyi ve taktiği elinde bulunduranlar arasından sürekli olarak etkileşimler vardır ve bu etkileşimler sürekli olarak gerilmeleri ortaya çıkarmaktadır.

Bireyler gündelik pratikleri aracılığı ile sürekli olarak tabi bulundukları iktidara karşı kendi mücadelelerini vermektedirler. Ceretau Foucault'u sadece iktidarın mikro fiziğini ele alması ve onun üretimlerini anlatması ve bireyi pasif göstermesi sebebiyle onu eleştirmektedir. Ceretau'ya göre Foucault'un ele aldığı bir nokta daha sadece bireyleri disipline eden üretici güçleri ele almasıdır(Certeau, 2009). Mesela eğitim bu aygıtlardan biridir ve iktidarın isteklerini bireye dayatmaktadır.

İktidar kontrol ve denetim için bir çok prosedür uygulamakta ve bu prosedürleri gerçekleştirecek ve yerine getirecek bir çok teknolojik alet geliştirmektedir. İktidar tek biçimli bir şekilde istediği gibi insanları baskılayıp denetim altına alamaz bunun için bir çok mekanizmaya sahip olması gerekmektedir. Foucault iktidar ile otoriteyi bir kabul etmiştir. Fakat Certeau bunların ayrı olduğunu sadece birbirlerinin gelişimleri için birbirlerini desteklediklerini dile getirmiştir(Certeau, 2009). Bu prosedürlerin ve teknolojik aletlerin belli bir alanı vardır ve görünmektedirler.

Certeau birde kuramını geliştirirken Pierre Bourdieu' dan yararlanmıştır. Onun habitus fikrinden esinlenmiştir. Bir önceki bölümde Bourdieu yapı birey ikiliğini aşma çabalarında ele alınmış ve Habitus fikri anlatılmıştır. Habitus insanların tarihsel süreç içerisinde edindikleri yatkınlıklar, alışkanlıklar, yapılaşmış yapılardır(Bourdieu, 2006). Aslında gündelik hayattaki toplumsal yapının yine bireylerin gündelik pratikleri ile ilişkilendirilen yerdir. Bourdieu gündelik hayat çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. O hiçbir zaman gündelik hayat kavramını kullanmasa da onu ele aldığını çalışmalarında göstermiştir. Certeau da kendi eserinde Bourdieu'dan etkilendiğini ve onun gündelik hayat için önemli bir düşünür olduğunu dile getirmiştir.

Certeau Bourdieu'yu kendi eserinde alırken bireylerin gündelik hayattaki pratiklerini bilmeden yerine getirdikleri için onları bilgin cehalet olarak adlandırmıştır. *'Sonuç olarak, "Özneler, tam olarak ne yaptıklarını bilmedikleri için, yaptıklarının, sandıklarından daha fazla anlamı vardır" "Bilgin cehalet" yani kendisinin farkında olmayan maharet.*(De Certeau, 2009: 141-142)'

Bourdieu insanların gündelik pratiklerini önceden gelen bir devamlılığın yinelemesi olarak farkında olmadan yaptıklarını söylerken Certeau da gündelik hayattaki pratikler onun deyimiyle tüm taktikler gün içerisinde tekrar ve tekrar farkında olmadan üretilmekte ve yeniden üretilmektedir(Certeau, 2009).

Aşağıda Certeau da öznel alan olarak özellikle ev alanını ele almaktayız. Bu alanı ele alırken Bourdieu dan etkilenmiştir. Bourdieu da ev konusunun Certeau gibi

failin/aktörün/bireyin yapıdan uzak olduğu kendisinin olduğu, özgür olduğu alan olarak görmektedir(Certeau, 2009). Ev öyle bir alandır ki yapının tüm kurallarını yapıya fark ettirmeden yıkma alanlarından biridir.

> *Toplumun ve incelemenin parçası olarak nitelendirdiğimiz önce evdir. Ev, bilindiği gibi, her tür eğretilemenin göndermesidir. Ama burada söz konusu olan, bilinen tanıdık bir ev değil bir evdir, herhangi bir ev. Ev, kendi iç uzamını eklemleyen uygulamalar aracılığıyla kamu uzamının stratejilerini alt üst etmekte ve sessizlik içinde dili düzenlemektedir (söz dağarcığı, deyimler vb.)* (Certeau, 2009: 136)

Özellikle ev alanı ve bireylerin gündelik pratikleri ve eylemleri hakkındaki habitus kavramsallaştırması nedeniyle kendi kuramsal çerçevesinde De Certeau Bourdieu dan çok fazla etkilenmiştir. Hem de kendisi de yapı birey ikiliğini reddettiğinden dolayı Bourdieu' nun kuram ve kavramları onun için kullanılabilecek niteliktedir. Michel de Certeau burada da hem yapı hem bireyin birbirini etkilemesi üzerinde durmuş ve bu çatışmayı reddettiğini göstermektedir.

2.6.2.Kent ve Mekan

'Certeau der ki(2009: 112), güçler arasındaki ilişkilerin ancak bir istek yada erke öznesinin yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirilebileceği oyun yada hesaplaşmadır; manipülasyondur(Ergin, 2018: 346).'

> *Michel de Certeau, toplum yaşantısının ekonomik, sosyal ve kültürel yapısının dinamikliğinin yansıması olan gündelik pratiklerde kentin kamusal mekanlarının büyük etkisi olduğunu vurgular. Gündelik yaşam pratiklerinin hayat bulduğu mekan, kentlerdir. Özellikle de kentin kamusal alanlarıdır. Kentin, bu pratiklere etkisi, etkisi ile üretilen yeni pratikler, pratiklerin etkisinin kent mekanına yansıması arasındaki karşılıklı ve sonsuz etkileşim üzerinde durur.* (Savaş, 2020: 32)

O, kenti incelerken yanında mekanı ele almaktadır. Certeau'ya göre kent uzmanlar tarafından yapılandırılmış olan ve bireyler tarafından kullanılan alandır. O kendi kuramında bireylerin bu alanı nasıl kullandıklarını ele almıştır.

Stratejinin var olabilmesi için belirlenmiş bir alan bulunması gerekir. Strateji mekan ilişkilerini yaratan ve öne çıkaran kavramdır. Strateji alanı ilişkileri dışarıdan gözlemleyebilecek bir üst iradeyi mümkün kılan alandır(Ergin, 2018). Bu alan içersinde bilimi, aklı, ekonomiyi, siyaseti barındırır. Burada kritik olan nokta, stratejinin, sınırları çizilmiş –zamanın üzerinde zafer ilan eden- bir mekan ve mülkiyetin varlığını kabul etmesidir (De Certeau, 2009). Panoptik diğer bir deyişle herkesin bir göz gibi yukarıdan izleyebilmeye, olanak sağlayan mekanlar üzerine hakimiyet de ancak ve ancak yine yukarıdan panoptik şekilde bakmakla ve mesafeli bir tavırla mümkün olur. Certeau gündelik hayatın her alanı ve her ilişki biçimine nüfuz eden iktidarın egemen düzenlemelerini stratejiler olarak tanımlamıştır(Ergin, 2018: 346). Bu stratejiler idari ve panoptik diye bahsettiğimiz sistemlerin tüm toplumsal ağını en ince ayrıntısına kadar ayırmadan tek tek inceler ve elindeki kuralların gerekliliği ile denetler. Bunlara karşılık olarak bahsettiğimiz taktik ise zayıfın güçlüye karşı kullandığı sanattır(Certeau, 2009). Mülkiyetin olmadığı, hesaplı, ötekinin mekanın kullanan ama mekansız bir hareketliliktir(Certeau, 2009: 113). Zayıfın mekanının olmaması kazandığı mücadeledeki ganimetleri saklamasına engeldir. Taktik, mekansız olduğu için zamana bağımlıdır ve kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için sürekli tetiktedir(Certeau, 2009: 54). "Güç görünür olmayla ilintilidir. Buna karşın, kurnazlık zayıfın harcıdır ve genelde sadece kurnazlık 'son çare' olarak ona kalandır"(Certeau, 2009: 114). Kurnazlık zayıfın en son çaresidir güçlü tarafından kurulmuş, düzenlenmiş ve idare edilen yapıda zayıfın tek hareketliliğidir(Certeau, 2009).

> *"Taktik"ten kastım ise, tam aksine, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplamadır. Taktik, uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Taktikler, ötekinin alanına, bu alanı bütünüyle kapsamadan bu alana belirli mesafede kalmayı da başaramadan yavaş yavaş, parça parça sızar* (Certeau, 2009: 54).

Stratejiler planlanmış durumlardır, taktikler ise tam tersine planlanmayan, durumlardaki olasılıklar üzerinden ilerlemektedirler(Ergin, 2018). Strateji mekan üstünde

istediği gibi oynar ve onu kolayca düzene sokabileceği bir alan olarak görür, buna karşılıklar taktikler ise hem tarihsel süreçte hem de gündelik hayatta gündelik yaşamın mekanlarını üretir ve yeniden üretirler(Certeau, 2009). Stratejinin mekanları güce sahip olan egemen olan tarafından üretilirken, taktiğin mekanları gündelik yaşamdaki bireylerin kendi eylemleri ile üretilir ve yeniden üretilir. Şehir plancıları kentin içindeki mekanları çizerek üretirler. Mesela sokaklara numaralandırmalar konu, isimler konur, çizimler yapılır, boyanır levhalar konur gibi durumlar vardır. Bu stratejinin ürettiği kentteki mekandır. Fakat kullanan kişilerin yani gündelik hayattaki bireylerin elinde olan sokak, onların daha önceki deneyimleri ve duygusal birikimleri ile sürekli bir dinamizme sahiptir. Bu da demektir ki stratejinin mekanı genelde durağan ve sabitken gündelik uygulayıcının mekanı dinamik ve her zaman canlıdır. Gündelik yaşamda olan eyleyen bireyler gün boyu pratikleri ile mekanı sürekli olarak üretirler. Onlar stratejinin mekanını yani yeri değiştirip kendi deneyimleri ile mekan haline döndürürler.

> *Yer, nesnelliğin ve sabit dizilimlerin bir araya geldiği, stratejik olarak geliştirilen, çoğunlukla göz merkezci yaklaşımı ile algılanan olgu iken; mekan, zaman, hız, hareket gibi değişkenlikleri içinde barındıran, tüm duyularla algılanan öznel taktiklerin deneyimsel üretimidir.*(Savaş, 2020: 35)

Stratejilerin oluşturduğu mekanlar sabittir ve harita üstündedir. Bireylerin gündelik pratikleri ile üretilen mekanlar ise canlı, durağan olmayan ve her zaman üretilen mekanlardır(Certeau, 2009).

Certeau mekanı anlatılar içinde aramaktadır. O anlatılar içinde seyahatlerin bulunduğunu ve mekan için bunların önemli olduğunu dile getirmektedir(Certeau, 2009). Anlatılarda bireylerin yaşadıkları mekansal deneyimler vardır. Bireyler gündelik hayatta yaşadıkları bir durumu anlatırken, durumun olduğu mekanı da anlatırlar. Bu durumdaki hislerini, eylemlerini anlatırlarken de mekandan nasıl etkilendiklerinden ve mekanın havasından bahsederler(Certeau, 2009).

Zayıf her zaman onun dışında olan bir güç tarafından oluşturulmuş düzende yaşayabilmesi için kendi kurnazlıklarını kurup oyununu hazırlamak zorundadır. Certeau bu taktiklerin zamansız çağları aşan bir sürekliliğe ve kalıcılığa sahip olduğunu her zaman dile getirmekte ve vurgulamaktadır(Certeau, 2009). Bu etkinlikler toplumsal pratiklerle tekrarlanır ve gelecek zamana aktarılır.

Certeau' nun teorisindeki en olmazsa olmaz şeyler tabi ki stratejinin oluşturduğu taktiklerinde kullanım alanı olan mekan ve kenttir. Egemen olan kenti ve mekanı izlemektedir, hatta bazen etkilenmektedir. Fakat kent her zaman bu yukarıdan bakan egemen olanın gördüğünden farklı şekilde bir çok değişiklik ve pratik elinde barındırmaktadır. Certeau mekanı şöyle tanımlamaktadır:

> *Mekanlar, başkası tarafından okunabilir olmaktan kaçan geçmişlerin, açılıp saçılabilen ama daha çok bekleşen anlatılar gibi çözülemez bir halde kalan istif edilmiş zamanların ve tabii bedenin çektiği acıda ya da zevkte kistleşen simgelerin içine kapanmış, parçalı öykülerdir.*(Ceretau, 2009: 208)

Yine Deniz ve Kentel kent ile ilgili şu görüşlerini dile getirmektedirler;

> *Bir strateji olarak kenti uzmanlar planlar; ama yayalar o kenti kullanırlar: yürürken taktiklerini devreye sokarlar; kestirmeye saparlar, sağa sola bakınırlar, dururlar, yeniden yürürler. Onlar uzmanların planladıkları kentle kuşatılmışlardır; onun içinde var olurlar ama onların akıllarında kurdukları kent, kentin sokakları, parklar ve bahçeler başka şekillerde tezahür eder. Onlar, gündelik taktikleriyle yürüdükleri sokakları değiştirirler; başka anlamlar katarlar; farkında olmadan kenti yeniden kurarlar.* (Deniz ve Kentel, 2016: 759).

Kenti oluşturan uzmanlardır ve bu kent kurallarına uyulması gereken bir stratejidir. Sıradan insanlar da gündelik yaşamda taktiklerini üretirler kullanırlar. Certeau kentlerde genelde tek tipleştirmelere büyük üretimlere karşı durmuştur(Certeau, 2009). Ve asıl olanın tek olmayan kültürü oluşturan operasyonları, eylemleri ve bunlar arasında ilişkiyi kuran usullerini ortaya koymak ve kullanıcılara özgü eylem modellerini belirlemek ve incelemektir. Kent, üretimin, ihtiyacın mekanıdır (Certeau, 2009: 324). Gündelik edimlerimiz, kullanımlarımız mekanı üreten süreçlerdir(Certeau, 2009).

Certeau teorisindeki bir önemli noktada kentsel ve mekansal dönüşüm olmuştur(Ergin, 2018). Yapının stratejilerine göre yaşanılan kent ve mekan da sürekli bir dönüşüm olmaktadır. Zayıf olanlar bu dönüşüme genelde ayak uyduran kesimdir. Bazı mekanlar restore edilerek dönüştürülür(Ergin, 2018). Bazen ise bu dönüşüm genel olarak

kökten olur. Mesela eski bir bina yıkılıp yerine moderne yeni bir bina yapılır. Bunu dayatan stratejidir. İnsanlar belleğinde her ne kadar o mekanı bulundursa da eskiden burada bu vardı dese de artık o yer yoktur. Buda kentte tarihselliği zayıflatıcı etkidedir çünkü zamanın bir mekanı komple yıkılmış ve yerine modern bir bina yapılmıştır. Restore edilmekte ise yeni bir astarlı yüz meydan getirilir ve bu yüz aslında tarihselliği bozmaz aksine heterodoksinin devamlılığını sağlamaktadır. Kent modernitenin hem kahramanı hem de mekanizmasıdır(Certeau, 2009). Aslında bu restore işlemi direkt olarak toplumsal bir restoredir.

Burada asıl önemli olan nokta şudur strateji ile taktik ayrı değildir. Yapı ve birey ayrı tutulmamıştır. Çünkü sabit, harita üzerinde yapının stratejileri ile üretile mekan ile, taktik tarafından gündelik hayat eylemleri ile üretilen mekanlar ayrı değildir. İç içe geçmiş durumdadır. Her iki mekan ve mekan üretimi birbirini etkilemektedir ve biri olmazsa diğeri var olamamaktadır. Certeau kuramında kendisinin bir birey veya yapı yanlısı düşünür olmadığı bu ikili çatışmayı aştığını bize mekan üretimi ile göstermektedir(Certeau, 2009). Bununla birlikte mekanlarda yaşanan durumları anlatan bireylerin anlatılarında bir ilişkisellik görülmektedir. Durumu anlatan birey o durumun yaşandığı mekandan bahsederken sadece stratejinin mekanını ele alırsa bu sefere anlatı eksik kalmakta ve mekan bireylerin duygu ve deneyimleri anlatılmadığı için anlamsız konuma düşmektedir(Certeau, 2009). Yine farklı olarak anlatı sahibi sadece kendi mekansal deneyimini yani öznel kısmını anlatsa bu sefer de anlatılan kişilerde mekanın özellikleri eksik kalacak ve mekan yine anlamsız hale gelecektir. Bunun içindir ki yapının stratejik olarak ürettiği mekanı ile gündelik hayatta yaşayan bireyin taktiksel olarak ürettiği mekan ilişkisel ve iç içedir. Ayrı ele alınamaz.

Certeau bunu verdikten sonra mekanlar üzerindeki eylemlerden bahsetmektedir. Bizim gündelik pratiklerimiz ve edindiğimiz şeyleri kullanımlarımız mekanı üretmekte ve yeniden üretmektedir. Bunun içindir ki mekanı üreten bu eylemlerimiz önem kazanmaktadır. Bu yürümek, konuşmak, yemek yemek gibi bir sürü eylem olabilir.

‘Ancak De Certeau mekanları kesen bir hareketlilik olarak örneğin yürümek gibi ve buna bağlı oluşan uzam ve anlatının izini sürer(Ergin, 2018: 349).’

2.6.3. Yürümek ve Okumak Eylemleri

Gündelik hayata, stratejiyi geri plana itip onu alaşağı etmek için eyleyenlerin taktiklerini uyguladıkları yer kenttir. Kentin gündelik yaşamındaki uygulayıcılarının ve eyleyenlerinin yaşadıkları ikamet ettikleri yer görünürlüğün ortadan kalktığı eşiktir ve bu eşik stratejiye üretene göre aşağıda olandır(Certeau, 2009). Bu aşağıda olan yani güçsüz olarak nitelendirdiğimiz kişiler, günlük taktiği uygulayanlardır(Certeau, 2009). Bu taktik sahipleri sürekli olarak yeni alanlar, etkileşim biçimleri ve kullanım türleri üretmekte ve yeniden üretmektedirler. Stratejiyi elinde bulunduran güçlülerine kente yukardan bakma edimleriyle, kenti aşağıda yürüyerek gezen taktik uygulayan zayıfların edimi arasında çok fark vardır(Certeau, 2009). Kente yukarıdan bakıp kenti çözmenin kolay olduğunu sanmak pek mümkün değildir. Önemli olan kent içerisinde yürümektir. Kente yukarıdan bakanlar kent hakkında bir şey öğrenemezler. Bununla birlikte kentten de gitgide uzaklaşırlar. Çünkü kente yukarıdan bakanlar gözetimlerinin sıkıntısız devam ettiğini düşünürken zayıf olanlar birçok çatlak oluşturup o düzeni kendilerine uygun hale getirerek tükettikleri farklı bir üretime tabi tutarlar(Certeau, 2009). Sürekli olarak alternatif taktikleri ile bireyler, gündelik yaşamlarındaki mekanlarını üretmeye devam etmektedirler. Birey kentte yürürken egemenlerin ürettiği stratejileri yıkarak kendi devamlılığını sağlamaktadır. Bireyler gündelik olarak stratejinin ürettiği mekanları yürüyerek deneyimler ve bunun sonucunda farklı deneyimler elde ederler(Certeau, 2009). Bu yürüme eylemi de aşağıda bahsettiğimiz okuma eylemi gibi her birey tarafından farklı yorumlanmaktadır. Bu durum sabit ve tek düze bire durum olmadığı için kenti sürekli olarak canlı ve zinde tutmaktadır.

Certeau'ya göre yürümek gündelik hayattaki bireylerin günlük yaptıkları öznel pratiklerin en basitidir. Yürüme eylemini özne kendisi yapmaktadır. Bireyin evden işe, alışverişe, gezmeye, toplantıya veya herhangi bir yere ulaşımını sağlayacak bir sürü yol bulunmaktadır. Bireyler bu yollarda nasıl ilerleyeceklerini kendileri seçmektedir.

> *Certeau'ya göre (2009: 193), kent sisteminde yürüme edimini gerçekleştiren yaya, konuşma sanatına dair üç işlevi yerine getirmektedir: "Yaya tarafından topografik sistemin benimsenmesi işlemi (bir konuşmacı dili nasıl özümsüyor ve benimsiyorsa), mekanın uzamsal olarak gerçekleştirilmesi (nasıl söz edimi dilin sessel olarak gerçekleştirilmesiyse), farklı konumlar arasında ilişki kurulmasını gerektirir.* (Deniz, Kentel, 2016)

Certeau yürümek ediminin bir öykü olduğunu söylemiştir. Kentte dolaşmak aslında o kentin öyküsünü oluşturmaktır.

> *Yürümek, mekandan yoksun olmaktır. Yok olmanın ve kendi aidiyetinin peşinde olmanın belirsin operasyonudur. Kenti çoğaltan ve bir araya getiren amaçsız gezinti, kenti, mekandan yoksun olmanın büyük toplumsal deneyimine dönüştürür - evet bir deneyime dönüştürür. En aşağı seviyedeki sayısız taşıma işlemi sonucunda bölünüp ufalanan (yer değişimi ve yürüyüşler) ,düğümler oluşturan bu sürgünlerin, yerinden yurdundan edilmelerin kesişimleriyle ve kurdukları ilişkilerle telafi edilen, belli bir kent dokusu yaratarak, bir mekanın ne olması gerektiğinin işareti olan ve Kent adından başka bir ad taşıyamayacak olanın adı altında yer bulan deneyim.*(Certeau, 2009: 200-201).

Gündelik taktik üreticisinin yürümesi yukarıdan yapı tarafından izlenmektedir. Strateji gücünü elinde bulunduranlar taktiği elinde bulunduranların günlük yürüyüşlerini takip etmekte ve insanları yönlendirmek için bu yürüyüşlere bağlı stratejiler üretmektedirler(Certeau, 2009). Yürüme edimin taktik uygulayıcıları, egemen olanın onları kontrol edebileceği ortamlarda stratejinin kurallarına göre gerçekleştirmektedirler(Certeau, 2009). Fakat kontrol edemeyecekleri noktalarda kendi taktikleri ile yürüme eylemini gerçekleştirmektedirler. Gündelik yaşamda kentte bireyler eylemlerinin sınırlandırıldığını hissetmektedir. Fakat bazı durumlarda kendilerinin doğaçlama hareketleri de ortaya çıkmaktadır. Gündelik hareketlerin en basiti olarak görülen bu yürüme eylemi bireylerin gün içerisinde mekanlar ile sürekli etkileşimde olmasını sağlar. Bu etkileşim direkt mekanda bir durum yaşama yada durum yaşamadan sadece üstünden geçip gitme şeklinde olabilir. Ama her ikisi de gündelik hayat içerisinde etkileşim olarak görülmektedir. Bireyler gündelik hayatta yürürken sadece mekanlar ile değil mekanlardaki diğer bireyler ile de etkileşime geçmektedirler(Certeau, 2009). Bu da insanların gündelik hayat pratiklerini kullanabilecekleri ve yeniden üretecekleri etkileşimlerdir.

> *Bu haliyle gündelik olan şehir ve yürüyüşün anonimliği, bir sanat eseri gibi yazardan, okuyucudan ve taraftardan yoksun biçimde,sınırsız kullanım alanı ve özgürlük yaratır. Dolayısıyla, Certeau"ya göre, yürüyüşün ve yürüyen bireylerin her birinin yarattığı kullanımlardan kaynaklanan yeni"üretimler"*

söz konusudur. Bu yeniden üretim ve özgürlük alanları ise aynı zamanda iktidarın yarattığı, kuşbakışı denetlenebilen şehir üzerindeki planlama ve denetimin yerinden edilmesi ve erozyona uğratılmasıdır.(Yılmaz, 2015: 60)

Yine toplumsal pratik üzerinden anlam bulacak yürüme edimiyle 'speechact' sözcemle arasında bir benzerlik kurulmuştur(Certeau, 2009). Yürüyenler yürüdükleri yollarda ki kuralları, yasakları değiştirip, kestirme yollar kullanıp bu düzeni değiştirirler. Bu aslında mekansızlıktan doğar. İnsanlar kendi mekansızlıkları bulundukları kentin mekanlarında giderirler ve sabit bir duruma tabi olamadıkları için onları değiştirip kendilerine hareketlilik ve süreklilik sağlarlar(Ergin, 2018: 350). Sokaklar sadece bir tek anlam yoktur. Her gelip geçen için farklı çok anlamlı durumlar mevcuttur. Sıradan bireyin belleği de, bu bağlamda işlev görmemektedir. Kişisel tüm anılarımız aslında bizi bulunduğumuz yaşadığımız taktiklerimiz en çok ürettiğimiz alan olan kente bağlamaktadır. Kentçiliğin geometrik olarak belirlediği sokak, üstünde yürüyenler – hareketin parkuru- tarafından bir uzama, uygulanan –sözceleme edimi, okuma ve yazının da oluşturduğu- bir yere dönüştürülür(Ergin, 2018: 352). Mekan toplumsal olarak eyleyenler tarafından üretilir ve kesinlikle homojen değildir.

Sonuç olarak kenti deneyimlemek, anlamak, hissetmek, onun içinde yaşamak için onunla sürekli etkileşimde olmak gerekir. Bununda en basit yolu yürümektir. Yine burada önemli olan insanın hem stratejinin ürettiği hem de kendi ürettiği mekan da aynı an da yürümesidir. Eğer stratejinin ürettiği mekan olmasaydı insan mekansal yürüme eylemini gerçekleştiremeyecekti. Fakat insan bu yürüme eyleminde stratejinin geometrik ve yapısal olarak oluşturduğu mekanı kendi duygusal ve geçmiş deneyimleri ile yeniden üreterek o alanda kendine has bir alan yaratmaktadır(Certeau, 2009). Bu da demek olmaktadır ki, bireyin kendi özenliğini gerçekleştirdiği yürüme eylemi için yapının oluşturduğu kent gerekmekte. Bu kent içindeki mekanları kullanıp yapının mekanlarına karşı yeniden mekan üretebilmektedir. Çünkü yollar düzenli olmasına rağmen birey yine kendi rotasını çizebilmektedir. Ama o rotayı çizebilmek için daha önceden yapı tarafından oluşturulmuş yollar gerekmektedir.

Certeau yürümek gibi özgür olduğunu düşündüğü bir eylem olarak okumak eylemini de ele almaktadır. Okumak bireylerin tek başlarına uyguladıkları pasif bir etkinlik görülebilir. Fakat burada okumanın şöyle bir önemi vardır; bu eylem insanın baskıdan uzak

kalmasını sağlamaktadır. Okumak gündelik hayattaki bireye özgü olan bir eylemdir. Fakat birey sadece yazarın yazdığını dış pencereden okumaktadır. Her okuyucunun aynı metinden çıkaracağı farklı düşünceler bulunmaktadır.

> *Okur, metinlerden, bunların "kastettiklerinden" farklı bir şeyler çıkarır. Metinleri kaynaklarından koparır (bu köken artık yoktur ya da sadece aksesuar görevi görmektedir). Okur, metinlerden parçalar seçer ve bunları birbirleriyle birleştirir ve farkında olmadan metinlerin, sayısız anlam ifade edebilme kapasitelerini ortaya koydukları bir uzamda yaratıcılığını gösterir.* (Certeau, 2009: 281)

Bunun içindir ki bireyler okumayı yaratıcılık kapasitelerine göre gerçekleştirirler. Okumanın yaşı yeri yoktur. Toplumsal okuyan kesimleri, okumayanlar ile birbirinden ayırmak isteyebilir yada onları sınıflandırabilir(Certeau, 2009). Ya da yapı insanlara kendi istediği şeyleri okutmak isteyebilmektedir. Fakat bireyler yapının stratejilerine karşı her zaman taktiklerini üretmekte ve yeniden üretmektedirler. Bunun sonucu olarak bireyler okudukları şeylerde çıkardıkları anlam ve operasyonları ile yapının sınıflandırmaları karşı gelmekte ve onun dayattığı şeyleri reddedip dönüştürüp kendisi yorumlayabilmektedir(Certeau, 2009).

> *Okuma etkinliği, tüketim etkinliğinin sadece belli bir yönünü ama temel bir yönünü ortaya koyar. Giderek daha da çok yazıya bağlanan, değiştirme ve yazı modellerinden (bilimsel, ekonomik, politik modeller) yola çıkarak toplumsal yapıları yenileme gücüne sahip erk tarafından düzenlenen, her geçen gün biraz daha, birbirine eklenmiş "metinler" biçiminde (idari, kentsel, sanayiye ilişkin vb.) yeniden yapılandırılan ve dönüştürülen bir toplumda, üretim-tüketim ikili teriminin yerine, genelde bu ikili terimi karşılayan ve bunun anlamını açınsayan okuma yazma ikili terimini koymak mümkündür.* (Certeau, 2009: 278-279)

Okumak ile yazmak arasında büyük ayrım vardır. Bu belki de yapı birey ayrımı kadar büyük ayrımdır. Yazmak burada gücü elinde bulunduran yapının yapmasıdır. Ama okuma daha çok biricik bir eylemdir buda sıradan bireye aittir. Yazı genelleşince gelenek görenek yerine devletin kurduğu yasalar ve kurallar gelmiştir(Certeau, 2009). Tarih içerisinde bile

okuma ve yazmayı sadece birini bile bir çok insan bulunmaktadır. Tarihsel süreçte devletler kurulup oları koydukları kurallar işleme geçerken önceki metinler okunup yeni metinler yazılmıştır. Yani okuma ile yazma aynı anda işlev göstermişlerdir.

> *Çağdaş kültürün toplumsal ve teknik işleyişi bu iki etkinliği derecelendirmiştir. Yazmak, bir metin üretmektir; okumak ise, ötekini karşılamaktır; ötekiyle karşılaştığı yere sahip olmadan, burada bir yer edinmeden, burayı yeniden yapılandırmadan.* (Certeau, 2009: 280)

Bugün gündelik hayatta yaşayan bireyler kapitalizmin tüketicileri konumundadır. Onlar televizyonları karşısında sürekli olarak devletlerin onlara üretip medya aracılığı ile gönderdikleri şeyleri seyretmekte ve okumaktadırlar(Certeau, 2009: 103-115). Yani bireyler yazıyı üretmemekte ona dokunamamakta sadece yapının ürettiği stratejik yazıları okuyup tüketmekle yetinmektedirler. Buda yeniden bir üretim içermektedir. Tüketici sadece okuyarak kendi yeniden üretimini gerçekleştirmektedir. Ama yazının asıl sahibinin yazısını üretmez ona dokunamaz ve değiştiremez durumdadır.

Ne yazıktır ki bu durum bireyin okumasını pasif bir hale indirgemiştir. Aslında böyle bir durum yoktur. Aslında okumak bu medya, gazete gibi alanlardan dayatılan sistemden uzaklaşıp farklı bir yolculuğa çıkmaktır. Bir metin oluşturulmaktadır fakat onun anlamlı olmasını sağlayan okurlardır. Bu yazılan metinler bireylerin onu anlamlandırması için bir bilgi topluluğu olarak görülmektedir. Kitaplar, metinler okunacak her şey okurun etkisinin dışında üretilmektedirler. Okurlar metinlerden yararlanır ve farklı farklı yorumlar ortaya çıkarmaktadırlar. Okur bir metnin içinden parçalar seçer onu kendine göre düşünür ve yorumlar başka bir okur aynı eylemi farklı parça üzerinden gerçekleştirerek devam eder. Bir metinden çok fazla birey tarafından çok fazla anlam çıkarılabilmektedir. Gadamer (2008) de aslında bunu vurgulamaktadır. O anlama kavramını insanların geçmişten gelen şeyleri öznel yorumlaması olarak değil, geçmiş ve bugünü sürekli bir arada tutacak farklı türde bir geleneğin içine derinlemesine girmek olarak dile getirmektedir(Gadamer, 2008: 239-302). Ona göre anlamak insanların farklı iki referans ile yada farklı kültürler arasındaki ilişki ile mümkündür(Giddens, 2003: 81). Ona göre bireylerin olayları farklı anlama ve yorumlamaları kendi tarihleri içinde farklı referans, gelenek ve kültürlerden gelmesindendir(Gadamer, 2008). Okurlar bir metinden bir çok anlam geliştirdiklerinden farkında olmadan bu eylemlerini gerçekleştirmeye devam ederler. Aslında bu onların

sıradan olsa da ne kadar yaratıcı bireyler olduklarını göstermektedir. Bireylerin okudukları şeyleri farklı yorumlamaları farklı kültürlere sahip olmaları, farklı yetiştirilme tarzları olmaları ve dünyayı farklı anlayıp farklı yorumlamalarıyla ilgilidir(Gadamer, 2008).

Certeau okuma eyleminin özellikle toplumbilimlerinde çok fazla ele alınmasına rağmen yanlış ele alındığını dile getirmiştir. Çünkü okuma eyleminin kendisi ele almamaktadırlar. Onun sadece bir öğretilmesi gereken şey olarak gördüklerini ve bunun gündelik hayatı ele alış açısından da yanlış olduğunu söylemektedir.

2.6.4. Öznel Alan ve Kamusal Alan

Bireyler stratejiler tarafından yaratılmış yapı içerisinde birçok taktikler üretirken kendilerini en rahat hissettikleri yer kendi özel alanları olan evdir. Bu taktiksel eylemler sadece kamusal olan alanda üretilmemektedir.

> *"Eylem sanatları"nın basit jestlerinin gün be gün sergilendikleri ve tekrarlandıkları alan öncelikle, orada "huzura kavuşacağı"ndan insanın "çekilmek" için yanıp tutuştuğu yuva olan ev uzamıdır. İnsan, tanımı gereği bir başkasınınki olamayacak bu kendisine özel yere "döner". Burada, bütün ziyaretçiler, en azından açıkça ve serbestçe içeri girmeye davet edilmedikçe davetsiz misafirlerdir.*(Certeau ve Giard, 2009: 175).

Bu alan da birey ailesi ile birlikte, bir arkadaşıyla veya yalnız yaşamaktadır. Bu alan dışarıdan gelecek şeylere karşı korunmalıdır. Çünkü bu alan içinde yaşayanlara özgün bir alandır. Bu alanda belli bir süre yaşayan, onu kullanan hatta için düzenleyen kişi hakkında konut aslında bazı şeyler söylemektedir(Ergin, 2018). Çünkü burası özel alandır ve kişi istediği gibi davranabilmektedir(Ergin, 2018: 352-354).

> *Her şey, kovma ve yeğleme oyunu, mobilyaların düzenlenmesi, malzeme seçimi, biçimler ve renkler gamı, ışık kaynakları, bir aynanın yansısı, açık bir kitap, yerde sürünen bir gazete, bir raket, küllükler, düzen ve dağınıklık, görünen ve görünmeyen, uyum ve uyumsuzluklar, sadelik ya da şıklık, özen ya da özensizlik, uzlaşımın hakimiyeti, egzotik dokunuşlar ve dahası ne kadar küçücük olursa olsun kullanılabilir uzamı düzenleme, günlük işlevleri (yemek, tuvalet karşılama, görüşme, çalışma, eğlence, dinlenme) oraya yayma biçimi,*

sahibi henüz en ufak bir söz söylememişken "bir hayat anlatısı" oluşturur.(Certeau, Giard, 2009: 176)

Bu alanda bir taraftan konutun içinde olanlar hakkında konuşulurken konutun diğer dairelerinde bulunanlar hakkında da yorumlar sürekli devam etmektedir. Tabi ki önemli olan kısım da mekan olan konut hakkında da konuşmalar devam etmektedir. Birey burada dışarıdaki toplumsaldan baskıdan ve stratejilerden kendini arınmış hissedip daha rahat ve istediği gibi davranmaktadır. Burası bedenin yeridir(Certeau ve Giard, 2009). Gündelik eylemi ve varlığı sürekli olarak göz ardı edilmiş sıradan insanın yaşamını bu yaşamda uyguladığı taktikleri ve pratikleri özel alan ve kamusal alanda ki farklarını De Certeau ayırmış ve ilişkileri bize anlatmış her zaman göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemiştir.

Konutlar farklı farklı şekillerde, yerlerde ve ekonomik durumlardadır. Konut bir çiftlik evi yada müstakil bahçeli bir yer olabilirken, bir apartman dairesi yada bir bodrum da tek göz bir odada olabilir. Konutların dışa görünüşleri, konumları, bakım durumları, içleri bir çok şey anlatır durumdadır. Ama o konut içerisinde yaşayanların gündelik hayatta o konutta neler yaptıkları, ne gibi jestlerde bulundukları, ne tür etkileşimlere girdikleri konutlarım fiziki koşullarından çok daha fazla şey anlatmaktadır(Certeau, 2009). Çünkü konut çimento, tuğla, kerpiç, toprak, ahşap gibi şeylerle yapılabilir ama onu anlamlı kılan, onun tam manasıyla bir konut olmasını sağlayan sıradan birey bu alanda ki eylemleri ve etkileşimleridir(Certeau ve Giard, 2009). Beden burada en mahrem alanındadır. Ötekilerden uzaktır kendini yapıdan arınmış hissetmektedir. İnsanlar özgürlükleri için ortak yerlerden bile ayrı oturmak isterler. Bir apartman ortak yerdir. Bu gibi yerlerde komşuların rahatsız etme durumları olabilir insan bunu hoş karşılamamaktadır. Çünkü birey özel alanında rahat hareket etmek istemektedir. Zaten gün içerisinde dışarıda sürekli olarak yapının stratejileri üstünde baskı olarak hissetmekte ve onları taktikleriyle savurmaktadır. En azından evi olarak gördüğü özel alan da uzak ve özgür olmak istemektedir. Belki bir sitede yada apartman da yaşasa oranın yönetimini kendinde yine yapı olarak görüp site kurallarını stratejiler olarak görüp yine taktikler üretmek durumunda kalacaktır.

Bu alanda dışarıdaki alan gibi sürekli çalışmayı zorunlu kılacak bir durum yoktur. Burada yapılacak iş olsa bile çalışılmasına gerek yoktur. Özel alan bunun için vardır.

Bu özel uzamda, genel bir kural olarak, kaçınılmaz olan mutfak, temizlik ve günlerin akışına ve ötekinin varlığına insani biçim veren davet işleri dışında hiç çalışılmaz. Burada bedenler yıkanır, süslenir, parfümlenir, yaşamanın ve düşlemenin keyfini çıkarır. Burada insanlar kucaklaşır, öpüşür ardından ayrılırlar. Geçici olarak çalışma zorunluluğundan ve toplumsal sahne üzerindeki temsilinden bağışık tutulan hasta beden burada sığınak ve özen bulur. Burada adet "evde her zaman yapılacak bir şeyler olduğu" bilinse bile "hiçbir şey yapmadan" dolanılmasına izin verir.(Certeau ve Giard, 2009: 177)

Dış alan dediğimiz kamusal alan sürekli olarak gündelik hayatta tek bir biçim halinde devam etmektedir. Bu alanlarda insanlar sürekli olarak izlendiklerini düşünerek, korkarak ve temkinli hareket etmektedirler. Taktikleri bile yapıdan kaçak olarak fark ettirmeden yapmaktadırlar(Certeau, 2009). Bu sebeplerdendir ki özel alan sürekli değerli olan alandır. Kamusal alandan kaçış yeridir.

Bununla birlikte bireyin, toplum içerisinde devamlılığını sağlayabilmesi ve kendi hayatını yaşayabilmesi için kullandığı alanlar vardır. Bunlar daha çok kamusal alan olarak yaşanılan toplumun ve kültürün alanlarıdır(Certeau, 2009). Birey bu alanlara sahip değildir. Sadece gündelik hayat sürecinin devamlılığı için bu alanları kullanmaktadır. Certeau ya göre gündelik hayat içerisinde toplu alanlarda bireylerin uyguladığı tüm eylem şemaları ele alınmalıdır. En basit örneğiyle bir eyleyenin her gün sabahları kahvaltıda okumak için aldığı gazete bile incelenmelidir. Bireyler gündelik hayat içerisinde bu tüketimi sağlarken aslında yeniden bir üretim biçimi ortaya atmaktadırlar. Burada önemli olan iktidardan bağımsız olarak bireylerin kendi taktikleri ile hareket etmeleridir. Taktikler bu alanda iktidara karşı üretilmektedir. Aslında bu alanda üretilen bu taktikler gizli bir üretim biçimidir. Çünkü tüketilecek olan bu şeyler daha önce yapı tarafından, yaşanılan topluma bir şekilde indirgenmiştir fakat bunun nasıl tüketileceği taktik sahibi ile alakalıdır.

Certeau' nun üzerinde durduğu bir diğer durumda tüketim, üretim ve kültürdür. Certeau, sıradan insanların gündelik hayat operasyonlarını keşfetmeye çalışmaktadır(Certeau, 2009). Erkin dayattığı stratejiyi tüketen tüketicilerin salt birer tüketici olmadığını, bu tüketimin aslında ikinci bir üretimi sakladığını, bu ikinci üretimin genellikle taktik biçiminde ortaya çıktığını anlatmaya çalışır(Certeau, 2009). Tüketimin bir

yok oluş olup olmadığı düşüncesini de Certeau eylem biçimlerine yoğunlaşmıştır. Tüm eylemler operasyonlar dinamik ve sürekli değişen ve yeniden üreten mikro unsur olarak sıradan bir birey üzerinden incelenmelidir(Certeau, 2009).

Certeau'ya göre tüketim:

> *Aslında sözcüğün anlamının belirsizliği bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü "kullanım" kavramının içinde hiç kuşkusuz "eylem" (askeri anlamda eylem yani harekat) anlamı bulunmaktadır. Bu "eylemlerin" kendilerine özgü bir formaliteleri, kendilerine özgü yaratıcı buluşları vardır ve bunlar, tüketim olarak adlandırabileceğimiz çetrefil bir işi alttan alta yönlendirirler.*(Certeau, 2009: 105).

Bu durum aslında bir taktiktir. Kültür endüstrisi eyleyenleri edilgen üstünde hakimiyet kurulmuş tüketicilere dönüştürmüştür. Sıradan insanın hayatı da medyaya yem edilmiştir.

> *Oysa kültür onu devam ettiren ve düzenleyen pratiğinde ele alındığında –her yere sızan- sözel, -ürünler değil işlemler- işlemsel ve üreticilerin ortaya koyduğu ve onların çıkarlarına uygun düzgülere göre kullanan bir tüketime referans veren- sıradan önceliklere ortaya çıkar*(Ergin, 2018: 359).

Pasif olduğu düşünülüp yine bu pasiflikle kabul etmiş gibi görünen bireysel tüketiciler yani sıradan olarak görülenler, kullanımları, tüketimleri ve gündelik operasyonları ile ne ürettiklerinin incelenmesi gerekmektedir(Ergin, 2018). Bu bir üretim, yeniden üretim ve aslında sürekli bir yaratıcılıktır(Certeau, 2009). Bu kullanım biçimleri, yani tüketimden sonra ortaya çıkan üretim ve yeniden üretim, stratejiyi elinde bulunduran güçlü olana fark ettirmeden hızlı bir şekilde dağılır, her yere sızar(Certeau, 2009). Erklerin gelişmiş toplumlarda zamanla daha fazla güçlerini arttırmaları ve daha fazla yetkiye sahip olmalarını ciddiye almamışlardır. Bunun nedeni kontrol ve gözetim düzeneklerini yaygınlaştırmak ve karmaşık bir hale getirmekti. Bu gözetimler ne kadar yaygın ve karmaşık da olsa hiçbir zaman işçilerin serbestleşmesine, hareketliliğine, mekansızlığına yetişememiştir.

Certeau Kültür kavramını kendi kuramsal çerçevesinde geliştirmiştir. Ona göre kültür gündelik hayatta ve kentte yaşayan bireyin günlük taktikleri sonucu, yapıya tek tipliliğe karşı üretilmektedir(Ergin, 2018). Kültür aslında tek de değildir ve tek başına ele alınmamalıdır. Kültürü üreten yapı onu stratejileriyle bireylere baskılamaktadır. Certeau tek tip bir kültürün varlığını reddetmektedir. O bunun için çoğul kültür kavramını ele almış ve bunun üstünde çalışmıştır. Bireylerin taktikleriyle birlikte artık asıl önemli olan tek tip bir kültürün olması yanlışıdır. Artık yapının insanlara dayattığı kültür olmamalıdır.

> *Artık önemli olan sahiplerinin keyfine bırakılmış bir hazine yani "üst kültür" değildir. Bir erkin çoktan elemiş olduklarının dökümünü yapıp, bunları bozulmamaları için allayıp pullayıp saklayan ruhban sınıfın [kültür ruhban sınıfının] dışarıdan müdahale ederek yakıştırmış oldukları adla "popüler kültür" de söz konusu değildir artık.*(Giard, 2009: 15)

Certeau' ya göre gündelik olan taktikler, çoğul kültürler üretmektedir. Bu da yapının tek tip, tek kültürleştirmesine karşı duruşu sergilemektedir(Certeau, 2009: 84-102). Certeau' ya gündelik hayat sosyolojisinde ele alınması gereken kültür sıradan olan bireyin güçsüz olanın kültürü olmalıdır(Certeau, 2009: 84-102). Bu sıradan birey her zaman söylendiği gibi egemen grupta olmayan, halkın içinde gündelik yaşayan, stratejilerle dayatılan ama taktikleriyle bu stratejileri yıkan bireydir.

> *Bu çalışmanın amacı, (salt ve tek olmayan) bir "kültür" oluşturan operasyonları eklemleme ve bağdaştırma usullerini açınsamak ve edepli bir üstü kapalılıkla tüketici ve egemenlik altında olanlar (ama bu pasif ya da uyumlu anlamına gelmemektedir) adı altında sınıflandırılan kullanıcılara özgü eylem modellerini gün ışığına çıkarmaktır. Günlük yaşam, düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yardam sunar insana.*(De Certeau, 2009: 44)

O kültür ile kendi çalışması arasındaki bağı bu şekilde açıklamaktadır. Onun bu çalışması gündelik hayatta var olan operasyonlar olarak ele aldığı insan eylemlerinin, düşünme biçimlerini, uygulama tarzlarını tek ve sabit bir şekilde bir yapı tarafından üretildiği

değil bunun bireyler tarafından çoğul bir şekilde olarak tekrar ele alındığı ve üretildiğini anlatmaktadır. Kültür bu çalışmada Certeau'nün deyimi ile çizgi dışı çoğulluklar yani gündelik hayatta yaşayan sıradan bireyler tarafından üretilmektedir(Certeau, 2009: 84-102). Yani kültür statik değil dinamiktir. Ve bu kültür de gündelik hayatta yaşayan bireylerin görünmez bir sürü kullanım biçimi, üretim şekilleri bulunmaktadır. Sıradan birey kendi kültürünü oluşturmakta ve egemen kültüre bir katkısı olmamaktadır. Sıradan bireyler tek tek kendi yorumları, eylem biçimleri ve gündelik hayattaki pratikleriyle bir çoğulluk oluşturmaktadırlar.

Gündelik hayatta sıradan birey sürekli olarak sınırı olmayan eylemler gerçekleştirmektedirler. Bu eylemleri kaçak avlandığı alanlarda gerçekleştirirler. Bu alanlarda varlığını devam ettirenler egemen kültürü üretmeyenler yani Certeau deyimiyle çizgi dışında olan kimselerdir(Certeau, 2009). Ama bu eylemleri gerçekleştirmek isteyen bireyler bu alanları kullanmalıdırlar. Onların kaçak avlandıkları bu alanlarda stratejiyi elinde bulunduran, egemen olanın alanıdır.

Kuramında genellikle sıradan insanların kültürünü ve günlük yaşam biçimlerini okumayı görev edinen Certeau, bu insanların gerçekleştirdiği eylemin, yapmanın sanatla birleşen yollarını, insani gündelik eylemleri, bu eylemlerin uygulanış biçimlerini, bu eylemlerin eyleyenler tarafından nasıl üretildiğini ve üretim farklılıklarını açıklamaya çalışmıştır. Certeau'ya göre bireyler, eyleyenler hiç sanıldığı gibi, bazı çağdaşlarının iddia ettiği gibi, pasif ve uysal değillerdir.

> *Bireyler operasyonları vasıtasıyla -en zayıf oldukları anda dahi- kendilerine dayatılan stratejiyi tüketirken, kabul eder ve içselleştirirken, bir üretimi ve yeniden üretimi gerçekleştirirler. Hükümranın mekanında taktikler geliştiren kullanıcılar, döngüsel bir erk anlayışı içerisinde, mekansızlıklarına rağmen bir sonraki zamanın strateji sahipleri olabilirler.*(Deniz, Kentel 2016: 759).

Kentler, özellikle güç sahibi ve egemen olanın strateji üretiminden çok eyleyenlerin oluşturduğu, varlıkları ve toplumsal nesne biçimlerini gündelik hayatın sürekli olan etkileşimi ve yinelenmesi içerisinde oluşturmaktadırlar. Michel de Certeau bize, gündelik hayatın içindeki önceden beri süregelen eylemlerin, en ince olan noktaların dünyası ile o hayatı çepeçevre saran büyük düşünceler ve kuramlar, kurumlar arasındaki sürekli girift halde ve karşılıklı olan çok fazla veriyi bünyesinde barındıran ilişkiyi anlatmaktadır. Ancak

bu basit bir anlatım çeşidi olarak görülmemektedir. Certeau'nün aslında, göstermek istediği sıradan ve güçsüz nitelendirilen bireylerin karşısında duruyor gibi gözüken ve aslında içlerinde yaşadıkları düzenleri, kuralları ve alanları nasıl altını üstüne getirebilme kapasitelerine sahip olduklarıdır. Çünkü Certeau'ya göre, sıradan insanların dünyası, toplumsal ve kültürel çeşitliliğe bağlı olarak, sayısız tecrübe ve otantik pratiklerle doludur(Deniz, Kentel, 2016). Certeau gündelik hayatta yaşanan olayların, toplumsal gerçekliğin durumlarını çözerken hep bu gündelik pratikleri ele almıştır. Ona göre bireyin yemek yemsinden konuşmasına kadar her şeyin incelenmesi gerekmektedir. Bu incelemede ki amaç bireylerin bunları yapma sebeplerinin ardında yatan davranışsal mantığı bulmaktır.

Gündelik hayatta yaşayan bireylerin bu yeni üretim biçimlerini gösterebilecekleri bir alan yoktur. Çünkü onlar bu alanın sahibi değildirler. Yine bu üretim biçiminin tüketilen ürünler üzerinde etkisi olmamaktadır. Yani o ürünleri tekrar üretmemektedir. Burada yine o tüketilecek ürünleri üreten sistemin onları farklı kullanış biçimlerine göre üretmesi etkilidir. Birey sadece kendi tüketimi sonucu oluşan kendi üretim biçimiyle ilgilenmektedir. Sonuç olarak birey bu üretim biçimiyle yine bu üretimden başka bir şey üretememektedir. Ama burada bir eylemsizlik vardır demekte yanlıştır. Çünkü bu üretim biçimleri kendisinde de kalsa, etkisi de bulunmasa, görünmüyor gibi de dursa, taktik üreticisinde ve toplumsal alanda kabul görmektedir.

> *De Certeau'ya göre kentsel estetiğin ön koşulu olan demokratikleştirme perspektifinde iki ağ vardır: taktik ve dilbilim üzerinden nesnelerin yerlerini düzenleyen, değiştiren ve hatta kullanımlarını da değişikliğe uğratan jestler ve anlatılar(*Ergin, 2018: 355).

Ona göre bilgi ve toplumsal gerçek her yerde ve her zamandadır. Onun için sürekli bizleri etkiler ve hayat düzenimizi oluşturmamızı sağlar. Toplumsal yaşam da, bu öyküleme modellerinin bastığı jestleri ve davranışları çoğaltır; bu anlatıların "kopyalarını" hiç durmadan yeniden üretir ve istifler. (De Certeau, 2009: 304).

2.6.5. Dil ve Söylem

Certeau tüm bunları anlatırken tabiî ki dinlinde önemini vurgulamıştır. O gündelik hayat içerisinde dilin kullanımını ele almak için Wittgenstein'dan yararlanmaktadır. O,

Wittgenstein gibi dilin bilim tarafından üretilip, toplumsal dili reddedip, bilimin ürettiği dili bireylere zorla kullandırılma durumunu reddeder.

Ona göre Wittgenstein dil geleneği şu şekildedir;

> *Bu odaklanma için pek çok neden verilebilir, bu nedenler bizim ilgi alanımızla da alakalıdır: 1. Günlük yaşamımızda uyguladığımız ifade tarzlarının felsefe söylemlerinde denkleri yoktur ve bu söylemlere çevrilemezler çünkü bu ifade tarzları bu söylemlerde ifade edilenlerden çok daha fazlasını kapsarlar; 2. Tarih boyunca edinilen deneyimlerce toparlanan ve günlük konuşmalarda biriken bir "ayrım" ve "birleşim" deposudurlar; 3. Dil uygulamaları olarak bu tarzlar, kuşku duyulmayacak yüksek bir seviyeye sahip oluşumların göstereceği mantıksal bir karmaşıklığa sahiptirler.* (Certeau, 2009: 81)

Burada önemli olan yine zayıfın pratikleri üretenin devam ettirenin dilidir. Bilinen ve fakat yüksek sesle söylenemeyen her söz eğer çatlağını bir etki yaratır. Zapt edilemeyen bir mekanı yaratır. Tabi bulunulan stratejiyi oyun olarak benimseyip o oyunun kurallarını değiştirip kendine göre oynamakta zayıf olanların bir direnişidir(Certeau, 2009: 82). Gündelik hayat içerisinde tarihsel süreçte eyleyenler tarafından kullanılan her bir kelimenin ve sözün bir koşulu ve kullanılacak olan durumu vardır. Bu kullanılan sözlerin tarihsellikleri özel zamanlarda, yani durumlarda, yaşanılan durumun mekanında ve eyleyenler arası etkileşim koşullarında gerçekleşir(Ergin, 2018).

Strateji yukarıdan bakanın kurduğu düzendir. Fakat asıl düzen halkın bireyin kendi özel amaçlarına uygun olarak ürettiği taktikler düzenidir(Certeau, 2009: 103-110). Davranışları mekanlara yada mekanları iş ve boş zaman ayrımına göre bölümlendiren ayrımın sınırlarını aşan eylem koşullarına, uygulama formalitelerine göre farklı bir ayrım söz konusudur(Ergin, 2018). Güçsüz olanın taktikleri sınırları aşar ve mekan içerisindeki kuralları, yapı tarafından üretilen stratejileri tanımazlar. Dilin kullanılan ortamına göre günlük eylemlerin kullanım bağlamları da önem taşımaktadır.

> *Bilimsellik, kendi işlem ve yöntemlerini, biçimsel nesnelerini ve yalanlama koşullarını, biraz da gülünç bir biçimde kendi kendine belirleyen akılcı*

projelere uyum sağlayabilen, kendisine ait alanların mevcudiyetini gerektirdiğinden ve sınırları belli ve farklı pek çok araştırma alanının üstüne kurulduğundan beri, kısacası artık teolojik bir nitelik taşımadığından beri, bütünü, bunun geri kalanı gibi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu geri kalan da bizim kültür adını verdiğimiz şeydir.(Certeau, 2009: 73)

Certeau gündelik dil için bilimsel ve toplumsal dil ayrımının üzerinde durmuş ve bunu aşmak için çabalamıştır(Certeau, 2009: 72-75). Bilim bu yukarıda bahsedilen geri kalan dediğimiz kısmı ortaya çıkarmak için canla başla çalışmaktadır. Bilimsel kurumlar yapay dil ile toplumsal dili her zaman ayrı tutmuştur. Yapay dil önceden düzenlenmiş belli bir kullanım yöntemi olan dildir. Toplumsal dil ise gündelik hayatta kullanılan bireylerin kullandığı dildir. Ama bu ikilik arasında da onları birleştiren doğa bilimlerinden farklı olarak insan bilimleri bulunmaktadır.

Aydınlıkta olanla karanlıkta olanı birleştiren söylemler ise, "insan bilimleri" adı verilen karma bilimlerin "gri" söylemleridir; bunlar, şiddetin, batıl inanışın ve başkalılığın karanlıklarının özümsenmesini -hiç değilse düşünülebilir olmasını- ve birer birer ortaya konulmasını sağlayan keşif anlatılarıdır, bunlar tarih, insanbilim ve patoloji vb.'dir. (Certeau, 2009: 73)

Bu ayrım sürekli olarak değişken durumda olmakla birlikte hu ayrımın niteliği yapının sahip olduğu ve ürettiği dili gündelik hayatta yaşayan insana dayatması ile gündelik hayatta yaşayan insanın bu dayatmaya karşı durarak bu teknik ve önceden düzenlenmiş olan dili reddedip kendi diliyle gündelik hayata devam etmesi durumudur. Bu ayrım bu iki dil grubunu birbirinden ayırdığı için stratejik bir öneme sahiptir. Çünkü önceden belirlenmiş ve kullanım biçimi belli olan bilim dili ile ortak anlamlara sahip gündelik hayatta kullanılan toplum dilleri birbirinden ayrılmış durmaktadır.

Sonuç olarak Michel de Certeau kuramında bize gündelik hayattaki toplumsal gerçekliği anlayabilmek ve açıklamak için eylemlere ve onların şemalarına bakmamız gerektiği yolunu açmıştır. O bireyin özellikle faaliyetlerini değil bireyin gündelik yaşam pratiklerini ele almıştır. Eserinde de üstünde durduğu gibi okuma, yürüme, yemek yeme, konuşma gibi pratikleri ele almıştır. Bireylerin gündelik hayatta ki rutinleri ve spontane gelişen durumları algılayıp onlara cevap verme şekilleri eylem ve uygulamalarıdır(Certeau,

2009). Fakat bu bireylerin gerçekleştirdiği yada aracı olduğu eylemlerin biçim ve türleri ise eylem şemalarıdır(Certeau, 2009: 44). Bunlar herkes tarafından kullanılabilir insanların eylemlerini incelemk için yardımcı olan şeylerdir. Ona göre gündelik hayat gösterilmesi gereken bir alan değil başkaları tarafından düzenlenen bir eylem alanıdır. Gündelik hayat tahakküm ilişkileri ile doludur bu ilişkiler bireyi baskılamakta ve zorlamaktadır (Foucault, 2001)birey de bu alanda kendi gücü olan taktik ile mücadele etmektedir. Yine kuramında da dile getirdiği gibi bu alan da olan birey de sıradan pasif değil, taktik uygulayan yeni üretim biçimleri ortaya atan aktif bireydir. Gündelik hayat alanında bireylerin gündelik sürekli tekrar eden yada bazı durumlarda doğaçlama gelişen pratikleri, bireylerin bu pratikleri ele alış biçimleri, kent ve mekanlar, bireylerin özel alanı ile kamusal alanları ve üretilen şeylere karşı bireylerin tüketim ve kullanım biçimleri bulunmakta ve incelenmektedir.

Onun kuramında önemli olan ve her gün ele alınması gereken egemen olan yapının uyguladığı stratejiler ile buna karşı çıkan güçsüz ve zayıf olan bireyin uyguladığı taktiklerdir(Certau, 2009). Taktikler güçsüzün zayıf olanın sanatıdır(Certeau, 2009). Bu taktikleri uygulayabilmek için birey kaçak avlanmaktadır(Certeau, 2009: 275-290). Kendine kaçak avlanma alanları oluşturmaktadır. Strateji ise yapının yani gücü elinde bulunduran egemen olan kesimin halkı tek düze haline sokması için ortaya koyduğu kurallar bütünüdür.

Gündelik hayat denince akla ilk gelen ve bu alanın en öncülerinden olan Michel de Certeau aslında olması gerektiği gibi ele alınmamıştır. O genelde tek düşüncelere belli kalıplara indirilmiş ve sokulmuştur. O genellikle taktik kavramına daha yakın gözüktüğü için onu ele alan araştırmacılar tarafından bireyi ele alan yada mikro gelenekteki düşünür olarak görülmüştür. Bu da onun yanlış anlaşıldığının göstergesidir. Fakat o gündelik hayatı onun içindeki yapının ve bireyin konumlanışını açıkça ele almış ve bize göstermeye çalışmıştır. O gündelik sıradan görülen eylemlerin arkasında büyük bir bilgi olduğunu ve bunun bize yaşanılan toplum hakkında bir çok bilgi sahibi yapacağını dile getirmiştir. Gündelik olan eylemleri ele almış ve onların kullanılış biçimlerini göstermiştir.

> *Bilgi kategorilerimiz henüz çok fazla kabadır ve analiz modellerimiz çok az gelişmiştir, o kadar ki bize, günlük alışkanlık, tutum ve pratiklerimizin yaratıcı zenginliğini düşünme olanağı vermezler. Bizi üzen şey budur. Geçiciliğin "gizli kahramanlarının", şehirde yürüyenlerin, semtlerde yaşayanların, okuyan ve düşleyenlerin, mutfakların karanlıkta kalmış*

halkının sayısız kurnazlıkları konusunda daha anlamamız gereken onca şeyin olması bizi hayrete düşürüyor(Certeau ve Giard, 2009: 301)

Certeau ve Giard son sözleri olarak nitelendirdikleri Gündelik Hayatın Keşfi-II adlı eserlerini bu pasaj ile noktalamaktadırlar. Burada bahsettikleri şey aslında gündelik hayat alanında daha çok yol geçmemiz gerektiğidir. Çünkü gündelik pratiklerimiz ve gündelik olandaki bireylerin yaratıcılığı o kadar geniş yoğu ve fazladır ki bizim araştırma yapmamızı bile engellemektedir. O bu kadar araştırılması gereken şey olduğunu gündelik hayatta gözüne çarptıkça fark ettiğini ve bunların onu hayrete düşürdüğünü söylemektedir.

2.7. Gündelik Hayat Sosyolojisinde Yapı Birey İkiliğini Aşmak ile ilgili Önceki Çalışmalar

Gündelik Hayat Sosyolojisinde Yapı Birey ikiliğini aşmak ile ilgili Türkiye' de ki önceki olan araştırmalar genellikle YÖK tez merkezinden sorgulanmıştır. Fakat bu iki kuramsal çerçeveyi bu şekil ele alan önceki bir araştırma bulunmamaktadır. Bunun içindir ki konu başlıkları ayrı ayrı araştırılmış olup bu şekilde sorgulatılmıştır. Gündelik Hayat Sosyolojisi adı altında toplam teorik çalışma bulunmamaktadır. Fakat gündelik hayatta ele aldığımız konular içerisinde özellikle Michel de Certeau'nün taktik ve strateji kavramları çerçevesinde çalışmada yararlanılabilecek daha önceden yazılmış 3 çalışma bulunmuştur. Ayrıca yapı birey ikiliğini aşmak konusunda çalışılmış bir saha veya teorik araştırılma sorgulama sonucu bulunamamıştır. Yine açtığım iki kuramsal çerçevenin birbirleri ile olan ilişkisinde konuyu ele aldığım düşünür olan Michel de Certeau'nün teorik olarak çalışması omasa da bir adet saha çalışmasında özellikle ele alınmıştır. Bunun içindir ki tezimizin konusu daha çok bu kuramsal çerçeveleri ele alan teorik boyutlarla ve araştırmalar ile geliştirilmiştir.

Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ' ın, (2015) 'Almanya'da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Ve Taktikler; Almanya Aachen Örneği' adlı doktora çalışmasında Almanya'da yaşayan Türkiyelilerin Almanya' neler yaptıkları nasıl yaşadıkları Michel de Certeau kuramı içerisinde olan taktik kavramını nasıl kullandıkları ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Burada yaşayan Türkiyelilerin özellikle taktik ve mikro direniş biçimleri bu kuram çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı gündelik hayatta iktidara karşı sıradan bireyin davranışları ve bunları ele alış biçimleri esas alınmıştır.

Burada özelikle Almanya nın iktidarına karşı Türkiyelilerin ürettiği pratikler, yemek yeme alışkanlıkları, yaşam tarzları ele alınmış ve saha araştırması sonucunda bir analiz yapılmıştır. Özellikle Türkiyeliler çizgi dışı çoğulluklar çerçevesinde ele alınıp analiz edilmiştir.

Fidan ADAK' ın, (2020) 'Göç Ve Gündelik Yaşam: Suriyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Üzerine Bir Analiz' adlı yüksek lisans tezinde Türkiye sınırları içerisinde yaşayan ve ülkelerindeki savaş sebebiyle buraya gelip nüfusları 4 milyonu aşan Suriyeli göçmenlerin, Türkiye de ki stratejilere karşı uyguladıkları ve ürettikleri pratikler ve taktiklerdir. Araştırmacı özellikle Michel de Certeau kuramı bağlamında strateji ve taktik kavramları üzerinden analiz yapılarak Suriyeli göçmenlerin gündelik yaşam biçimlerini açıklamaya çalışmıştır. Araştırmacının ele aldığı asıl konu gündelik hayatta toplumun dönüşümünü sağlayan sıradan bireylerin toplumla birlikte nasıl dönüştüğünü göstermek olmuştur.

Hatice SAVAŞ' ın, (2020) 'Henri Lefevbre, Michel de Certeau Ve Henri Bergson Kuramları Bağlamında Taksim Meydanı'nda Mekansal Üretimin Okunması' adlı yüksek lisans tezinde özellikle Taksim meydanında mekansal üretimin nasıl olduğu ve gerçekleştiği üzerinde durulmuştur. Bu araştırmanın benim tezim ile olan önemi ise özellikle Michel de Certeau kenti, mekan üretimini, kentte yürümek eylemini ele alması ve gündelik hayattaki sıradan bireyin kent içerisinde kentin dinamiklerine uygun olarak nasıl eylem, pratik ve taktik üretimi yaptığı üzerinde durulmuştur. Yine kent içerisinde yürüyen sıradan bireyin gündelik olarak kentin mekanlarında gerçekleştirdiği gündelik taktikler, bu mekanlar içerisinde yaşayan diğer bireyler ile gerçekleştirdiği etkileşim ve direkt mekan ile etkileşimi göz önüne alınıp gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırma Taksim meydanının bu kuramlar çerçevesinde okunulup analiz edilmesi üzerinde ele alınmıştır.

Filiz KAFADAR, (2019) 'Gündelik Hayat Sosyolojisi Bağlamında Cemaatlerde Kadın: İsmailağa Örneği' adlı yüksek lisans tezinde gündelik hayat sosyolojisini kapsamlıca ele almış olup ayrıca benim de tez de ele aldığım yapı fail ikiliği üzerinde de durmuştur. Araştırmada gündelik hayat sosyolojisinin geri planda bırakıldığı ve bunu yıkmak için mikro temelli sosyolojilerin ortaya çıktığı ve onlar sayesinde gündelik hayata ve sıradan bireye bakıldığı ve kavramsal gelişiminden bahsedilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de de gündelik hayat sosyolojisinin yeterli hakkı verilmediği üzerinde durulmuştur. Daha sonrasında Türkiye deki din olgusunun oluşumunun ve gündelik hayta ki etkileri üzerinde durulmuştur. Özellikle kadınların dindeki yeri cemaatler üzerinden ele alınmaya çalışılmış olup gündelik hayat sosyolojisi bağlamında okunmuştur.

Sibel BEKİROĞLU, (2016) ‘Türkiye’nin F-Tipi Hapishanelerinde Gündelik Hayat Ve Direniş Pratikleri’ adlı yüksek lisans tezinde özellikle Michel de Certeau bağlamında cezaevinde bulunan mahkumların cezaevi stratejilerine karşı geliştirdiği, direniş biçimleri ve taktikler üzerine durulmuştur. Özellikle alan olarak F tipi cezaevleri seçilmiş olup onların içindeki gündelik hayatta konu ele alınmıştır. Çünkü F Tipi cezaevlerinin Türkiye deki önemi üzerinde durulmuş ve içindeki mahkumların bu cezaevlerinin stratejilerine karşı ürettikleri taktikler analiz edilmiştir. Mahkumların bu tecrite dayalı cezaevi sisteminde ne gibi pratikler ürettikleri bunları nasıl kullandıkları De Certeau kuramı çerçevesinde ele alınmış ve aktarılmıştır. Araştırmacıya göre tezin en önemli savunusu ise bu cezaevinde tutuklu olan siyasi tutsakların iktidara karşı ürettikleri gündelik pratikleri ve hayatta kalma çabalarını olduğunu göstermektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YÖNTEM

3.1. Araştırma Konusu ve Önemi

Tezin konusu gündelik alanda önemli çalışmaları olan Michel de Certeau'nün sosyolojisi üzerinden yapı birey düalizmini ele alıp bunu aşmaya çalışmasını ve gündelik hayat sosyolojisinde bunu nasıl gerçekleştirmeye çalıştığını anlamak ve anlatmaya çalışmaktır. Michel de Certeau'nün kuramında olan strateji ve taktik kavramları ve bu kavramların gündelik hayattaki yerleri gösterilip, bu kavramlarda yapı ve birey konumlandırılmasının ve gündelik hayatta yapı birey ikiliğinin aşılması gösterilmeye çalışılmıştır.

Sosyoloji dünyasında da olduğu gibi gündelik hayat sosyolojisi ülkemizde de genelde arka planda bırakılmıştır. Onun içindir ki ülkemizde gündelik hayat sosyolojisini ele alan çalışma azdır. Bununla birlikte özellikle gündelik hayat sosyolojisinde yapı birey düalizminin nasıl ele aldığını göstermesi bakımından araştırmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Araştırma içerisinde gündelik hayatın yapısal sosyoloji de ele alınmaya değer olmadığı için göz ardı edildiği ve mikro sosyolojide bireye yönelerek onun gündelik eylemleri üzerinde durulduğu üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte gündelik hayatta yapı birey ilişkiselliğini ele alan düşünürlerin ele alış biçimleri gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırma özellikle yapı birey dikotomisini üreten değil aşmaya çalışan ve bunu gündelik hayat sosyolojisine temelinde yapmaya çalışan düşünür olan Michel de Certeau sosyolojisi üzerinden yürüyeceği için bu konuda çalışma yapmak isteyen yapı birey ikiliğini aşma çabasındaki araştırmacılara Certeau okuması olarak yardımcı olmaya çalışılacak bir araştırma sunulmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Tezin asıl amacı yapı birey düalizmini kendi geliştirdiği kuramla aşmaya çalışan Michel de Certeau'nün bu düalizmi üreten değil aşmaya çalışan bir düşünür olduğunu göstermeye çalışmak ve bu düalizmi gündelik hayat sosyolojisinde nasıl ele aldığını ve bize neyi göstermeye çalıştığını anlayıp anlatmaya çalışmaktır. Certeau(2009) *Gündelik Hayatın Keşfi I* adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir.*'Alışkanlık, tutum ve uygulamaların*

incelenmesi, bireylere ya da bireysel olana bir dönüş anlamı taşımamalıdır (Certeau, 2009: 43).*'* Kendisi bu şekilde ifade ederek kendisinin bu ikiliği üreten olmadığını daha sonrasında sosyolojideki atom yapının(Certeau, 2009: 43) bunun devamlılığını sağladığını söylemiştir.

Bununla birlikte gündelik hayat alanı ele alınmadan toplumsal gerçekliğin anlamanın zor olacağı ve yapı birey dikotomisinin devam ettirilirse toplumsal gerçekliği açıklamanın zor olacağı gösterilmeye çalışılmıştır.

3.3. Yöntem

Araştırma bir teori çalışması olduğu için literatür taraması üzerinden yürütülmüştür. Araştırma teorik bir araştırma olacağından tamamen literatür taraması şeklinde kaynaklar toplanıp bu kaynaklar doğrultusunda tezin asıl konusu anlatılmaya çalışılmış ve hermeneutik yaklaşımla aktarılmıştır. Gündelik hayat sosyolojisini ele almış olan ve gündelik hayatta yapı birey düalizmini aşmaya çalışan Michel de Certeau'nün metinlerinin ve daha önce bu konularda çalışmış olan kişilerin makale, tez ve eserleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Öncelikli olarak gündelik hayat sosyolojisi ve onun tarihsel gelişiminde etkili olan düşünürler ve sosyoloji geleneklerinin yazdıkları eserler üzerinden neler bize neler anlatmak istediklerini, sonra Yapı ve Birey dikotomisi üzerine olan çatışmanın genel hatlarıyla ele alınışı değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda gündelik hayatı alan olarak ele alıp yapı ve bireye kavramlar atayıp onun üzerinden sosyolojisini geliştiren Michel de Certeau'nün yapı birey dikotomosini nasıl aşmaya çalıştığı kendi eserleri ve bu alanda yazılmış çalışmalar üzerinden analiz ile değerlendirilecektir.

Araştırma sorunları olarak gündelik hayat sosyolojisinin neden sürekli arka planda tutulduğundan ve bunun sosyolojiye zarar verebileceğinden bahsedilmiştir. Bir diğer sorun Yapı birey ikiliğinin aşılma yolları konusudur. Bunun içinde kendini özellikle ne birey ne yapı tarafından konumlandıran ikisi arasında sürekli olarak ilişki bulunduğunu dile getiren düşünürler üzerinde durulmuştur. Ayrıca bunu yaptığını söylemese de kuramında bunun üzerinde duran ve yapı ile bireyin yani strateji ve taktiğin sürekli iç içe halde olduğunu söyleyen Michel de Certeau ve onun kuramı tezimin asıl kuramı konumundadır.

Literatür taraması araştırılan yada araştırılmak istenen konunun önceden kimler tarafından nasıl ele alındığı üzerinde durulan bir yöntem biçimidir. Literatür taraması araştırmacının konuyu araştıramaya karar vermesi sonrasındaki süreçtir. Öncelikle bir konu belirlenir ve bunun üzerinde literatür taraması gerçekleştirilir. Literatür taraması

araştırmanın önemini sunmakla birlikte daha önceden çalışılmış olan konular arasında da karşılaştırma yapmayı sağlamaktadır. Literatür taraması yapmak araştırma ile ilgili konunun sınırlarını daraltmaktır. Özellikle tezim gibi çalışmalarda literatür taraması en önemli bölümdür. Çünkü bu gibi kuram araştırmalarında gösterilmek istenen kuram ya da kuramlar ve ele alınan konular ile alakalı her şey literatür de aranmaktadır. Literatür taraması yapmak için onu öncelikle yapılandırmak gerekmektedir.

> *Literatür taraması, bir konu ile ilgili çalışmaları belirleme ve özetleme anlamı taşır. Bunlar genellikle araştırma çalışmalarıdır (bir araştırma çalışması yapılandırdığımız için), fakat kavramsal makaleleri ya da konu ile ilgili düşünce çerçevesi sağlayacak düşünce kırıntılarını da içerebilir.*(Creswell, 2013: 31)

Literatür çalışmasındaki en önemli nokta sistemli olarak yürütülmesidir. Çünkü araştırmanın sağlığı için literatürün karışmaması gerekmektedir. Literatür taraması bize konunun nerelerden ele alınacağının ve nasıl ilerleyeceğinin kolaylığını sunmaktadır. En önemlisi ise çalışılacak konu ile alakalı literatür daraltılıp o yolda ilerlenmeye çalışılmalıdır.

Araştırma için önemli olan bir diğer özellik ise eğer araştırma ile direkt olarak alakalı bir çalışma yoksa literatür araştırmanın çerçevesi şeklinde araştırılıp konunun nasıl ilerleyeceği konusunda daraltılmalıdır. Bu çalışmada ise özellikle kuramsal perspektifler ele alınmış olup bunlar ile alakalı olan kitaplar ve çalışma makaleleri üzerinden araştırma yapılmıştır.

'Literatür taraması ile ilgili bir başka konu, okuyucunun önerilen araştırma projesini anlamak için ihtiyaç duyacağı terimlerin belirlenmesi ve tanımlanmasıdır(Creswell, 2013: 42).' Bu bize tezin konusunu anlamak için belirleyici ve faydalı bir özelliktir.

> *Araştırmacılar bir çalışmadaki bilimsel literatürü benzer çalışmaların sonuçlarını ortaya koymak, literatürde devam eden bir araştırma ile mevcut çalışmayı ilişkilendirmek ve bir çalışmanın sonuçlarını başka çalışmalarını sonuçlarıyla karşılaştırmak için bir çatı sağlamak amacı ile kullanırlar.*(Creswell, 2013: 48)

Bu çalışma da literatür taraması üzerinden bir çalışma sunulmaya çalışılmaktadır. Tezin konusunun alanı olan gündelik hayatın daha önce ele alınmama nedenleri ve daha sonra ele alınma biçimleri ile sosyoloji geleneğindeki yerini bulmasını sağlayan düşünürlerin çalışmaları ve eserleri üzerinden gündelik hayat sosyolojisini anlatılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte sosyolojin en temel dikotomilerinden biri olan yapı birey dikotomoisini sosyolojideki çatışmalar çerçevesinde ele alıp, tarafların bu çatışmayı sürdürürken oluşturduğu kuramlar eserler üzerinden incelenip aktarılmaya çalışılmıştır. Tezin ana kahramanı olan ve tez de asıl değinilen düşünür olan Michel de Certeau kendi eserleri ve onunla alakalı olan makaleler ve tezler üzerinden okunulup anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Tüm bu eserler ve onlardan elde edilen bilgiler, yazarların kendi eserleri ve onlardan yararlanarak kendi yorumlarıyla yeni eserler ve çalışmalar oluşturan ikincil veri kaynaklardan literatür taraması sonuncunda elde edilmiştir.

Bu literatür taramasının sonucunda toplanan bilgileri aktarmak içinde hermeneutik yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmada Michel de Certeau' nün kendi eserleri ve onu incelemiş olan ikincil kaynaklar ele alınmış olup analizleri hermeneutik yaklaşım ile aktarılmaya çalışılmıştır. Literatür taraması sonucunda gündelik hayat, yapı birey dikotomisi ve Michel de Certeau ile alakalı bilgiler tezimin asıl sorunu üzerinden yorumlanarak aktarılmaya çalışılmıştır.

'Farkında olsak da olmasak da belirli inanışlar ve felsefi varsayımları araştırmalarımızda kullanırız (Creswell 2015:15).' Bu inanış ve felsefi varsayımlar eğitim hayatımızda okuduğumuz makale, kitap metinsel olan şeylerle, katıldığımız akademik konferanslarla neredeyse içimize yerleşmektedirler. Bu felsefi varsayımların ve inanışların üzerimizde bıraktığı etki ile sosyal bilimlerde yorumlayıcı çatılar ile araştırmalar analiz edilmektedir. Hermeneutik kelime anlamı bakımından yorumlama yapma geleneğidir. Bir diğer yorumsamacılıktır. Hermeneutik daha önceden belirlenen planlanan bir şey değildir o bizim durumlara karşı sergilediğimiz tekrar düşünmemizi sağlayan şeydir. Hermeneutik yaklaşım sosyoloji, felsefe ve edebiyat alanlarında kendini bir yorumlama metodolojisi olarak konumlandırmıştır. Genellikle insan ve beşeri bilimlerde kullanılan bu metodoloji sosyolojide özellikle kuram çalışmaları ve nitel çalışmalarda kendini göstermektedir. Hermenutik yaklaşım ile bilimsel veya bilimsel olmayan bir metni okuyup anlamlandırıp yorum yapmamızı bunun sonucunda da bizim bu yorumları yazıya dökmemizi sağlamaktadır. Çünkü tezde de ele alındığı gibi yorumsama metodu ile insan davranışları yorumlanmakta ve anlamı araştırılmaktadır. Yorumsama bir araştırmanın artık son evresidir

ve araştırmacının bulduğu bilgilerin analizi sonucu en sonda ortaya çıkmaktadır. Yorumsama yaklaşımında kuramsal çerçeveler için araştırmacı tarafından bir çok şekilde yorumlama yapılabilmektedir.

Michel de Certeau kendi kuramında özellikle yorumlama geleneğini kullanmıştır çünkü o bireylerin gündelik hayattaki eylemlerini ve bunları getiriş biçimlerini ve yaşadıkları durumlardaki anlamlandırmalarını ele almıştır. Ona göre bireyler gündelik hayattaki taktiklerini yerine getirir ve stratejiye karşı kaçak avlanırken kendi yorumlarını katmaktadırlar. O bunları görmüş ve aktarmıştır. Bu çalışma da ise Michel de Certeau' kuramı ele alınıp onu daha önce ele almış ve yorumlamış olan çalışmalar üzerinden bir çalışma sunulmaktadır. Araştırma pragmatist bir düşünce ile asıl elde olan sorunsaldan hareket ile yürütülmüştür.

Yorumsamaclık geleneğinin başlıca temsilcisi Gadamer'dir. Gadamer'e göre hermeneutik anlam bilimleri ile ilişkilidir(Gadamer, 2008). İnsanların davranışlarını anlamlandırabilmek için bu anlamların yorumlanması gerekmektedir. Yorumsamacılık burada asıl yerini belirtmektedir. Çünkü yorumsama geleneğine göre insan bilimleri ile doğa bilimleri ayrıdır(Gadamer, 2008). Doğa bilimleri planlı ve net olabilir ama insan bilimlerinde ele alınan öznenin kendi bilinci ve hareket eylemleri bulunmaktadır. Bunun içindir ki insanlar yorumsama yapabilme özelliğine sahiptirler(Gadamer, 2008). 'Onun hermenoytiği bize, modern doğa bilimlerinin asla ulaşamayacağı insani bilme ve anlama alanlarını hatırlatır(Arslan, Yavuzcan, 2008:21)'.

Sonuç olarak tezin konusu olan gündelik hayatta yapı birey ikiliğini aşmak Certeau'nün kuramı üzerinden karşılaştırılmalı olarak anlayıp verilmeye çalışılmıştır. Bir kuram araştırması olan bu çalışma da ele alınan kuramlar tezin sorunsalı üzerinden yorumsama yaklamışı ile anlatılmaya çalışılmıştır. Temel sorun olan gündelik hayat alanında yapı birey ikiliğini Michel de Certeau'nün kuramı ile aşabilmek için gerekli olan kuramlar çerçevesinde literatür taraması ile toplanan bilgiler hermeneutik yaklaşım ile bu bölümden sonraki bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Certeau' nun Gündelik Hayat Alanında Yapı-Birey Dikotomisine Yönelik Açılımları

Araştırmanın bu bölümünde ise ele alınacak konu tezin tamamının yazılmasını ve anlatılmasını sağlayan ve gerektiren yapı birey dikotomisinin gündelik hayat içerisinde Michel de Certeau tarafından ele alınıp aşılma çabası gösterilmeye çalışılacaktır.

Michel de Certeau, (2009) 'Gündelik Hayatın Keşfi I' çalışmasının ön sözünde kendisinin sosyolojinin mikro geleneğinde bir çalışma hazırlamadığını ve bu çalışmanın bireylerin özellikle taktikleri, gündelik eylem sanatları, uygulama tarzları üzerinde bir çalışma olduğu için mikro gelenek üzerinden okunmaması gerektiğini açıkça dile getirmiştir. 'Alışkanlık, tutum ve uygulamaların incelenmesi, bireylere ya da bireysel olana bir dönüş anlamı taşımamalıdır (Certeau, 2009: 43)'. Çünkü Certeau kendi kuramını temellendirip geliştirirken bireyleri de yapıyı her iki tarafında yapıp etme şekillerini ele almış ve göstermiştir. O sadece toplumsal gerçekliğin ve gündelik hayatın anlaşılabilmesi için, anlamlı kılınabilmesi için bireylerin rutin, gündelik olarak yerine getirdikleri, yapma etme durumları, eylem, uygulama tarzı ve üretim sanatlarının ele alınıp incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

> *Günlük alışkanlık, tutum ve uygulamalar ya da başka bir deyişle günlük "eylem, uygulama ve üretme tarzları", toplumsal etkinliklerin karanlık, gün ışığı görmeyen zemini olarak görülmedikleri zaman ve bu gecenin karanlığından ışığa doğru yol alan kuramsal, yöntemsel, sınıflamalara ve gözlemlere ilişkin bir dizi soru, bu araştırmanın ardına eklemlenebildiğinde amacımıza ulaşmış olacağız.*(Certeau, 2009:43)

O burada çok açık bir şekilde amacının ne olduğunu ve neyi ele aldığını anlatmaya çalışmıştır. Bireye dönüş değil bireylerin günlük eylemlerinin ve bu şemaları incelediğini dile getirmektedir. O bunu demesine rağmen bireyin taktiklerini ele aldığı için hala birey yanlısı bir kuram oluşturduğunu savunan ve bu şekilde okuyanlar vardır. Hatta çoğu metinde ve konu edinilen yerlerde taktik kavramı bolca açıklanırken strateji kavramının tanımı yapılıp geçilmektedir. Fakat Certeau bize

bunu değil bireyi ve yapıyı da değil, direkt olarak eylemleri ve eylem şemalarını ele aldığını açıkça göstermektedir.

> *Yaklaşık üç yüz yıldır, toplum incelemelerinde tarihsel bir koyut olarak kabul gören atom yapısına benzer toplum yapısı varsayımı, incelemelerde temel bir birim belirlenmesini gerektirir: Birey. Bireyler grupları oluştururlar, gruplar da bireye indirgenebilir… bu inceleme, iki öge arasında kurulan ilişkinin (her zaman toplumsal içeriklidir) kendi terimlerini kendisinin belirlediğini ortaya koyar, tam tersini değil hiçbir zaman. Ayrıca yine aynı inceleme, bireyselliğin alanının, bireyin ilişkiler bağlamında aldığı genelde tutarsız (ve çelişik) kararların önemli rol oynadığı çoklu bir alan olduğunu belirtir. Bununla birlikte bu incelemenin ele aldığı konu, doğrudan bu eylemleri yaratan esas kişi ya da bu eylemlerin aracı olan kişiyi değil ama bunun operasyonlarının biçim ve türlerini ya da eylem şemalarını kapsar.*(Certeau, 2009: 43-44)

Michel de Certeau bu pasajında da yapı ve bireyin ayrı tutulmasının yanlış bir tutum olduğunu bunun toplumsal gerçekliği açıklamakta yetersiz kalacağını söylemiştir. Yine bu çalışmasında ne bireyi ne de yapıyı ele aldığını asıl ele aldığı konunun bireylerin gündelik pratikleri eylemleri ve bu eylemlerin şemaları olduğunu dile getirip kendisinin bu çatışma içerisinde olmadığını dile getirmiştir. Biz de buradan söyleyebiliriz ki o bu çatışmayı devam ettirmemekte aksine yapı ile bireyin sürekli ilişki içerisinde olduğunu ve toplumsal gerçekliğin bu şekilde oluşturulduğunu söylemektedir. Yine o yapı ve bireyi strateji ve taktik kavramlarına yerleştirip onlar arasındaki ilişkiyi bu kavramlar üzerinden anlatmaya çalışmıştır. En temelde o yapı ve bireyi konumlandırdığı strateji ve taktik kavramlarının bir ikili çatışma içinde olmamasını ve yapı bireyi strateji ve taktik kavramları ile aşmak için bazı şeyler ele almıştır. Bunlar özellikle strateji ve taktiğin iç içe olduğu ve her zaman etkileşim içinde ve ilişkisel olduğudur. Bireylerin gündelik hayattaki yorumlamalarını ve pratiklerini ele almıştır. Belki de kendisi sosyoloji yapısına karşı bir sıradan birey olarak taktik uygulamış ve kurnazlık yapmış bu ikilikleri aşmak için çabalamıştır.

Michel de Certeau kuramında bireyin sanatı ve gücü olarak taktik kavramını ele alıp tartışmıştır. Karşısına da yapının, egemen olanın gücü olan strateji kavramını koymuştur. Neredeyse tüm ele aldığı alt başlıklarda her ikisinin de kullanım alanlarını ve kullanılış biçimlerini göstermektedir.

Ona göre taktik zayıfın sanatıdır. Bir kaçak avlanma eylemidir. Gündelik hayatın her yerinde taktikler bulunmaktadır. Strateji ise egemen olanın gündelik hayat içindeki yaşayan bireyleri kontrol altına almak için hazırladığı kurallar bütünüdür. Ona göre bireyin taktiklerini gündelik olarak gerçekleştirebilmesi için karşısında onu baskılayan bir güç olması gerekmektedir. Çünkü taktik bireylerin rutin, gündelik olarak uyguladıkları eylemlerinin haricinde bir yaratıcılık ve direniş biçimidir. Onun içindir ki taktiklerin yerine getirilebilmesi için karşısında onu baskılayan ve onu bu alana iten bir güç bulunmalıdır. Strateji içinde aynı şey geçerlidir. Tarihsel süreç ilerledikçe ve teknoloji geliştikçe bireylerin de gündelik hayat içerisindeki kullanımları tüketim biçimleri gelişmekte ve değişmektedir. Bundan dolayıdır ki yeni alanlar ve yeni tüketim biçimleri ortaya çıktıkça bunların düzenlenilmesi toplumsal düzene uygun olarak kullanılması için belli kurallar gerekecektir. Bireylerin bu yeni alanlar ve teknolojiye çabuk adapte olmaları ile birlikte yapı da o alanları düzenleyebilmek için hızlı bir şekilde adımlar atmalı ve o alanlar için stratejiler üretmesi gerekmektedir.

Gündelik hayatta kent içerisinde bir sürü mekan bulunmaktadır. Kentin sahibi egemen olan strateji gücünü elinde bulundurandır. Sıradan birey ise bu kentin içinde olan ve onu kullanandır. Michel de Certeau insanların bu mekanlarda gündelik pratiklerini gerçekleştirdiklerini ve bu mekanlarda diğer insanlar ile etkileşime geçtiklerini dile getirmiştir. Peki burada ele alacağımız durum nedir? Şudur ki mekanlar hem yapı tarafından hem de birey tarafından üretilmektedir. Mekanların diyelim ki bir sokağın, uzman kişiler tarafından önceden planlanıp düzenlenip çizilerek, sokaklara isimler koyularak, trafik levhaları ile yönler ve kurallar gösterilerek, yollara çizilen sarı ve beyaz çizgiler ile uyulması gerekilen alanlar belirtilerek yada bir adres bulmak, ya da evlerin faturalandırma ikamet adresleri gibi amaçlar için numaralar verilerek oluşturulması yapının yani egemen olanın, gücü elinde bulunduranın stratejileridir. Bu anlamsız bir üretimdir. Kağıt üzerinde olandır. Buna karşılık olarak da taktiği elinde bulunduran yani zayıf ve sıradan birey ise bu sokaklarda önceden gelen öğrendikleri bilgiler ve kendi deneyimleri ya da duyguları ile bu mekanın anlamlı üretimini sağlamaktadır. Bu günümüzde çok mevcut bir durumdur. Bir şehrin bir alanı, belki geçiş için bir köprü, belki şehrin meydanı olarak yapı tarafından tasarlanmış olabilir. Ama buralar da insanların birbirleri ile buluşmaları ya da buralarda etkinlikler yapmaları demek o alanın artık bir toplanma noktası, ya da bir sahne gibi görülmesini sağlamaktadır. Burada asıl önemli olan şudur bu kent ve mekanlar olmasa birey bu anlamlandırmayı yapamayacaktır. Bu da yapının bu mekanları çizgisel olarak tasarlaması

gerektiğini göstermektedir. Bu yüzden kent tam anlamıyla kent ya da mekan tam anlamıyla mekan olabilmesi için hem birey hem de yapı tarafından ilişkisel olarak üretilmelidir.

Michel de Certeau mekansal dönüşümlerden bahsetmiştir. Mekansal dönüşüm bir kent içerisindeki mekan olarak kabul edilen bir alanın yıkılması, yenisinin yapılması ve ya restore edilmesi olabilir. Yapının kentinde yıkılan yer artık yoktur. Yıkılmıştır boş alan farklı şekilde değerlendirilmiştir. O artık kağıt üzerinde olan bir alan değildir, haritalarda gözükmemektedir. Fakat sıradan bireylerin gündelik hayatta o alanda önceden yaşadıkları bazı durumlar, edindikleri deneyimler, sahip oldukları duygular ve bilgiler sebebiyle o olan soyut olarak bireylerin zihninde yaşamaya devam etmekte ve bireylerin anlatılarında yer edinmeye devam etmektedir. Çünkü yapı sabittir kuralları vardır, stratejileri vardır. O alan, mekan yıkıldıysa yıkılmıştır. Birey öyle değildir o alanda ki hatıraları onun zihnindedir. Gerekirse kendinden sonraki kuşaklara da bir şekilde aktarılacaktır. Bu aktarım anlatılarla olabilir.

Bireyler gün içerisinde bir çok olay yaşarlar ve durumlar içinde kalırlar. Daha sonra gündelik hayat rutinlerinin haricinde heyecan verici ve farklı görülen bu olay ya da durumu anlatırlar. Certeau bunu anlatı sanatı olarak görmektedir. Bir bireyin bir sokakta veya farklı bir mekan da bir olay yaşaması ve bunu anlatması, o an ki halinden bahsetmesi, ne düşündüğünü söylemesi, ne tür bir eyleme geçtiğinden bahsetmesi kendisinin anlattığı kısımdır. Bu mekanı anlamlı kılan ve akıllarda kalıcı olmasını sağlayan bireylerin düşünce, eylem ve bu eylemi gerçekleştirme biçimleridir. Ama bireyler bu durumun daha anlamlı ve anlaşılır olması için stratejinin o mekanda önceden hazırladığı isim ve numara gibi şeyleri kullanmaktadır. Çünkü bir anlatı sadece ne stratejinin mekanı anlatılırsa ne de bireyin o mekandaki yaptığı şeyler anlatılırsa anlamlı olur. Anlatının anlamlı olabilmesi için birey tarafından her iki kısmında anlatılması gerekir. Çünkü karşı da ki dinleyen, yani etkileşime geçilen kişi önce mekanın anlatılmasını ve betimlenmesini dinlerse neresi olduğunu anlar sonra da bireyin başından geçen durum ve bu durum içinde ki şeyler anlatılırsa bu anlatıyı ve durumu anlayacaktır. Burada da gördüğümüz gibi yapı ve birey sürekli olarak iç içedir. İkisi ele alınmadan toplumsal hayat içerisindeki durumlar anlaşılamaz olacaktır.

Michel de Certeau kent ve gündelik hayat içerisinde bazı pasif ya da her gün yapıldığı için görünmez duran eylemleri dile getirmiştir. Bunlardan biri yürümek eylemidir. Yürümek bireylerin gündelik hayatları içerisinde ev, iş, alışveriş, kafe, düğün, toplantı, mezarlık, gibi bir sürü yere giderken yaptığı eylemdir. Yürümek çok pasif ve görünmez haldedir. Ama aslında öyle değildir. Yürümek yapının elinde olmayan bireyin elinde olan yaşanılan

toplumun anlaşılmasını sağlayan bir eylemdir. Çünkü toplumu anlayabilmek için yukarıdan bakış yerine onun içinde yürümek gerekmektedir. Sıradan birey yürümek eylemini yapının mekanında yapar. Ama yürürken yaptığı eylemler ve başka kişilerle etkileşime geçmesi onun bu mekanı anlamlandırmasını sağlamaktadır.

Strateji insanların gündelik hayattaki bireyin yürüyüşüne bile karışmakta ve onu düzenlemeye çalışmaktadır. İnsanlar bir yerden bir yere giderken belli güzergahlar kullanmaktadırlar. Bu güzergahlar düzenli olsun ve bozulma yaşanmasın diye yapı stratejiler ile bu güzergahları düzenlemekte ve bireyin bu güzergahlar dışına çıkmasını engellemeye çalışmaktadır. Fakat bir rasyonel düşüncesi ile kendi kendine rotalar çizmektedir. Bu da yapının yeni stratejiler üretmesine gerektirecektir.

Bireyler yürürken kent içerisinde ışıklar, yaya çizgileri, kaldırımlar ve ya kent içerisindeki kameralar ile yapı tarafından sürekli denetim ve kontrol altındadır. Bireyler buralar da yapıya fark ettirmeden yola atlayabilmekte kırmızı ışıkta karşıdan karşıya geçebilmekte, kameralara fark edilmemek için onların görüş açısının dışında yürümekte ve ya alt geçit ya da üst geçit kullanmamak ve yolu uzatmamak için çeşitli kısa yollardan ters yollardan, yaya geçişinin yasak olduğu yollardan geçmekte ve kuralları alt üst etmektedirler. Bu onların taktikleridir. Bireyler bazen otoyol da bile canını hiçe sayarak refüj üstünden tellerden atlayarak yine de yapının stratejisini delebilmektedir.

Onun ele aldığı farklı bir eylem de okuma eylemidir. O okumanın sıradan bireyin eylemi olduğunu ve sıradan bireyin yazan değil okuyan olduğunu dile getirmiştir. Ona göre sıradan birey sadece gün ve gün yapının elinde bulundurduğu medya gibi araçlarla yazdığını okumaktadır. Birey sadece gündelik olarak okuma eylemini gerçekleştirmekte ve sadece kendi eylemini üretmekte ve yeniden üretmektedir. Yazılan şey hakkında bir üretim, değişiklik ya da yazar hakkında onun yerine geçme ve ya onun anlattığını sahiplenme gibi durumları yoktur. O yazıyı değil yazılanı okuma eylemini üretmektedir. Fakat burada okuma eylemi bu kadar pasif görülmemelidir. Çünkü okumak aslında bireyin zihinsel dünyasında uzaklaşmak yeni bir yolculuğa çıkmaktır. Birey bu eylem ile gündelik hayatın keşmekeşinden uzaklaşır. Kendini dayatılmış olan bu yazı da bir nebze de olsa kendi eylemi ile özgürleşmiş hisseder.

Bununla birlikte okuma eylemi yapının stratejileri ile dayatmış olduğu yazılar da gerçekleşir. Yani okuma eylemini sıradan bireyin yapabilmesi için bir yazılmış metin gereklidir. Bir de gündelik hayatta her ne kadar yapı tarafından tek düze insan olsun istense de çok fazla birey ve çok fazla düşünce vardır. Buda çok fazla farklılık getirmektedir. Yani

okunulan şeyler bir çok kez farklı şekillerde yorumlanıp anlamlandırılabilir. Her ne kadar strateji tek şey anlatmaya çalışsa da gündelik ve tarihsel edimleri gereği bireyler yazılan metni kendilerine göre okuyup kendilerine göre yorumlamaktadırlar. Burada da görüldüğü gibi yapının araçları ve stratejik düşüncesi ile oluşturduğu metin sıradan birey tarafından okunulup farklı şekillerde yorumlanmakta ve yapının belki de anlaşılmadığını düşünüp aynı konu hakkında farklı bir anlatımla farklı bir metin oluşturmasını gerektirebilir. Tabi sıradan birey bunu tekrardan okuyup tekrardan farklı yorumlamayı sağlayacak yaratıcılığa sahiptir.

Michel de Certeau bireylerin öznel alanları olduğunu bu alanlarında yapıdan uzak olduklarını ve istediklerini yaptıklarını dile getirmiştir. Tabi birey kendi isteklerini yapabilmesi için bunları gerekçeleştirebilecek bir alana sahip olmalıdır. Bu da konuttur. Konutta birey özgürdür istediklerini yapabilmektedir. Belki de o konutun yapısı, kural koyanı bireyin kendisidir. Çünkü bu alanda kamusal alan da olduğu gibi bazı yapılması gereken şeyleri yapmamak, yerine getirmemek veya yapılmasını ertelemek bireyin elindedir. Buna kimse hiçbir şekilde karışmamaktadır. Gündelik hayatta bir tekstil fabrikasında kıyafet toplayan katlayan biri evde kendi kıyafetini katlamayabilir. Yıkayıp her gün askıdan bir t shirt veya pantolon alıp yoluna devam edebilir. Tekstil fabrikasında ütü yapan kişi evinde ütülerini yapmayabilir. Çünkü bu alan onun alanıdır ve bu alan da ki işleri yapmak onun inisiyatifindedir.

Ama sıradan birey yine bu alanda bile yapının varlığını hissetmektedir. Yaşadığı yer bir site bir apartman olabilir. Burada bir daire de ve katta yaşamaktadır. Yaşadığı dairenin yapı denetimden geçip onaylanması için bazı şartlar bulunmaktadır. Doğal gaz tesisatı gibi, asansör gibi, ev içerisinde ki taban tavan arası yükseklik gibi bir çok şey daha önceden yapı tarafından belirlenmiş bazı kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bir binanın yapılışı şekli sayılar çerçevesinde yapı tarafından belirtilen kurallar ile yapılmaktadır. Yine birey bir sitede apartman toplu konutta yaşadığı sürece diğer bireyleri rahatsız etme durumu ve site içi yaşama şekilleri gibi sebepler nedeniyle site yönetimi tarafından belli kurallara tabi kılınmak zorunda bırakılabilir. Bu gibi şeyler her ne kadar kapı dışında gözükse de teknolojik dünya da ve moderne çağda bu denli çekirdek aile ve tek yaşama durumları arttıkça küçük sıkışık, daireler, binalar, siteler de artacak ve bireyin özel alanı ile kamusal alan arasında yine bir etkileşim olacaktır.

Michel de Certeau'nün özellikle bahsettiği özel alan kısmı daha çok müstakil konut, dağ evi yani tek yaşanılan bir alan olarak ele alınabilir(Certau, 2009). Bu alan da yapının etkisi çok azdır ama yine de vardır. Bu alanın tüm yaşam kurallarını birey kendisi koysa da

bu alanda binanın yapılabilmesi için yapının daha önceden belirlediği kurallar vardır. Birey o kurallara uygun olacak şekilde binasını kendine göre yorumlayıp şekillendirip yasaya uygun hale getirebilmektedir ve bu da onun taktiğidir. Bireyler kendi yaşadıkları yerlere kaçak çatı veya kat çıkabilir bu onun yapının stratejisine karşı taktiğidir.

Yani bireyin en öznel alanında bile yapının bir etkisi bulunmaktadır. Bu da bize yapı ile bireyin her alan da ortaklaşa çalıştıkları ve ilişkisel halde bulunduklarını göstermektedir.

Michel de Certeau tüketimden bahsetmektedir(Certeau, 2009: 103-125). Yeni modern devletler de bireyler tüketimine özellikle kapitalizm tarafından çok önem verildiği ve bireyler sürekli tüketilecek bir şeyler sunulduğu görülmektedir. Tüketim bireylerin aslında yeni kullanım biçimleridir. Onlar gelen ürünü alır ve kullanırlar yani tüketirler. Fakat birey den bireye tüketim ve kullanım biçimleri değişmektedir. Bu da farklı kullanım biçimlerinin yani tüketimin yeni üretim biçimi ortaya çıkardığını göstermektedir. Yani bireyler tüketirken aslında kullanım biçimleri üretmektedirler. Onların tüketilen ürünle alakalı durumları sadece onu tüketmek ve farklı kullanım biçimleri üretmektir. Yoksa o üretilen şeyin üretim aşaması yapı tarafından belirlenmiştir. Onunla sıradan bireyin bir alakası yoktur. Onu değiştiremez onu kendince üretemez. Belki de birey bu ürünün üretim aşamasında bulunmuştur. Fakat sadece oradaki makinenin başında ve üretilecek şeyin planına sadık şekilde eli değmiştir. Yoksa kendisinin bir düşüncesi ve özel bir eylemi bulunmamaktadır. Çünkü üretilen ürünün fikri de onun üretilirken geçtiği teknolojik aletler de egemen güçlerin yani yapınındır. Bireyin ürünle alakalı tek şeyi onu tüketmek ve kullanım biçimleri üretmektir. Bu kullanım biçimleri üretirken ki yaratıcılık bireyin taktik sahibi olmasından gelmektedir. Bu kullanım biçimleri onun stratejinin dayattığı kullanım biçimini de alt üst ederek taktiği sayesinde oluşur.

Bu tüketim aslında bir tüketim toplumu, kültürü oluşturmaktadır. Ne kadar fazla tüketim olursa o kadar fazla da kullanım biçimi sıradan birey tarafından üretilmektedir. Burada da gördüğümüz gibi bireyin yeni ve farklı kullanım biçimleri ortaya çıkarabilmesi için yapının yeni ve farklı ürünler ortaya çıkarması gerekmektedir. Bu da bize aralarındaki etkileşimin yine devam ettiğini göstermektedir.

Michel de Certeau gündelik hayatta yaşanırken insanların kendilerini ifade ediş biçimlerini dil olarak ele almıştır(Certeau, 2009: 67-68). Ona göre bilimsel dil ve toplumsal dil bulunmaktadır. Bilimsel dil önceden yapılandırılmış, belli bir düzene göre konuşulan ve yazılan belli kuralları olan dildir. Toplumsal dil farklılıklar göstermektedir. İnsanlar toplumda aynı nesneleri farklı kelimler ile dile getirebilirler. Dilin kullanım yeri ve zamanı,

günlük alışanlık tutum ve dili kullanma taktiği kullanılan bağlamlarda farklılık göstermektedir(Certeau, 2009:108-109). Ya da bir durumda kullanılan kelimenin farklı dillerde ki halini kullanabilirler. Mesela önem yerine ehemmiyet diyebilirler. Yapı oluşturulmuş olan dili insanlara dayatmak ve bu dili kullanmalarını istemektedir. Bu dil kamu kurumlarında, yazılarda, çalışılan yerlerin kurallarında, hiyerarşik olarak hitap biçimlerinde olabilmektedir. Yapı insanların akademik konuşmalarını şive yapmamalarını belli araçlarıyla insanlara dayatmaktadır(Certeau, 2009: 73-74). Fakat insanlar farklı dil kullanım biçimlerine yapının kurumlarında olmasa da gündelik hayatta kullanmaktadırlar. İnsanların kullandıkları dilde yapının önceden belirlenmiş alfabesi ve dil ailesinden gelmektedir. Her ne kadar kelimeyi sözü değiştiren sıradan bireyler, bunun altında olan temelden bunun üstüne kendi taktiklerini kurmuşlardır. Ama dili anlamlı kılan ve onun kullanımını kolaylaştıran sıradan bireydir. Çünkü dil ile anlatıları ortaya koyar. O dil ile kendi düşüncelerini duygularını ifade etmekte ve yaşadığı dünyayı anlamlandırabilmektedir.

Kısacası Michel de Certeau kuramın nerdeyse tamamında ne birey ne yapıyı salt olarak ele almış ne de bireyci yada yapıcı olduğunu dile getirmiştir. O bizde birey ile yapının ayrı ele alınışının yanlış olduğunu, bu çatışmanın sosyolojiye zarar verdiğini ve toplumu açıklama da bir taraf eksik olursa veya göz ardı edilirse yetersiz kalınacağını dile getirmiştir. O yapı ve bireyi strateji ve taktik kavramlarına oturtmuş gündelik hayatı alan olarak ele almış ve toplumu bu şekilde açıklamaya çalışmıştır.

Sonuç olarak bu bölümde tezin asıl konusu olan ve tezi araştırma olarak değerlendirebilmek için ele alınmasını sağlayan gündelik hayatta yapı birey ikiliğini Michel de Certeau ile aşmak konusu kavramlar ile karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve gösterilmeye çalışılmıştır. Burada ki amaç Certeau'nün kavramsallaştırmasın da bu yapı birey ikiliği hakındaki açılımlarını göstermeye çalışmaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak gündelik hayat alanı artık eskisi gibi geri planda değil hatta bir çok araştırma için özellikle ele alınan, kullanılan ve araştırılan alan olarak görülmektedir. Özellikle yakın geçmişte ele alınmaya başlanmış ve mikro sosyolojinin bu ele alınmada rolünün yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle gündelik hayatın görünürde olduğu araştırmaya değer olmadığı kanısının zararlı olacağı gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü gündelik hayatta görünen kısmın altında yaşanılan toplumla alakalı görünmez ama çok büyük bir bilgi deposu olduğu öğrenilmiştir. Gündelik hayat sosyolojide çok eski zamanlardan beri bulunmaktadır. O çok görünen bir şey olarak düşünüldüğü ve ele bu şekil alındığı için üstüne basılıp geçilmiştir. Özellikle makro kuramlar onun araştırılmaya değer olmadığını onun da yapı tarafından oluşturulan bir alan olduğunu ve yapının kuralları çerçevesinde hareket ettiğini dile getirmişlerdir. Fakat mikro sosyoloji geleneği yapıya karşı bireyi konumlandırarak bireylerin kendi bilinçleri ile günlük olarak eylemlerini gerçekleştirdiklerini ve bu eylemleri inceleyebilmek için gündelik hayata bakılması gerektiğini dile getirerek gündelik hayat sosyolojinin önünü açmıştır. Gündelik hayat Türkiye'de de bu tip görünür olup ele alınacak bir şeyinin olmaması yanlışından dolayı gündelik hayat sosyolojisini geri planda bırakmıştır. Zira Gündelik Hayat Türkiye de sabitleşmiş ve kuramsal yatkınlık haline gelmiştir(Esgin, 2018: 10). Fakat dünyada da özellikle 1970'ler ile birlikte gündelik hayat sosyoloji ele alınmaya ve sosyolojideki gerçek konumunu kazanmaya başlamıştır.

Bununla birlikte bu çalışmada sosyolojiyi her zaman bir çıkmaza sürükleyen yapı fail ikiliğinin tezahürleri bu gündelik alanında gösterilmeye çalışılmıştır. Yapı-birey dikotomosinin aşılamama sebeplerinden biri de bu çatışmayı devam ettirmektir. Önemli olan toplumsal gerçekliği açıklama da bu çatışmayı bırakıp bu iki kavramın ilişkisel olduğunu göstermeye çalışmanın faydalı olacağı düşünülmketedir. Bu çalışmada da gösterilmeye çalışıldığı gibi yapı birey ikiliğini aşmanın bir yolu gündelik hayat alanında her ikisini de konumlandırıp bu alan üzerinde birbirleri ile olan etkileşim ve ilişki biçimlerini açıklamaya çalışmaktır. Yapısalcılığı savunanların makro düşünceleri ve bireyin herhangi bir etkisi olmadığı düşüncesine karşı konumlanan bireyi ele alan, onun aktif olduğunu dile getirip ve mikro kuramlar ile toplumsal gerçekliği açıklamaya çalışan mikro sosyolojiyi savunanlar

arasında olan bu yapı birey dikotomisi bu şekilde devam ederse toplumsal gerçekliği açıklamada çıkmazda kalmaya devam edecektir.

Bununla birlikte ne yapı ne de birey tarafında kendini konumlandırmayıp bu ikiliği aşmaya çalışan Bourdieu ve Giddens gibi düşünürler bulunmaktadır. Giddens yapılaşma kuramı ile bireylerin gündelik eylemlerini her gün üretme ve yeniden üretme ile yapıdan etkilenerek öğrendikleri eylemleri tekrardan yapıyı üretmek için kullandıkları ve bu yüzden yapı ile birey arasında sürekli bir etkileşim olduğunu dile getirmektedir(Giddens, 2003). Ayrıca o bu çalışmada da kullanılan hermeneutik kavramı ile ilgilenmiş ve çifte hermeneutik yani yorumunda yorumundan bahsetmektedir(Giddens, 2003: 190). Bourdieu ise kendi kuramı içerisindeki kavramlarında alan ve habitus kavramlarını ele almıştır. O alanı yapının olduğu ve oluşturduğu yer olarak görmüş bu alanın kuralları olduğunu dile getirmiştir(Bourdieu, 2013). Bununla birlikte bu alan içersinde gündelik hayatına devam eden insanların hayatlarına devam edebilmeleri için daha önceden aile, okul gibi yapısal kurumlardan onlara edindirilen ve daha sonrasında da kendi edimleri ve alışkanlıkları ile oluşan habitus kavramını bireye vermiş ve bireyin bu kavram ile oyunda varlığını sürdürdüğünü dile getirmiştir(Bourdieu, 2013). Ona göre bireylerin bazı sermaye biçimleri bulunmakta ve bunları oyunlarda kullanmaktadırlar.

Daha sonrasında Michel de Certeau'nün kuramını oluşturması ve onun temellendirilmesi geliştirilmesi anlatılmaya çalışılmıştır. Certeau gündelik hayat sosyoljisinin önemli temsilcilerindendir. O gündelik hayatın ele alınması için onun içinde yaşanması, yürünmesi ve onun içindeki eylem şemalarının incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Certeau bireylerin gündelik hayat içersinden her gün gerçekleştirdikleri eylemler olduğunu ve bu eylemlerin rutin olduğunu bu sebepten bireyin bunu gerçekleştirirken anlamsızmış gibi gerçekleştirdiğini dile getirmiştir. Bireyler yapının stratejilerine karşı olan rutin taktikler üretmektedirler(Certeau, 2009: 103-125). Rutinler taktikler ile gündelik olarak yeniden ve yeniden üretilmektedir. Bireyler stratejiye karşı bu taktikleri rutin olarak yerine getirmektedirler. Yapı da sürekli aynı stratejiyi olmasa da bireyin gündelik rutin taktiklerine karşı yeni stratejiler üretmektedir(Certeau, 2009). Burada rutin olan strateji üretimidir. O gündelik hayat alanında bireylerin eylem, uygulama ve yapma tarazlarının ve bu eylemlerinin şemalarının incelenmesi gerektiğini söylemiştir. O bireye taktik gücünü verip bunu yapının gücü olan strateji gücüne karşı kullandığını ve bu şekilde hayatını devam ettirdiğini dile getirmiştir. Ona göre sıradan birey gündelik hayat içerisinde sürekli olarak

yapı tarafından izlenmekte ve baskılatılmaktadır. Fakat bireyler gündelik hayatta sürekli olarak yapının stratejilerini ve kurallarını alt üst etmeyi başarmaktadır. O bireylerin sıradan olsalar bile belli eylemleri kendi düşünceleri ile gerçekleştirdiklerini kendi seçim hakları olduğunu, yapının ona baskıladığı şeyleri kabul ediyormuş gibi gözüküp, tam itaat etmeyip yapı arkasını döndüğü anda kendi taktiklerini gerçekleştirdiklerini savunmuştur. Ona göre taktik zayıf olanın, strateji ise egemen olanın gücüdür.

Gündelik hayat alanı ele alınmış ve sosyolojide önemini kazanmış iken bu alanda yapı birey ikiliğini aşmaya çalışan yukarda bahsedilen düşünürler gibi bir birey olan Michel de Certeau bize taktik ve strateji kavramları ile bu yapı birey ikiliğini kendi dile getirmese de aşmaya çalışmıştır. Hatta o yapı birey dikotomisi çatışmasına girmemek ve düşmemek için Gündelik Hayatın Keşfi I adlı eserinin önsözünde bu konuya değinmiştir. O gündelik hayatın ve bireylerin eylemlerinin ele alındığı için bireye dönüş olarak algılanmamasını dile getirmiştir(Certeau, 2009: 43). Hatta bu incelemesinin yapı ve birey öğelerinin arasındaki ilişkinin yine o öğeler tarafından belirlendiğini ifade etmektedir(Certeau, 2009: 44). Kendi deyimi ile o bireylerin gündelik eylemlerine, eylem şemalarına ve diğer bireyler ve yapı ile olan etkileşimlerine odaklanmış ve kuramını bu şekilde büyütmüştür. Onun anlattıklarından ve gösterdiklerinden çıkarılacak olan sonuca göre birey ve yapı her zaman iç içedir. O bunu strateji ve taktik kavramları ile söylemektedir. O kent ve mekan üretimini ele alırken stratejinin kenti ve mekanı planlı ve harita üzerinde ele alıp tasarlayıp oluşturduğunu fakat o mekanı anlamlı kılanın ise birey ve bireyin eylemleri olduğunu dile getirmiştir. Yine ona göre bireyler eylemlerini gerçekleştirmekte özgürse de bu eylemleri gerçekleştirmek için yapının alanın kullanmaktadırlar ve onlarda o alanı geometrik olarak olamasa da manevi boyutta anlamlandırmaktadırlar.

Certeau taktik ve stratejiyi çeşitli alanlarda ele alıp örneklendirmiş hatta *Gündelik Hayatın Keşfi II*(2009) adlı eserinde Giard ve Mayolile birlikte gündelik hayattaki konut konusunu, konutun alanını ve konut içerisindeki mutfak işlerini ele alarak kendi kuramını örneklendirmiştir. Onun bu mutfak çalışması bize bireylerin gündelik hayattaki en öznel alanları olan konut içerisinde mutfak alanında ne gibi taktikler ürettiğini göstermektedir. Aile de kadının durumu ile alakalı da yorum yapabilmemizi sağlamaktadır. Çünkü mutfak toplum içerisinde kadının iş yeri olarak görülmektedir.

Çalışmanın ilk önerisi Gündelik Hayatın göz ardı edilip geçilmemesi gerektiği ve araştırılması gerektiğidir. Çünkü gündelik hayatının görünmeyen bir boyut bulunmakta ve bu boyut özellikle sosyologlara toplumsal gerçekliği açıklama da çok şey göstermektedir.

Certeau bile bu kadar bu alanda olmasına rağmen daha çok küçük bir kısmını bildiğini ve daha çok ele alınacak bilgi ve görünmeyen taraf olduğunu dile getirmektedir.

İkinci önerisi ise sosyolojinin büyük çıkmazı olan bu yapı fail çatışmasının ortadan kaldırılması ve toplumsal gerçekliği açıklamak ve anlamak için bu iki kavramı ayrı ayrı değil ilişkisel ve etkileşim içinde bir arada ele almak gerektiğidir. Çünkü çatışmayı devam ettirecek olursak eğer toplumsal gerçekliği açıklama da zorlanmaya devam edecek ve sosyolojinin çıkmaz da kalmasına sebep olacağız. Toplumun bir girift halde olduğunu ve toplumsal olan her şeyin bir biri ile ilişkili olduğunu görmeye çalışmalı ve bu ikiliği aşmak için bu ikiliği üreten sosyolojik perspektiflerin ele alınıp incelenmeli ve aşılmaya çalışılmalı ve yapı ile bireyin ilişkiselliğini elimizde olan veriler çerçevesinde açıklamalı ve anlatmaya çalışmalıyız.

Tezin en önemli önerisi ise Michel de Certeau ve onun kuramını sanki bireyi merkeze alan kurammış gibi okumayı bırakıp onun bize toplumsal gerçekliği açıklama da gündelik eylemlerin ele alınması gerektiğini anlamaktır. Çünkü o teorisinde kesinlikle yapı birey ayrımı yapmamış bize bu iki kavramı farklı kavramlar bünyesinde konumlandırarak okumayı göstermeye çalışmıştır. Bunun içindir ki kendisi bir mikro gelenek düşünürü değildir. O yapı birey ikiliğini gündelik hayat alanında aşmaya çalıştığını dile getirmese de bize bunun mümkün olabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Sonuç olarak tezin temel sorunu olan Gündelik Hayat Alanında Yapı-Birey ikiliğini Michel de Certeau kuramı ile aşma çabası gerçekleştirilmiş ve Certeau' nün kuramı içerisindeki kavramlar ile ele alınıp gösterilmeye çalışılmıştır. Strateji ve taktik kavramları, kent ve mekan alanlarında, yürümek, okumak, konuşmak, üretmek ve tüketmek gibi eylemlerde, ve kültür özellikle çoğul kültür bağlamında gösterilmiş olup tezin sorunu çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Michel de Certeau üzerinde özellikle durulması gündelik hayat alanında ilk klasik eserleri veren ve bu alanda özellikle çalışan bir düşünür olmasıdır. Bu çalışma için özel olarak seçilme sebebi ise kendisinin de yapı-birey dikotomisine düşmeden onu aşmaya çabalayan ve bunu gündelik hayat alanında ele almaya çalışan bir düşünür olmasıdır. Kendisi *Gündelik Hayatın Keşfi I* (2009) adlı eserinde kendi kuramını geliştirmeye çalışmış daha sonrasında bu eserin devamı olan *Gündelik Hayatın Keşfi II* (2009) adlı eserinde kuramsal geliştirmesini operasyonalleştirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Adak, F. (2020), *Göç Ve Gündelik Yaşam: Suriyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Üzerine Bir Analiz.* Muğla.

Arslan, H. Yavuzcan, İ. (2008). Türkçede Gadamer'e Önsöz. İçinde: *Hakikat ve Yöntem I. Cilt.* Paradigma Yayıncılık. İstanbul.

Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*, Çeviren: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bekiroğlu, S. (2016).*Türkiye'nin F-Tipi Hapishanelerinde Gündelik Hayat Ve Direniş Pratikleri***.**

Bourdieu, P. (2015). *Ayrım.* Çev. D. F. Şannan, A. G. Berkkurt, Heretik Yayınları, Ankara.

Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. Çev. H. Tufan, Hil Yayınları, İstanbul.

Creswell, John, W. (2013): Literatür Taraması. Çev.: Hülya ERCAN. Çev. Ed.: Selçuk Beşir DEMİR. İçinde: *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımlar.*(s. 25-50). Eğiten Kitap, Ankara.

Çeğin, G. (2018). –Gündelik Hayatın Kavranışı İçin- Pierre Bourdieu'nün Kavramsal Repertuarının Verimlilikleri ve Sınırlılıkları. A. Esgin, G. Çeğin (Der.) İçinde :*Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar*(s. 371-403). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Çeğin, G. (2011).*Bourdieu'yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine***,** Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1 Sayı:10.

De Certeau, M. (2009).*Gündelik Hayatın Keşfi –I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, çev. Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.

De Certeau, M. Giard, L. Mayol, P. (2009).*Gündelik Hayatın Keşfi –II: Eylem, Konut, Mutfak İşleri*, çev. Çağrı Eroğlu, Erkan Ataçay, Hazırlayan: Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi.

Deniz, Ç. Kentel, F. (2016). *De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent***,** Tarih Okulu Dergisi (TOD). (s. 747-761). Yıl:9. Sayı: 25.

Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları ve Aile Toplumbiliminde Uygulaması,* (Çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi İstanbul,.

Ergin, N. B. (2018). Sıradan İnsanların Gündelik Sanatları: De Certeau ve Gündelik Hayat. A. Esgin, G. Çeğin (Der.) İçinde, :*Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar,*(s. 343-370). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A. (2018). Anthony Giddens: Yapılaşma Alanı Olarak Gündelik Hayat. A. Esgin, G. Çeğin (Der.) İçinde, :*Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar*(s. 371-403). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A. (2016), *Sosyolojik Soruşturmalar Gündelik Olanın Analizinden Kesitler*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Esgin,A. (2016) Aşina Olunanın Bilinmezliği: Kentin ve Kentsel Gündelik Hayatın Sosyolojisi Üzerine, Ö. Sarı ve A.Esgin (Ed.), *Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları içinde*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Foucault, M. (2001). *Toplumu savunmak gerekir,* 2. Baskı. Ş. Aktaş (Çev.). YKY, İstanbul.

Foucault, M. (2016). *Özne Ve İktidar,*Çev. O. Akınhay ve I. Ergüden. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.Bourdieu, P. (2015). Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Çev. D. F. Şannan, A. G. Berkkurt. Heretik Yayınları. Ankara.

Gadamer, H. G. (2008). *Hakikat ve Yöntem,* Çev. H. Arslan, İ. Yavuzcan, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Gardiner, M. (2016). Gündelik Hayatın Eleştirileri. Çev: B. Taşdemir, D. Özçetin, Ankara: Heretik Yayınevi.

Giard, L. (2008). Bir Araştırmanın Hikâyesi. *Gündelik Hayatın Keşfi I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev: Lale Arslan Özcan. Dost Yayınları. Ankara.

Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Çev. Ü. Tatlıcan, ve B. Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Giddens, A. (2000).*Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Çev. Ümit TATLICAN, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sencer, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kafadar, F. (2019). *Gündelik Hayat Sosyolojisi Bağlamında Cemaatlerde Kadın: İsmailağa Örneği.* İstanbul.

Kırış, E. (2019). *Fransız Sosyolojisinde Gündelik Hayat Çalışmaları*, Sosyal Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:9.

Köse, H. (2018). Yaban Bilinç ya da Lefevbre'e Göre Gündelik Hayat. A. Esgin, G. Çeğin (Der.) İçinde, :*Gündelik Hayat Sosyolojisi Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar*(s. 305-342). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş*, Çeviren: Ü. Tatlıcan, İstanbul, Küre Yayınları.

Lefevbre, H. (2007).*Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çev. Işın GÜRBÜZ, Metis Yayınları, İstanbul.

Lefevbre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi***,** Çev. Işık Ergüden. İstanbul,

Ritzer, G. Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları* **,** (Çev. Himmet Hülür) , Ankara, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.

Savaş, H. (2020). *HenriLefevbre, Michel de CerteauVeHenriBergson Kuramları Bağlamında Taksim Meydanı'nda Mekansal Üretimin Okunması*. İstanbul.Sel Yayıncılık, 2012.

Tekeli, İ. (2010).*Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazılar.* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Turner, J. H. Leonard B. Charles H. P. (2013), *Sosyolojik Teorinin Oluşumu,*3. Basım, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Ankara.

Wacquant L. Bourdiue P. (2014).*Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.

Walsh, D. F. (2014): Özne/Nesne. C. Jenks (Der). İhsan Çapçıoğlu, Arif Korkmaz (Çev). İçinde:*Temel Sosyolojik Dikotomiler.*(s. 376-407). Ankara: Atıf Yayınları.

Walsh, D. F. (2014): Yapı/Faillik. C. Jenks (Der). İhsan Çapçıoğlu (Çev). İçinde:*Temel Sosyolojik Dikotomiler.*(s. 23-59). Ankara: Atıf Yayınları.

Yılmaz, Gökalp, G. (2015).*Almanya'da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Ve Taktikler; Almanya Aachen Örneği.*Muğla.

Yılmaz, Gökalp, G. (2017). Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente Ve Külütre Bakmak. C. Ergun. S. Öğrekçi (Ed.).İçinde: *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları* (s. 64-78) Ankara: Gece Kitaplığı. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/317957368_Gundelik_Hayat_Sosyolojisinden_Kente_ve_Kulture_Bakmak

Yiğit, Z. (2012).*"Modernliğin Arka Yüzü" Olarak Gündelik Hayat: Aşkı Memnu***,** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:14, Sayı: 2, İzmir.